

**TÜRKİYE'DE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINI ETKİLEYEN SOSYO-
EKONOMİK FAKTÖRLER**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
İktisat Ana Bilim Dalı
İktisat Programı**

Fatma ÇAKMAK

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ULUCAN**

**Nisan 2021
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Fatma ÇAKMAK

ÖN SÖZ

Beni dönüştüren, keskin kenarlarımı törpüleyen, esneten, bakış açıma farklılıklar katan, bin bir duygu ve düşünce içinde geçen tez sürecim boyunca kendimi ifade etmekte zorlanmadığım, korkmadan düşüncelerimi söyleyebildiğim danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hakan ULUCAN'a, üniversite eğitimim boyunca desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Sevinç ORHAN'a ve katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Bilgin BARI'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hayata çok farklı yerlerden bakıp, hararetili tartışmalar yapsak bile hayal ettiğim şeyler karşısında bana ket vurmayan aileme, bilhassa kardeşim Süleyman'a ve yüksek lisans eğitimi boyunca yalnızca mutlu anlarda değil her sendelediğimde de yanımda olan, hayatıma renk katan Irmak YALAP ve Ümmü AKAN'a çok teşekkür ederim.

Bu tezi işsizlikle, yoksullukla mücadele eden, kendi ayakları üzerinde durmak için çabalayan, kendini geliştiren, birçok engel karşısında umudunu diri tutan ve yılmayan tüm kadınlara, kadınların bu mücadelesinde onlara destek olan tüm iyi yürekli erkeklere ithaf ediyorum.

Fatma ÇAKMAK
Denizli, 2021

ÖZET

TÜRKİYE’DE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMINI ETKİLEYEN SOSYO-EKONOMİK FAKTÖRLER

ÇAKMAK Fatma

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Ana Bilim Dalı

İktisat Programı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Hakan ULUCAN

Nisan 2021, VIII+77 sayfa

Kadınların işgücüne katılımı dünya üzerindeki bütün ülkeler için önem teşkil etmektedir. Toplular, ekonomik kalkınmaları için önemli bir unsur olan kadın işgücünün düşüklüğünün nedenlerini ve işgücüne katılımın önündeki sorunları çözme konusunda çaba göstermektedirler. Kadın erkek eşitliğini her konuda sağlamayı hedeflemek bununla yetinmeyip somut adımlar ve yaptırımlar uygulamak topluları ileriye taşıyacaktır. Bu bağlamda kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörler ve kadınların işgücüne katılımını kolaylaştırmak için ulusal ve uluslararası düzeydeki yapılan düzenlemeler çalışma içinde incelenmektedir. Bu çalışmada T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün (KSGM) yürütücülüğünü üstlendiği, araştırmasını Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsünün gerçekleştirdiği 2008 ve 2014 yıllarına ait Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması Veri Seti kullanılmıştır. Analiz kısmında Doğrusal olasılık modelinden faydalanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre 40 yaş altındaki ve bütün evli kadınlar için üniversite, yüksek lisans ve doktora eğitimi almış olmak işgücüne katılımı arttırmaktadır. Kadınların erkek çocuk sahibi olması bütün kadınlar ve 40 yaş altındaki kadınlar için işgücüne katılımı kız çocuğuna sahip olmasına göre daha fazla azaltırken, bu düşüş 40 yaş altındaki kadınlarda daha yüksektir. Kadınların ataerkil normlara bakışı ile ilgili oluşturulan ataerkil indeks bütün evli kadınlar ve 40 yaş altındaki kadınlar için işgücüne katılımı azaltmaktadır. Evlilik kararının aileler tarafından alınması ve evliliğin eşlerin kendi kararı olması kadınların işgücüne katılımını azaltırken bu etki ailenin kararı alması durumunda katılımın üzerinde daha olumsuz bir etkiye sahiptir. Bütün evli kadınlar ve 40 yaş altındaki evli kadınların işgücüne katılımı hususunda evlenirken yalnızca resmi nikâhın yapılmış olması dini nikâh, resmi nikâh ve dini nikâhın bir arada yapılmasından daha olumlu etkilere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kadınların İşgücüne Katılım Oranı, Eğitim, Ataerkil Normlar, Evlilik Türü

ABSTRACT**Socio-Economic Factors Affecting Female Labor Force Participation In Turkey**

ÇAKMAK Fatma

Master Thesis

Department of Economics

Economics Programme

Advisor of Thesis: Assistant Professor Hakan ULUCAN

April 2021, VIII+77

Female participation in the labor force is essential for all countries around the world. Societies strive to identify the reasons for the low female labor force, which is an important element for their economic development. The underdevelopment problem is strongly associated with the low level of female labor force participation. Societies improve by ensuring the equality of women and men in society and taking concrete steps. In this context, the factors determining the participation of females in the labor force and the regulations made at the national and international level to facilitate female participation in the labor force are examined within the study. In this study, Domestic Violence Against Women in Turkey Survey Data Sets of released by TurkStat for the years of 2008 and 2014 are used. The linear probability model is used in the analysis stage. According to the results of the analysis, for women under the age of 40 and for all married women, having a university, master, and doctorate degree increase participation in the labor force. The fact that women have children decreases their participation in the labor force. The reduction is higher in the case of having male children. Having male children makes women more attached to the home. The patriarchal norm index created with regard to women's view of patriarchal norms reduces the labor force participation of all married women and women under the age of 40. Regarding the labor force participation of all married women and married women under the age of 40, the fact that only civil marriage is performed when marrying has more positive effects than religious marriage, civil marriage, and religious marriage together.

Keywords: Female Labor Force Participation Rate, Education, Patriarchal Norms, Fertility, Type of Marriage

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞGÜCÜ PİYASASI VE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILMASI

1.1. İşgücü Piyasası Kavramı	2
1.1.1. İşgücü Piyasası Tanımı.....	2
1.2. Kadınların İşgücüne Katılımının Tarihçesi.....	3
1.2.1. Sanayi Devrimi'nin Kadın İşgücüne Etkisi.....	3
1.2.1.1. I. Dünya savaşı ve kadın işgücü	5

İKİNCİ BÖLÜM

KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMININ BELİRLEYİCİLERİ

2.1. Kadınları İşgücüne Katılım Oranı	7
2.2. Ulusal-Uluslararası Mevzuatta Kadın-Erkek Eşitliği ve Cinsiyetler İtibariyle Türkiye'de İşgücünün Görünümüne Bakış	9
2.2.1. Ulusal Mevzuat.....	9
2.2.1.1. Uluslararası düzenlemeler	11
2.2.1.1.1. Türkiye'de cinsiyetler itibariyle işgücü piyasasının görünümü	13
2.3. Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörler.....	22
2.3.1. Eğitim	22
2.3.1.1. Yaş.....	24
2.3.1.1.1. Medeni durum	25
2.3.1.1.1.1. Doğurganlık.....	26
2.3.1.1.1.1.1. 1. Ataerkil düşünce sistemi, dini değerler ve kadınların işgücüne katılımı	29
2.4. Literatür Taraması.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM AMPİRİK UYGULAMA

3.1. Veri.....	43
3.1.1. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler.....	43
3.2. Model	49
3.2.1. Doğrusal Olasılık Modeli (LPM)	49
3.3. Bulgular.....	52
SONUÇ	57
KAYNAKÇA.....	61
EKLER.....	69

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1. Türkiye'de Cinsiyetler İtibariyle İşgücüne Katılım Oranı 1990-2019(%).....	7
Şekil 2. Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütü (OECD) Üyesi Ülkelerin 2019 Yılı Kadın İşgücüne Katılım Oranları	9
Şekil 3. 1988-2019 Dönemi Kadın ve Erkek İşgücüne Katılım Oranı (%) (15 + yaş) ...	15
Şekil 4. 1988-2019 Dönemi Kadın ve Erkek İşsizlik Oranı (%) (15 + yaş)	15
Şekil 5. Kadınların Medeni Duruma Göre İşgücüne Katılım Oranı (%) (15+yaş)	16
Şekil 6. Erkeklerin Medeni Duruma Göre İşgücüne Katılım Oranı (%) (15+yaş)	16
Şekil 7. Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlılığa Göre İstihdam Edilenler (Bin) 15+yaş	18
Şekil 8. Kadınların Eğitim Durumuna ve Dönemlere Göre İşgücüne Katılım Oranı(%) (15+yaş)	21
Şekil 9. Erkeklerin Eğitim Durumuna ve Dönemlere Göre İşgücüne Katılım Oranı(%) 15+yaş	21

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1. Kadın Ve Erkeklerin Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdamı 2007-2019 (%)	
15+Yaş	17
Tablo 2. Cinsiyete Göre Yarı-zamanlı Çalışanların İstihdam İçindeki Oranı, 2014-2019 (15+yaş)	19
Tablo 3. Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yıllık Brüt Ücret Karşılaştırması.....	20
Tablo 4. Kadınların Eğitim Düzeyine Yönelik Bilgiler(%)	44
Tablo 5. Kadınların Ataerkil Normlara Karşı Tutumu ve Eğitim Düzeyleri Arasındaki Özet Bilgi	45
Tablo 6. Evlilik Kararı ve Kadınların Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki	46
Tablo 7. Evlilik Türü ve Kadınların Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki.....	47
Tablo 8. Kadın Eşiyle Aynı Fikirde Değilse Tartışmamalıdır Görüşü ve Eğitim Düzeyi	47
Tablo 9. Kadın Elindeki Parayı İstedığı Gibi Harcayabilir Görüşü ve Eğitim Düzeyi...	48
Tablo 10. Ev İşlerini Erkekler de Yapmalıdır Görüşü ve Eğitim Düzeyi.....	49

KISALTMALAR DİZİNİ

BMKP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
CEDAW	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
HÜNEE	Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SES	Sosyoekonomik Statü
TAYA	Türk Aile Yapısı Araştırması
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Bir ekonomide verimliliği etkileyen en önemli faktör işgücüne katılım oranıdır. İşgücü, çalışma istek ve gücüne sahip olan nüfusu ifade etmektedir. Kadın işgücünün kadın nüfusuna oranı ile kadın işgücüne katılımı elde edilmektedir. Dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısını oluşturan ve toplumun yapı taşlarından biri olan kadının işgücüne katılımı olması gereken düzeyin altındadır. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilir olabilmesi için kadınların işgücüne katılımında artış sağlanması toplumun ulaşması gereken bir amaçtır.

Kadınların işgücüne tümüyle katılması, kadın-erkek eşitliği açısından ve ekonomik verimlilik için ulaşılmak istenen bir amaçtır. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranlarının oldukça düşük olması ve bu oranların gelişmiş ülkelere göre büyük farklılıklar göstermesi, eşitlik ve etkinlik konusunda ulaşılmak istenen amaçlar ile çelişir durumdadır. Bu durumu tersine çevirmek ve kadınların işgücü piyasası içinde aktif bir şekilde yer almasını sağlamak adına politikalar geliştirilmeli ve dikkatle uygulanmalıdır.

Ekonomik göstergeler dışında kadınların işgücüne katılımı ekonomik özgürlük ve insani gelişme açısından da önem arz etmektedir. Ekonomik açıdan kendine yetebilen kadınların hayata bakış açıları, toplumsal statüleri, aile içindeki konumları değişmekle birlikte bu durum yoksullukla mücadelede kadınların kararlı olmalarının önünü açmakta ve kadının özgüvenli bir şekilde hareket etmesini sağlamaktadır.

Ülkelerin verimliliğini etkileyen ve kadınların birey olmasındaki etkileri yadsınmayan işgücüne katılım konusunda cinsiyetler itibariyle farklılıklar bulunabilir. Bununla birlikte bu farklılıklar arasındaki derinliğin nedenleri birçok ülkede çalışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörleri araştırmaktır. Çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde işgücü piyasası kavramı ve tanımı ile birlikte kadınların işgücüne katılımının tarihsel süreci yer almaktadır. İkinci bölümde kadınların işgücüne katılım oranı, ulusal ve uluslararası mevzuatta kadın-erkek eşitliği ve cinsiyetler itibariyle Türkiye’de işgücünün görünümüne değinilmiştir. Ayrıca kadınların işgücüne katılımını belirleyen faktörler ve bu konudaki literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde kadınların işgücüne katılımını etkileyen sosyo-ekonomik faktörlere ilişkin analiz yapılarak elde edilen bulgular yorumlanmış ve sonuç kısmı ile çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞGÜCÜ PİYASASI VE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILMASI

1.1. İşgücü Piyasası Kavramı

İşgücü piyasası temelinde emek arzını barındıran bir kavramdır. Emek arzı çoğunlukla emek piyasasına sunulan emek miktarı olarak yorumlanmakla birlikte ücret düzeyleri farklı işçilerin çalışmayı kabul ettikleri süre ve miktar olarak da tanımlanmaktadır (Işığışok, 2011).

Fiziksel ve zihinsel olarak çalışmaya uygun olan bireyler potansiyel işgücü arzına dahil edilir. Bununla birlikte çoğu ülke çalışma çağı nüfusu tanımına yaş kısıtlaması getirmek durumunda kalmıştır. Bu kısıtlamalar, Uluslararası Çalışma Örgütüne (ILO) üye çoğu ülke tarafından kabul edilmiş çok sayıdaki uluslararası işgücü sözleşmesi ile de uyumlu hale getirilmiştir. Çalışma çağı nüfusu (cari potansiyel işgücü arzı) 15-64 yaş arasındaki nüfusu kapsamaktadır. Belirli bir referans müddeti zarfında, mal ve hizmetlerin üretimi için zorunlu olan işgücü arzını oluşturan kadın ve erkekler ise iktisaden faal nüfusu (aktif nüfus) oluşturmaktadır. Tanım içine işi olmayıp iş arayanlar (işsizleri) ve çalışanlar (istihdam edilenler) da alır (Özkaplan, 1999). Bağımlılık oranı (yükü) ise potansiyel işgücü arzının tam tersidir. 15 yaş altı çocuklar ve 65 yaş üstü yaşlıların sayısının, 15-64 yaş arasındaki kişi sayısına oranlanması ile hesaplanır. Bağımlılık oranı ya da bağımlılık yükü, çalışma çağındaki kişilere bağımlı olan nüfusu kapsamaktadır.

1.1.1. İşgücü Piyasası Tanımı

“İşgücü piyasası; emek arz ve talebinin karşılaştığı, emeğin fiyatı olan ücret ve çalışma koşullarının belirlendiği bir ortamı ifade eder” (Gündoğan ve Biçerli, 2004: 3). Başka bir ifadeyle işgücü piyasası; “işgücü arzı ile işgücü talebi arasındaki karşılıklı etkileşim nedeniyle dinamik yapıya sahip mekanizmalar bütünü olarak tanımlanmaktadır” (Etöz ve Çabuk, 1999: 34).

İşgücü piyasası diğer piyasalardan birçok yönden ayrılmaktadır. İşgücü piyasası için önemli bir yere sahip olan işgücünün, piyasada bir meta gibi alınıp satılmaması ve piyasa şartlarında fiyatının belirlenememesi sebebiyle diğer mal ve hizmetlerden ayrılmaktadır. Ayrıca en önemli farklılıklardan biri de işgücünün toplumsal ve kültürel faktörlerden etkileniyor olmasıdır. Mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı piyasalarda kalite ve fiyat gibi normları belirleyen birtakım standartlar mevcutken işgücü piyasalarında

yapılabilen tek ayırım işgücünün niteliği ile ilgilidir. Bu sebeple işgücü piyasalarında şeffaf bir sınıflama yoktur. Ayrıca işgücü piyasalarında bir standartlaşma gerçekleştirilemediği için işgücü ikamesi oldukça sınırlı seviyelerde gerçekleşmektedir. İşgücü ikamesi yerine belirli seviyelerde de olsa sermaye ikamesi mümkün olmaktadır. Son olarak ise mal ve sermaye piyasalarındaki hareketliliğe işgücü piyasasında rastlanmamakta, işgücü hareketliliği bireylerin özel koşullarına, içinde yer aldıkları toplumun özelliklerine ve sermaye ihtiyaç oranlarına bağımlılık göstermektedir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003: 79).

1.2. Kadınların İşgücüne Katılımının Tarihçesi

Dünya çapında nüfusun çoğunlukla yarısını oluşturan kadınların işgücü piyasası söz konusu olduğunda erkeklerle eşit duruma gelmesi veya erkeklerin ilerisinde olamamasının en önemli sebeplerinden biri toplumların çoğunda var olan geleneksel düşünce yapısıdır. Kadınların biyolojik yapıları gereği doğasında olan doğum eyleminin kadınlara geri dönüşü çocuk doğurup, büyütüp, ev işi yapmak olarak bir nevi göreve dönüştürülmüştür. Böylece emek piyasalarında var olan işler ‘erkek işi’ olarak bilinir hale gelmiştir. Kadının doğasında var olan bir durumdan dolayı emek piyasalarından dışarı itilmesi Sanayi Devrimi ile yön değiştirmiştir. Geleneksel olanın şekil değiştirmeye başladığı ve kadınların ilk kez ücret karşılığında çalışmaya başladığı Sanayi Devrimi ile emek piyasalarında yeni bir evreye geçilmiştir (Özer ve Biçerli, 2003).

1.2.1. Sanayi Devrimi’nin Kadın İşgücüne Etkisi

“Avrupa’da 18. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra hızlanan teknolojik gelişmeler üretim sürecinde ciddi değişimin habercisi olarak görülmektedir. Nitekim teknolojik gelişmeye paralel olarak, kapitalist girişimcilerin büyük ölçekli sanayi yatırımlarına ağırlık vermesi ev içinde ve kendi işinde çalışanların bu fabrikalara yönelmelerine neden olmuştur. Birçok ülke ekonomisi açısından büyük bir dönüşümü ifade eden bu olgu ‘sanayi devrimi’ olarak adlandırılmıştır” (Çolak ve Kılıç, 2001: 30).

Sanayi Devriminin ortaya çıkması tam olarak insanlığın o ana kadar üretimi elinde tutan güçlerden kurtulmaya başladığının bir ifadesidir. Artık üretici güçler, zaman kaybetmeden mal ve hizmet artışını gerçekleştirmeye odaklanmıştır. İktisatçılar, bunu teknik olarak kendini üreten bir büyümenin başlangıç noktası olarak tanımlamıştır.

İnsanlık daha önce, yeterli olmayan bir bilim ve teknolojinin beraberinde getirdiği kıtlık ve ölümün üretime koyduğu sınırlarla başa çıkamamıştır (Hobsbawn, 2003).

Her buluş, aynı endüstrinin diğer tüm dallarını etkiledi. Rekabetin şiddeti zayıf sistemleri yok etti ve yeni icatlar silsilesi başladı. Marquis of Worcester, 1663 yılında, büyük olasılıkla ilk çalışan buhar makinesini yapmayı başardı ancak bu makine oldukça az kullanıldı. Dijestörü icat eden Papin, bir makine yaptı, ancak değeri pratik değil teorikti. Savery, 1698 yılında, pratikte bir makine olarak adlandırılmayı gerçekten hak eden aracı kullanan ilk kişiydi. Nüfus artışı ile beraber çalışan nüfus diğerlerinden daha hızlı artmaktaydı; ucuz işgücü olarak görülen kadın ve çocukların yeni sisteme daha uygun oldukları keşfedildi (Briggs ve Jordon, 1914: 117-140). 1834-1847 döneminde İngiliz pamuk fabrikalarındaki tüm işçilerin yaklaşık dörtte biri yetişkin erkek, yarısından fazlası kadın, geri kalanı ise çocuklardan oluşmaktaydı (Hobsbawn, 2003).

Tilly ve Scott (1978) piyasa için üretken faaliyet gösteren kadınların sayısının pamuk fabrikalarının ortaya çıkmasıyla önemli ölçüde arttığını ortaya koymuştur. Çünkü tekstil fabrikaları ile yeni bölgelerde kadın istihdamı gerekmektedir. Fabrikalar, faydalarının yanı sıra, hızla ekonomik ve sosyal değişimin tehlikelerinin sembolü haline gelmiştir. Sanayileşme ile birlikte, birçok kadın ailelerinin ücret kazanmasına yardım eder hale geldi. Bunu emeklerini hane içerisindeki üretime katkıda bulunmak yerine, emek güçlerini işgücü piyasasında satarak yapıyorlardı. İngiltere sanayileşen ilk ülkeydi. Dönüşüm 1750'den sonra, önce pamuk endüstrisinde, daha sonra da demir ve çelikte gerçekleşti. İngiltere'de, pamuk tekstil fabrikaları endüstriyellemenin ilk sembolü oldu. Çok sayıda kadın ve çocuk, özellikle bu fabrikalarda oldukça ayırım yapılarak, düşük vasıflı tekrar eden işlerde çalıştırıldı. İstihdam ve makineler ile kadın ve çocukların üretimi, önemli tasarruflar ve üretimde artışa sebep olmuştur. İngiltere'de 1851'de, tüm kadın işçilerin yüzde 45'i üretimdeydi. Tekstil işçileri kadın işgücünün yüzde 22'sini temsil ediyordu. Hizmet sektöründe ise temizlikçi olarak çalışanlar yüzde 40 ile önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Ev içi hizmet, sanayileşmeden önce tarım dışında kadın istihdamının tipik biçimiydi. İngiltere'de, görünüşe göre ülke sanayileştikçe bir meslek olarak genişledi (Tilly ve Scott, 1978: 64-69). Çok fazla yeniliği ve dönüşümü beraberinde getiren Sanayi devriminin değişime uğrattığı alanlardan birisi de kadınların gelir getirici işlerde çalışmaya başlamasıdır. Kadının ücretli bir işte çalışması onu ekonomik olarak özgürleştirirken işgücü piyasasında cinsiyete dayalı işlerin de doğmasında etkili olmuştur. (Çolak ve Kılıç, 2001). İlk kez

ücretli emek içinde yer alan kadının ucuz işgücü ve insanlık dışı koşullarda çalıştırılması döneme damga vurmuştur.

Sanayi Devrimi ile üretimde teknik sistemlerin etkili olarak kullanımıyla kitle üretimine geçilmiş ve mal bolluğu yaşanmıştır; bu durum marjinal maliyetin azalması ve arzın artmasıyla fiyatlarda önemli azalmalar yaşanmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan, buhar makinesinin taşıtlarda da geniş şekilde kullanılmasıyla şehirler ve ülkeler arası mesafeler kısalmış üretilen bol miktardaki malın yeni pazarlarla buluşabilmesi kolaylaştırmıştır. Ulaşımındaki yenilikler ve kolaylıklar, üretim bolluğu, ülkeler arasındaki pazar hareketliliği devrimin avantajları arasında yer alırken, çalışma koşullarındaki olumsuzluklar, emeğin düşük ücretlerle sömürülmesi dönemin dezavantajları arasındadır (Mahiroğulları, 2005).

Endüstri devrimi ile kadınlar fabrikalarda çalışmaya başlamışlar ve geleneksel rollerinde değişiklikler yaşamışlardır. Bu gelişmenin kadınların ücretli bir işte çalışmaya başlaması gibi olumlu sonuçları olmakla birlikte çalışma koşullarındaki olumsuzluklar bu duruma gölge düşürmüştür. 1842 yılında çıkarılan Madenler Kanununa kadar kadınlar maden işleri başta olmak üzere birçok ağır işte çalışmak durumunda kalmışlardır. 1844 yılında kadınların çalıştırılmaları günlük 12 saat ile sınırlandırılmıştır. Bu durum çalışma şartlarının kadınlar için ne derecede zor olduğunu göstermektedir (Soysal, 2006).

1.2.1.1. I. Dünya savaşı ve kadın işgücü

Birinci Dünya Savaşı döneminde sivil işgücünün savaşa katılarak üretimden ayrılması, bir kısmının da savaşta hayatını kaybetmesi nedeniyle fiilen tahrip edilmesi söz konusudur. Bu durum kadınların işgücüne katılımını zorunlu kılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında ABD’de kadınlar daha önce görülmemiş şekilde istihdama katıldılar. 1918’de istihdamdaki kadın oranı yaklaşık yüzde 20 ve bazı savaş üretimi sektörlerinde %40'lara kadar yaklaşmıştır. Savaş sırasında kadın istihdamı 1914'te yaklaşık 24 iken 1918 yılında yüzde 50'ye yaklaşmıştır. Britanya’da ise kadınlar en fazla cephane fabrikalarında çalışıyorlardı. Bunun yanı sıra kadınlar ulaşımdan tedarik sektörüne kadar farklı işlerde çalıştılar fakat erkeklerden çok daha az ücretler aldılar (Durmuş, 2015: 34-39).

“Almanya’da 1915’ten itibaren savaşla ilgili endüstrilerde daha fazla kadın işçi çalışmaya başladı. Örneğin, en az on işçi çalıştıran fabrikalarda istihdam edilen kadın sayısı 1913'te 1 milyon 592 binden 1918'de 2 milyon 320 bine yükseldi. Kırsal alanda

yaşayan birçok kadın da kocalarının yokluğunda tarımsal faaliyetlere yöneldi. 1914-1918 yılları arasında, geleneksel olarak erkek egemen metal ve elektrik endüstrilerinde çalışan kadınların sayısı sekiz katın üzerinde ve makine yapımında ise dikkat çekici bir şekilde otuz beş kat arttı” (Stibbe, 2014: 4).

“Savaşın patlak vermesi Rusya’da emeğin şeklini keskin bir şekilde değiştirdi. Savaş boyunca devlet, erkek işçileri silahlı kuvvetlere seferber etti ve bunu savaş süresi boyunca sürdürdü. Kadınlar ve erkek ergenler işgücü havuzuna girerek daha fazla katkıda bulunmaya başladı. Askeri-sanayi öncelikler tartışmasız kadınların ve özellikle de gençlerin emek sömürsünün derinleşmesine yol açtı. Moskova bölgesinde 1914 yılında tekstil ve gıda işleme alanında kadın işçi oranı % 39 iken 1917 yılında yüzde % 49 oranına çıkmıştır. Ağır sanayide 1913 yılında % 25.3 olan kadın işçi oranı 1917 yılında % 33 oranına yükselmiştir” (Melancon, 2017: 3-5).

Savaş konusu gündeme geldiğinde akla çoğunlukla erkekler gelmektedir. Savaşlarda yer alma oranına bakıldığında bu görüşün yanlış olmadığı görülür. Savaştan erkeklerle aynı şekilde etkilenmeseler de savaşların kadınlar üzerindeki etkileri yadsınamaz. I. Dünya Savaşı gibi ülkede yaşayan herkesi sarsan bir savaşta kadınların hayatta kalma mücadelesi de bir nevi savaştır. Osmanlı Devleti’nde I. Dünya Savaşının sebep olduğu yoksulluk ve ölümden payına düşeni alan kadınlar evdeki yetişkin erkekler savaşta yer aldığından evin geçimini sağlamakla yükümlü hale gelmişlerdir. Geçimlerini sağlamak için esnafılık, zanaatkârlık ve fabrikalarda işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. (Atamaz, 2018).

1913 ve 1915 yıllarını kapsayan Osmanlı Sanayi Sayımı sonuçlarına göre; İstanbul ve İzmir’de yer alan tütün fabrikalarında 1913 yılında 923 kadın, 1071 erkek çalışırken, 1915 yılında bu sayı kadınlarda 1086, erkeklerde ise 1026’dır.¹ Pamuk ipliği imalatı ve pamuk dokumacılığında 1913 yılında faaliyette bulunan 3 fabrikada çalışanların %50’si kadın ve çocuklardan oluşurken, 1915 yılında mevcut 4 fabrikada çalışanların %55’i kadınlardan oluşmaktaydı.² Ham ipek imalatında 1913 yılında 32, 1915 yılında ise 20 fabrika faaliyet göstermekteydi. Burada çalışanların yalnızca %5’i erkeklerden oluşurken geri kalan çalışanlar kadınlardan oluşmaktaydı.³

¹ Gündüz Ökçün, Osmanlı Sanayii: 1913,1915 Yılları Sanayi İstatistiki, Ankara 1997, s. 65.

² *age.128*

³ *age.134*

İKİNCİ BÖLÜM

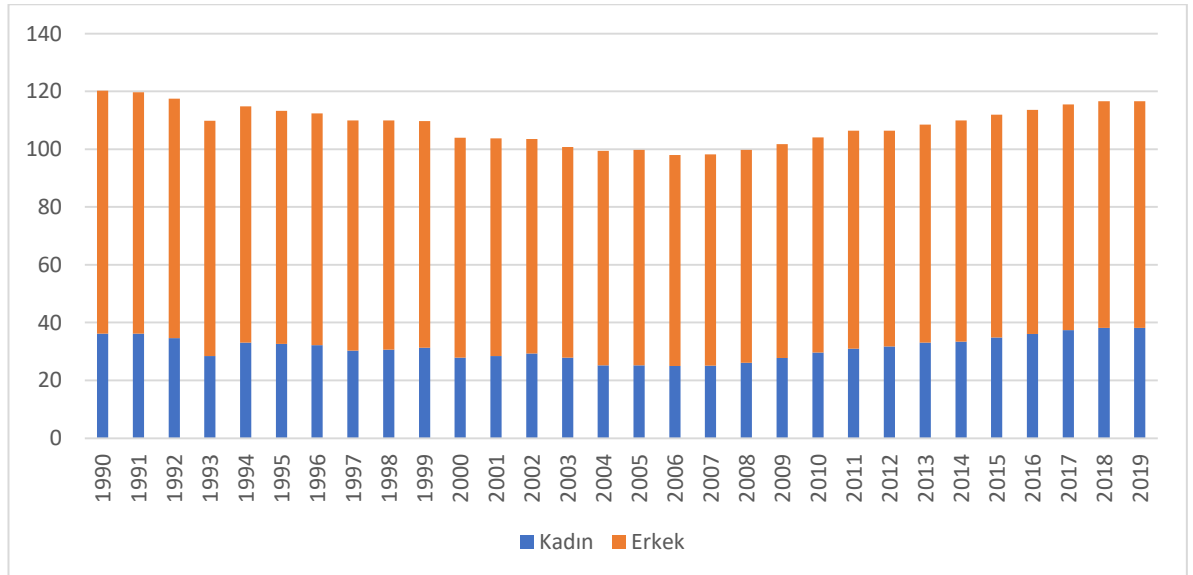
KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMININ BELİRLEYİCİLERİ

2.1. Kadınları İşgücüne Katılım Oranı

“Kadınların işgücüne katılım oranı çalışan, işsiz fakat iş arayan 15-64 yaş aralığındaki kadın işgücünün kadın nüfusuna oranı olarak tanımlanmaktadır. İstihdam edilmiş kadınların sayısı denince, bunun içine ücret karşılığı çalışanlar yanında ücretsiz aile işçileri de katılmaktadır. Aileye ait toprağı işleyen ya da aileye ait işyerinde çalışan kadınlar iktisadi anlamda etkin sayılmakta ve işgücü kapsamına alınmaktadır” (Tansel, 2002: 4).

Türkiye’de cinsiyetler itibariyle işgücüne katılım oranı Şekil 1’de sunulmaktadır. 1990-2019 yıllarını kapsayan süreçte işgücüne katılımında dalgalanmalar meydana gelse de erkek işgücüne katılımı 30 yıllık zaman diliminde kadınlara oranla oldukça büyük bir farka sahiptir. Ele alınan dönem boyunca kadınların işgücüne katılımı erkeklere kıyas ile eşit olması söz konusu değilken yüzde 40 oranına dahi ulaşamaması işgücü piyasasında eşitlik adına yapılması gereken plan ve programların elzem olduğunu da göstermektedir.

Şekil 1. Türkiye’de Cinsiyetler İtibariyle İşgücüne Katılım Oranı 1990-2019(%)

Kaynak: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SL.TLF.CACT.FE.ZS&country=turkey>

Kadınların işgücüne katılmamasının gerekçeleri ekonomik ve toplumsal olarak irdelenmiştir. Ekonomik sebepler arasında ülkedeki işsizlik oranının fazla olması, çalışma dâhilinde elde edilen ücretin düşük olması, kadınların eğitim düzeyinin yeterli

olmaması, kreş ve yuvaların yeterince yaygın olmayışıyla birlikte ücretlerinin yüksek olması, kadının annelik rolünün ötesinde bir var oluş kaygısı duymaması ile birlikte işgücü piyasasında yer almayı erkeğin yapması gereken bir görev olarak görmesi olarak belirtilmektedir (Demirel vd. 1999).

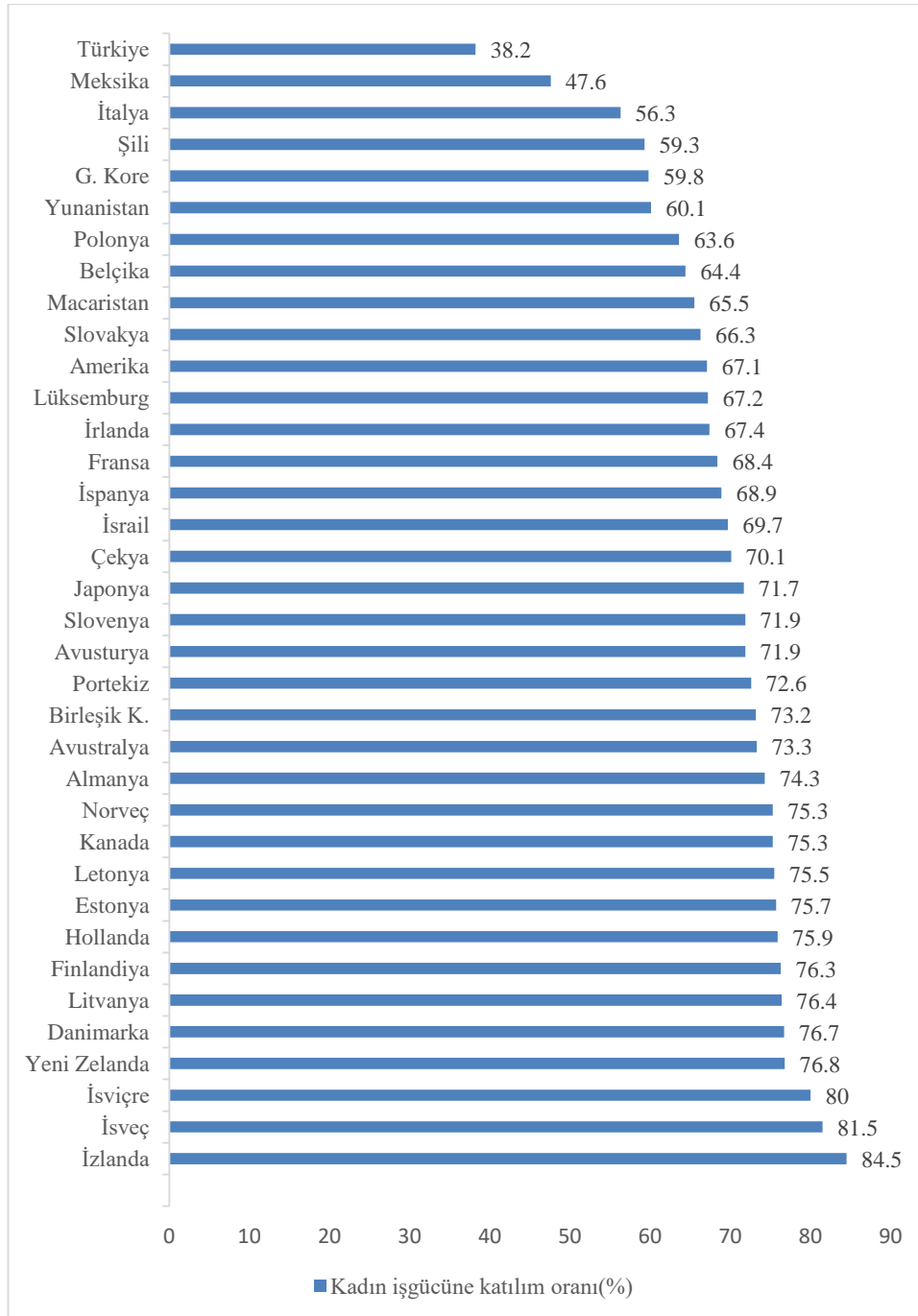
Fernandez (2007) kadınların işgücü piyasasına katılmaları önündeki engelleri çalışma şartlarındaki standartların yeterli düzeyde olmaması, çocuk bakımına yönelik kadına yüklenen sorumluluklar, ailelerin kadının çalışmaması konusunda baskı yapması ve kadının aldığı eğitimin yeterli düzeyde olmaması olarak belirtmiştir.

Türkiye’de kadınları esas olarak hane içi karşılığı ödenmeyen çalışmadan ve erkekleri ise gelir getirici çalışmadan sorumlu tutan cinsiyet temelli işbölümü; bu işbölümüne bağlı olarak kadınların işgücü piyasasına sınırlı katılımı ve katılmaları durumunda emeklerinin düşük değerli olarak görülmesine sebep olmaktadır. Kadınların çalışmasının ev işlerinin bir uzantısı olarak görülmesi ve kadın emeğini küçük gören ataerkil bakış açısı katılım düşüklüğünde önemli yere sahiptir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [KSGM], 2014: 18). Türkiye’de istihdam edilmiş kadınların çoğunluğu ücretsiz aile işçisi, sigortasız ve güvencesiz olarak çalışmaktadır. Kadınların çalışma içindeki yeri incelendiğinde %19’luk bir oran ile ücretsiz aile işçisi konumunda yer aldığı gözlenmektedir (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü [HÜNEE], 2015). Kırsal kesimde kadının çalışmasıyla elde ettiği karşılık yaşamını sürdürebilmesi ve çalışma dışında elde edilmesine vesile olduğu değer ise evlendiğinde babasının almasına katkı sağladığı başlık parasıdır (Gündüz, 2000: 240).

Türkiye’de yıllar itibariyle erkeklerin gerisinde kalan kadın işgücü OECD ülkeleri arasında 2019 yılı Dünya Bankasına ait veriler ele alınarak gözlemlendiğinde ve kadınlar kategorisinde de (Şekil 2) 36 ülke arasında yüzde 38.2 ile en düşük katılıma sahip ülke olmuştur.⁴ Meksika, İtalya, Şili ve Güney Kore’de katılım oranı yüzde 60’ı bulmazken, İsviçre, İsveç ve İzlanda’da yüzde 80 oranı ve üstüne ulaşmaktadır. Rakamlar kadın işgücü konusunda hem ülke içinde hem dünya çapında var olan farkı azaltmamız için önlem planları konusunda uyarıda bulunmaktadır.

⁴ Bknz: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SL.TLF.CACT.FE.ZS&coun>

Şekil 2. Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütü (OECD) Üyesi Ülkelerin 2019 Yılı Kadın İşgücüne Katılım Oranları

Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

2.2. Ulusal-Uluslararası Mevzuatta Kadın-Erkek Eşitliği ve Cinsiyetler İtibariyle Türkiye’de İşgücünün Görünümüne Bakış

2.2.1. Ulusal Mevzuat

“Türkiye’de başta Anayasa olmak üzere tüm yasalarda kadın erkek eşitliği güvence altına alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Anayasasına göre hukukun üstünlüğü

ilkesiyle yönetilen demokratik bir ülkedir ve herkesin temel özgürlüklerini ve insan haklarını garanti altına alan sosyal bir devlettir” (KSGM, 2008: 18). “T.C. Anayasasının 10. Maddesi herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu ortaya koyar. Kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğunu ve devletin bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü olduğunu ortaya koymaktadır” (Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.). 12.9.2010 tarihli değişiklik ile ise “bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” (Ek cümle: 12/9/2010-5982/1 md.) ek cümlesi getirilmiştir.

Kadın erkek eşitliğini yaşama uygulamaya dair 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren Türk Kanunu Medenisi’nde birçok hüküm yer almıştır. Kadın erkek eşitliğinin uygulanmasında Mecelle ile karşılaştırıldığında daha etkili olan bu düzenlemeler zamanla etkisini kaybetmiştir. Bu gerekçe ile eşitlik ilkesine yönelik 1.1.2002 tarihli Türk Medeni Kanunu’nda yeni düzenlemeler getirilmiştir. Eski Medeni Kanun zamanında kadın erkek eşitliğine karşı olduğu söylenen hükümler Türk Medeni Kanunu’nda yer almamıştır. Türk Medeni Kanunun ortaya çıkardığı yenilikler daha çok kadın erkek eşitliğine yönelik konuları ele almaktadır. Aile Hukukunda mal rejimleri konusunda gerçekleştirilen değişiklikler arasında en esashıdır. Kadının soyadına yönelik olan eşitsizlik haricinde kadın erkek eşitliğini temin etmek açısından önemli bir yer kaplamaktadır (Yüksel, 2014).

Kadına yönelik şiddetin ülkemiz içinde yıllarca aile içinde gerçekleştiği ve eşleri alakadar ettiği fikirleri süregelmiştir. Bu fikirler kadınların çabalarıyla 1980’li yıllarda tartışılmaya, aile içinde gerçekleşen şiddetin suç olduğu düşünceleri kamuoyunda yer edinmeye başlamıştır. Özel alan olarak değerlendirilen bu mevzuların toplumda fikir ayrılıklarının başlamasıyla kadınlara yönelik yapılan şiddete karşı tedbir alınması için 17 Ocak 1998 tarihinde 4320 sayılı Ailenin Korunmasına yönelik kanun yürürlüğe girmiştir. Fakat 4320 sayılı kanunun ilerleyen zamanlarda etkisiz kalmasıyla yeni bir kanun gereksinimi ortaya çıkmıştır. Buna yönelik olarak 8 Mart 2012 tarihinde 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine dair kanun ve 18 Ocak 2013 tarihinde de Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Yönelik Kanuna İlişkin Uygulama yönetmeliği yürürlüğe girmiştir (Öztürk, 2017). 1 Ağustos 2014 yılında yürürlüğe giren İstanbul Sözleşmesi ile insan hakkı ihlali olarak görülen kadına yönelik şiddet, yalnızca cinsiyetinden dolayı bir kadına fiziksel, cinsel, psikolojik ya da ekonomik olarak zarar veren ya da verebilecek olan toplumsal cinsiyete

dair her türlü eylem ve bu eylemlerle birlikte tehdit etme, zorlama veya özgürlükten keyfi olarak yoksun bırakma olarak tanımlanmıştır (KSGM, 2016: 4).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 2005 yılında Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Dair Şiddetin gerekçelerinin araştırılması ve buna yönelik tedbirlerin alınması için meclis araştırma komisyonu oluşturulmuştur. Temmuz 2006'da komisyon raporuna yönelik olarak “Çocuk ve Kadına Yönelik Şiddet Hareketleri ile Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi için Alınacak Tedbirler konulu 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi yayımlanmıştır” (KSGM, 2016: 20).

4857 sayılı İş Kanunu hayatın tüm alanlarında kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin giderilerek eşitliğin uygulanmasına ve çalışma hayatına dair önemli bir kanundur. 10 Haziran 2003'te uygulanmaya başlayan İş Kanunu'nda ana unsurun, işçi-işveren bağlantısında hiçbir gerekçeyle temel insan hakları açısından ayırım gözetilmeyeceği ilkesi olduğunu belirtmek mümkündür (Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK), 2013: 18). Eşit davranma ilkesi başlığında yer alan 5. maddeye göre: (Ek: 6/2/2014-6518/57 md.) “İş bağlantısında felsefi inanç, din ve mezhep, dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce ve benzer gerekçelere yönelik eşitsizlik uygulanamaz. İşveren biyolojik ya da çalışmanın niteliğine yönelik gerekçeler mecburi olmadıkça, bir çalışana iş sözleşmesinin yapılmasında, şartların oluşturulmasında ve sona ermesinde cinsiyet veya gebelik gerekçesiyle doğrudan veya dolaylı olarak değişik muamele uygulayamaz. Benzer veya eşit kıymette bir iş için cinsiyet gerekçesiyle daha az ücret uygulanamaz. Çalışanın cinsiyeti gerekçesiyle özel kollayıcı kararların uygulanması, daha az ücretin uygulamasını haklı bulmaz.”⁵

2.2.1.1. Uluslararası düzenlemeler

18 Aralık 1979 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunun 34/180 sayılı kararıyla kabul edilen 3 Eylül 1981 tarihinde uygulamaya giren CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme) kadın istihdamına yönelik kararların bulunduğu ve taraf devletlere sorumluluklar yükleyen uluslararası sözleşmelerin en önemlilerindendir. Türkiye bu sözleşmeye 1985 yılında taraf olmuş ve sözleşme ülkede, 1986 yılında yürürlüğe girmiştir (KEFEK, 2013).

Birleşmiş Milletlerin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin esas amacı; toplumsal hayatın tüm alanlarında kadın ve erkek arasındaki

⁵ Bknz: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>

eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasını, geçmişten günümüze süregelen kadın-erkek rollerine yönelik önyargıların yanı sıra ataerkil yapı, gelenekler ve benzer tüm ayrımcılık içeren unsurları ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir (KSGM, 2008: 16).

Siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda önlem alma yükümlülüğünü bulunduran madde 3'e göre; Taraf Devletler kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği gidermek ve kadınların ilerlemelerine katkıda bulunmak üzere, gerekli alanlarda her türlü önlemi almayı üstlenmektedir. Çalışma hakkını ele alan madde 11'de Taraf Devletlerin kadın ve erkek eşitliğini sağlamak ve istihdam alanında ayrımcılığı ortadan kaldırmak için çalışma hakkı, istihdam olanaklarından eşit faydalanma hakkı, eşit işe eşit ücret gibi hakları tanımıştır. Ayrıca taraflar medeni durum, hamilelik ve doğum gibi doğal olan durumları sebep göstererek işten çıkarmanın önüne geçmek için bu ayrımcılığı yasaklar.⁶

“Avrupa Sosyal Şartı Avrupa Konseyi üyesi on altı devlet temsilcisi tarafından 18 Ekim 1961 tarihinde Torino’da imzalanarak kabul edilmiştir. Türkiye’de 7 Ağustos 1989’da onaylanması kararlaştırılmış ve iki ay sonra da onay kararnamesi Şartın Türkçe metniyle birlikte yayımlanmıştır” (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2014: 25).

Avrupa Sosyal Şartı’nın 8. maddesinde yer alan çalışan kadınların analığının korunması hakkına göre taraflar kadınlara doğum öncesi ve sonrasında toplamda en az on dört haftalık izin sağlamayı, kadınların hamile olduğunu işverene bildirmesinden doğum iznine çıkması arasındaki süre zarfı içinde işten çıkarmanın yasaya uygun olmadığı görüşünü desteklemeyi, anneye emzirme süresince belirli bir zaman çalışmama hakkı tanımayı, gece çalışmalarının yeni doğum yapmış, emziren ya da hamile kadınlara yönelik kodifikasyonunu, çocuk emziren, yeni doğum yapmış ya da hamile kadınların maden, sağlık açısından tehlike oluşturan veya ağır işlerde çalıştırılmalarına izin vermeme ve bu konuda üzerine düşeni yapmayı üstlenirler (KSGM, 2008).

ILO, 1919 yılında imzalanan Birinci Dünya Savaşı’nın bitmesini sağlayan Versay Anlaşması sonrasında Milletler Cemiyeti ile ortaya çıkmıştır. Esas misyonu Birinci Dünya Savaşı sonrasında artan tartışmalara dair sosyal adalet esasında fikirler üretmek ve uluslararası bağlamda reformların yerine getirilmesini temin etmektir. 24 Ekim

⁶Bknz:https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/CEDAW_Sozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf

1945'te kurulan Birleşmiş Milletlerin (BM) ilk uzmanlık kuruluşu olan ve 1946 yılında kurulan ILO faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (KEFEK, 2013).

Kadın-erkek eşitliği ve insana yakışır çalışma koşulları ILO'nun temel amaçlarını kapsamaktadır. Bu amaçlar kapsamında birçok sözleşme onaylanmış ve ülkelerin de bu sözleşmelere taraf olması beklenmiştir. Çoğu ülke gibi Türkiye'de birçok ILO sözleşmesini imzalamış ve bunlara taraf olmuştur. Türkiye'nin taraf olduğu bazı ILO sözleşmeleri şunlardır:

45 No'lu Yeraltı İşleri (Kadınlar) Sözleşmesi kadınların hangi yaşta olursa olsun maden ocaklarında çalışmayacağını belirtmektedir. 45 sayılı sözleşme Türkiye'nin ilk ILO sözleşmesi olma özelliğini taşımaktadır. 100 sayılı Eşit Ücret Sözleşmesinde kadın ve erkek arasında cinsiyet temelli bir ayırımın yapılmayacağı ve eşit işe eşit ücretin uygulanması gerekliliği vurgulanmıştır. 111 sayılı Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi öncelikle ayrımcılık deyiminin kapsamını sunmaktadır. Irk, cinsiyet, din, renk, siyasal görüş bakımından yapılan iş veya meslek eşitliğini yok edici veya bozucu etkiye sahip olan her türlü ayrımcılığı ifade etmektedir. Meslek veya iş edinmede fırsat eşitliğini yok eden her türlü ayırımın ortadan kalkması için gerekli politikaların oluşturulması ve önlemlerin alınması zorunluluğu belirtilmiştir.

Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği önlemek için atılan adımlar yanında, aile içi bir mesele olarak görülen fakat aslında insan hakkı ihlali olan kadına yönelik şiddet yıllarca tartışmaya kapalı bir konu olarak görülmüştür. 1980'li yıllara gelindiğinde tartışılmaya başlanan kadına yönelik şiddetin hak ihlali olduğu ve toplumsal bir sorun olarak görülmeye başlaması 1990'lı yıllar gibi geç bir tarihte gerçekleşmiştir. 1991 yılında Kadının Statüsü Komisyonunca kadına yönelik şiddetin önemli bir problem olduğu vurgulanmış, "1993 yılında ise Kadına yönelik şiddet Uluslararası insan hakları hukukunda ilk kez BM Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri ile tanımlanmıştır. Kadına yönelik şiddet, "İster kamusal isterse özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik acı veya ıstırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayanan bir eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma anlamına gelir." şeklinde tanımlanmıştır" (KSGM, 2016: 3).

2.2.1.1.1. Türkiye'de cinsiyetler itibariyle işgücü piyasasının görünümü

Türkiye'de ikamet eden nüfus, 31 Aralık 2019 tarihi itibariyle bir önceki yıla göre yaklaşık 1 milyon 150 bin kişi artarak yaklaşık 83 milyon 155 bin kişiye

ulaşmıştır. Erkek nüfusun sayısı 41 milyon 721 bin, kadın nüfusun sayısı ise 41 milyon 433 bin'dir. Diğer bir ifadeyle nüfusun %50.2'sini erkekler, %49.8'ini ise kadınlar oluşturmaktadır.⁷

Bir toplumun kalkınmasında nüfus ve işgücü önemli faktörler arasındadır. Ülkelerin ekonomileri hakkında ipuçlarına ulaşmayı hedefliyorsak o ülkenin istihdam yapısına, insan gücü potansiyeline ve emek piyasalarına bakmamız gerekir. Bu bağlamda kadın işgücü potansiyelini ve emek piyasasındaki durumun incelenmesi önem teşkil etmektedir. Bu kısımda Türkiye'deki işgücünün görünümü incelenmektedir.

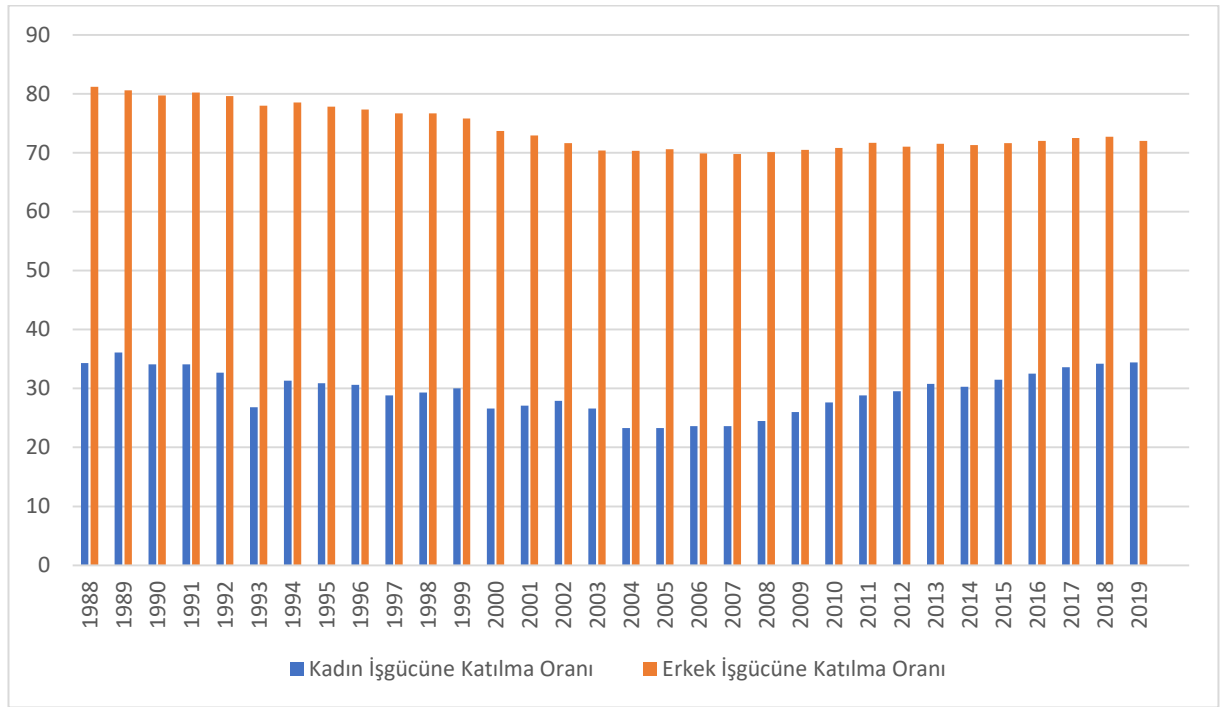
Şekil 3 ve Şekil 4'te kurumsal olmayan 15 + yaş nüfusun yıllara göre işgücüne katılım oranı ve işsizlik oranı cinsiyetler itibariyle gösterilmektedir. 1988 yılında % 34,3 olan kadınların işgücüne katılımı yıllar içinde azalan eğilim izlemiş 2019 yılında ise %34.4 oranına ulaşmıştır. Erkek işgücüne katılım oranı 1988 yılında %81.2 oranında iken 2019 yılında %72'ye gerilemiştir. Yıllar itibariyle erkek işgücüne katılım oranında düşüş meydana gelse de 32 yılı kapsayan dönemde kadınların işgücüne katılım oranı erkeklerin oldukça gerisinde kalmıştır. İşsizlik oranlarında ise bazı dönemlerde yakınlık olsa da kadın işsizlik oranı daha yüksektir. Kriz dönemlerinin etkisi bir sonraki yıllardaki işsizlik oranlarını arttırmıştır. Erkeklerin işsizlik oranında son yıllardaki artış ise dikkat çekmektedir. Nüfus artışı işgücü potansiyelini arttırırken işgücünü karşılayabilecek istihdamın sağlanmasında güçlükler yaşanmaktadır.

---

⁷ Bknz: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33705>

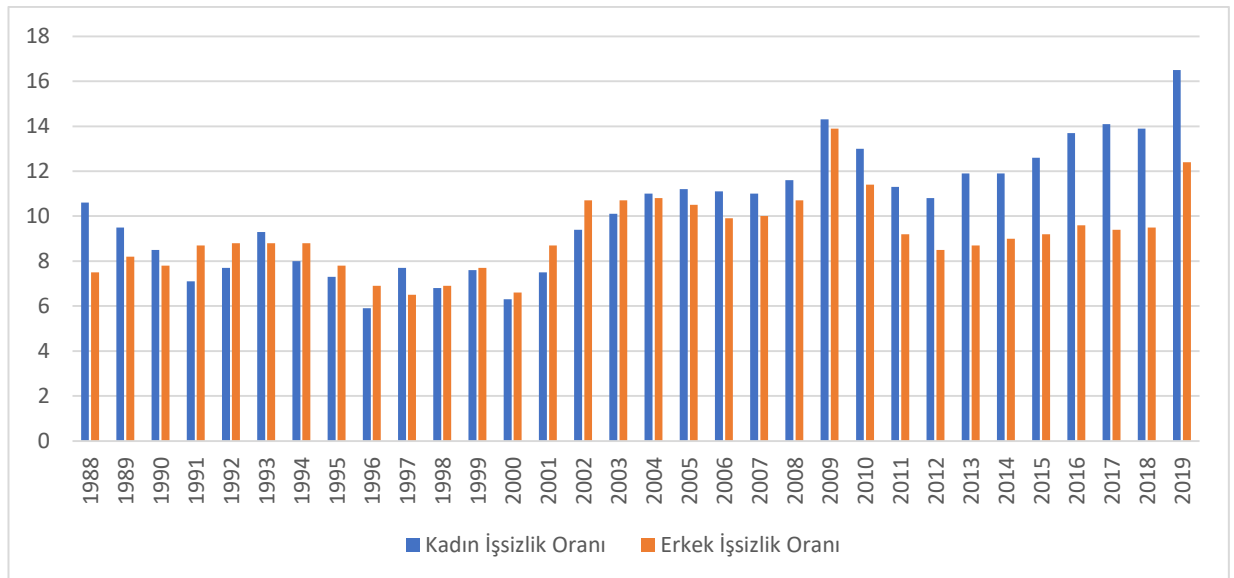

Şekil 3. 1988-2019 Dönemi Kadın ve Erkek İşgücüne Katılım Oranı (%) (15 + yaş)

Kaynak: TÜİK, (2020a)

Şekil 4. 1988-2019 Dönemi Kadın ve Erkek İşsizlik Oranı (%) (15 + yaş)

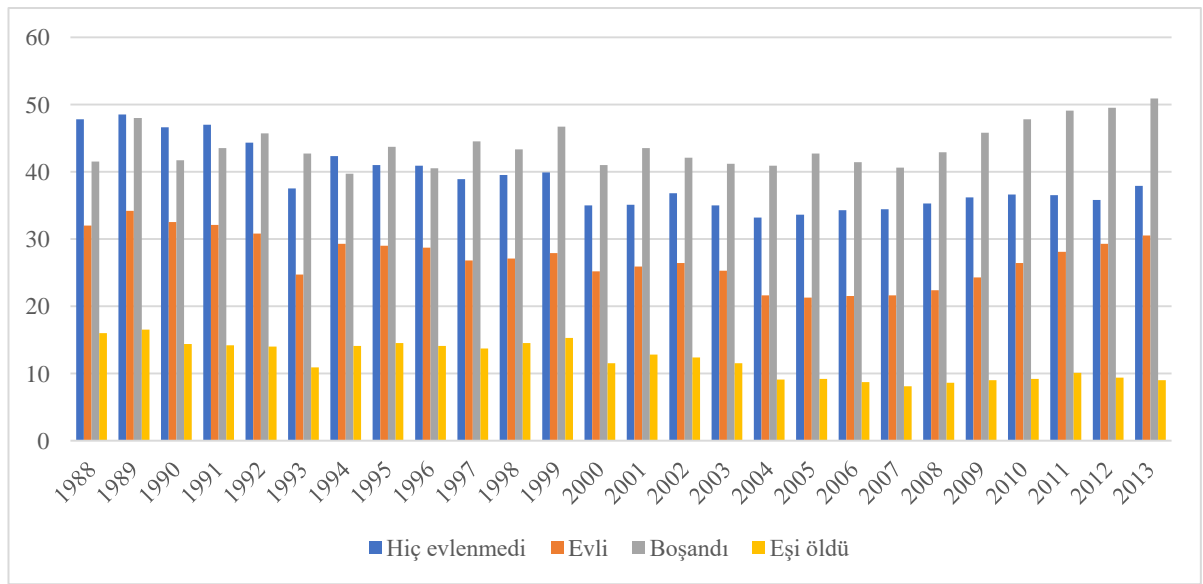

Kaynak: TÜİK, (2020a)

Medeni duruma ve cinsiyetlere göre işgücüne katılımın görüldüğü Şekil 5 ve Şekil 6'da hiç evlenmeyen kadınların evli olan kadınlara göre işgücünde daha fazla yer aldığı, boşanmış kadınların ise diğer kategorilerdeki kadınlardan çok daha yüksek oranda işgücüne katıldığı gözlenmiştir. Eşi ölmüş kadınlar ise işgücünde en az yer alan kadınlardır. Medeni durum kadınların işgücü içerisinde bulunma kararını etkileyen önemli etkenler arasındadır. Evli ve bekar kadınların işgücüne katılımındaki fark tablo

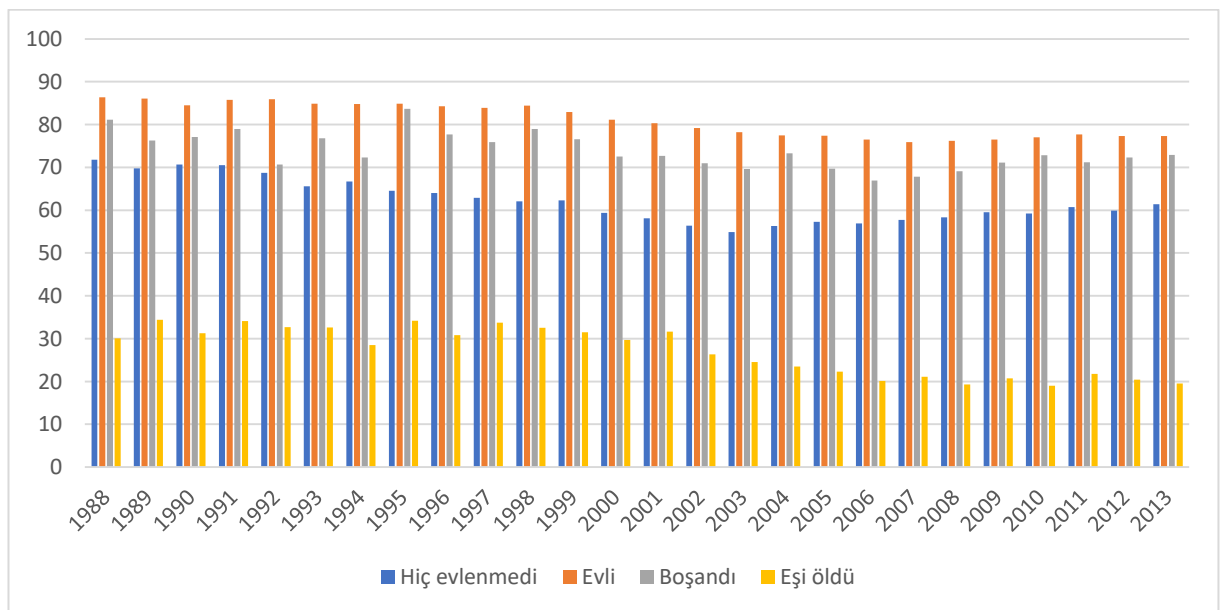
5'te açık bir şekilde görülmektedir. Evli kadınların bakmakla yükümlü olduğu çocuk ve yaşlıların yanı sıra yaptıkları ev işleri işgücüne katılma kararında önem teşkil etmektedir. Kadınların aksine özellikle evli olan erkeklerin işgücüne katılım oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum Türk toplumunda var olan 'erkek ailenin reisidir' normunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Eşi ölen erkeklerin ise işgücüne katılım oranı hiç evlenmeyen ve boşanan erkeklere göre oldukça düşüktür.

Şekil 5. Kadınların Medeni Duruma Göre İşgücüne Katılım Oranı (%) (15+yaş)

Kaynak: TÜİK, (2020b)

Şekil 6. Erkeklerin Medeni Duruma Göre İşgücüne Katılım Oranı (%) (15+yaş)

Kaynak: TÜİK, (2020b)

2007-2019 yılları arasında kadın ve erkeklerin sektörlere göre istihdamı Tablo 1’de yer almaktadır. Tarım sektöründeki istihdamın yıllara göre düştüğü gözlenmektedir. Bu oranın düşmesini kırdan kente göç ile açıklamak mümkündür. Kadınların erkeklere oranla tarım sektöründeki istihdamının yüksek olmasının nedeni ücretsiz aile işçiliğinden kaynaklanmaktadır. Kadın istihdamının en az olduğu sektör sanayi sektörü iken kadınların en fazla yer aldığı sektör hizmetler sektörüdür. Sanayi sektöründe erkek istihdamının kadınlara göre üstünlüğü gözlenmekteyken hizmetler sektöründe kadınların çok büyük bir oran olmasa da üstünlüğü söz konusudur. Kadınların tarım ve sanayi sektöründe istihdamı yıllar itibariyle azalmakta iken hizmet sektöründe istihdamı artmıştır.

Tablo 1. Kadın Ve Erkeklerin Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdamı 2007-2019 (%) 15+Yaş

Ekonomik Faaliyetler						
	Tarım		Sanayi		Hizmetler	
Yıllar	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
2007	16.6	42.6	30.5	16.2	52.8	41.2
2008	16.8	40.3	30.0	15.8	53.2	43.9
2009	17.1	37.8	29.2	15.3	53.7	46.9
2010	17.4	39.2	30.4	16.0	52.2	44.8
2011	17.8	39.3	31.1	15.2	51.0	45.5
2012	17.7	37.1	30.8	14.9	51.5	48.0
2013	17.4	35.6	31.2	15.4	51.4	49.0
2014	16.0	32.8	32.5	17.2	51.5	50.0
2015	15.7	31.0	32.1	16.3	52.2	52.8
2016	15.4	28.6	31.7	16.0	53.0	55.4
2017	15.3	28.2	31.6	15.7	53.1	56.1
2018	14.9	26.0	31.6	16.1	53.5	57.9
2019	14.9	25.0	29.8	15.9	55.4	59.1

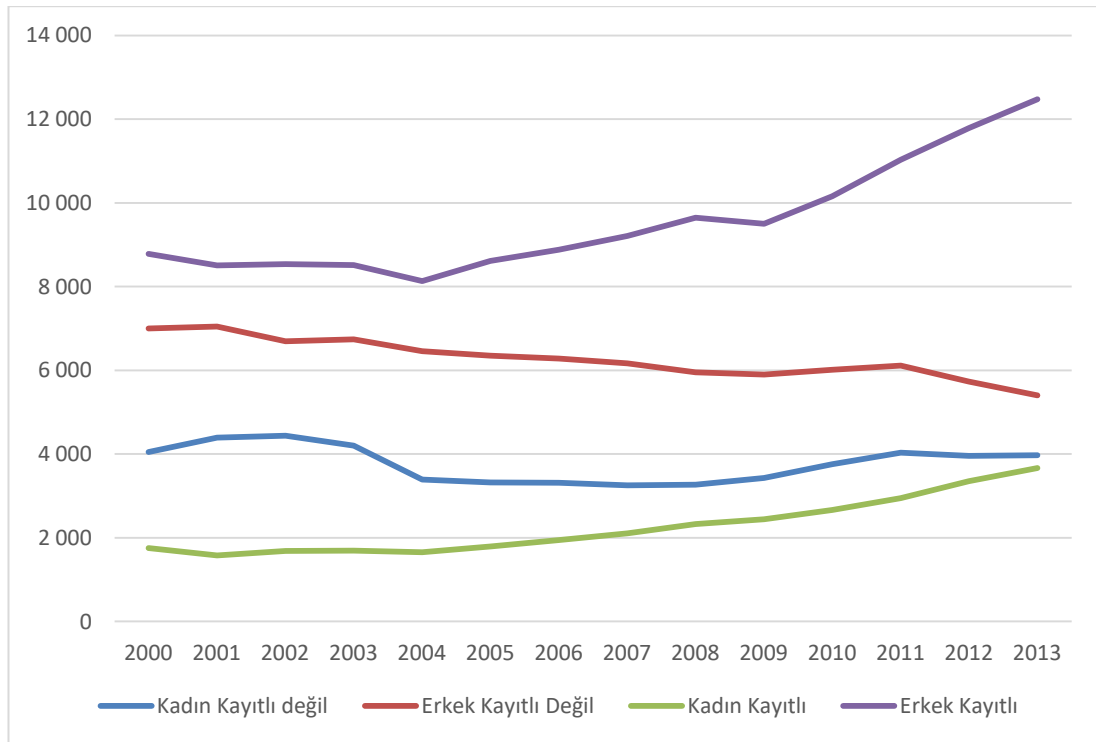
Kaynak: Dünya Bankası

“Kayıt dışı istihdam, istihdam faaliyetlerinin resmi belgelere dayandırılmaması ve resmi kayıtlara girmemesi, bunun sonucunda ise vergisel ve zorunlu sosyal yükümlülükler de dahil olmak üzere tüm yükümlülüklerin, mali ve sosyal güvenlik kurumlarının denetim alanı dışına çıkarılmasıdır” (Güloğlu vd., 2003: 53). Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı olma durumuna göre istihdam edilen kadın ve erkeklerin

durumu Şekil 7’de sunulmaktadır. Kadınlarda kayıt dışı çalışanlar 2000 yılında 4.051 kişi iken, 2013 yılında 3.973, erkeklerde ise 6.988 kişiden 5.405’e düşmüştür. Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlılık 2000 yılında kadınlarda 1.750 iken 2013 yılına gelindiğinde 3.668’e yükselmiştir. Erkeklerde ise kayıtlılık 8.781’den 12.477’ye yükselmiştir. Yıllara göre azalan kayıt dışı çalışma hala çalışma yaşamının önündeki önemli problemlerden biridir.

Kadınların işgücüne katılım kararını etkileyen ve kentlerdeki işgücü katılım oranının azalma eğilimine sebep oluşturan faktörlerden biri de kayıt dışı istihdamdır. Fason üretimin yaygın olduğu kentlerde kadınların çalışmıyor olarak istatistiklere yansımaması fakat aslında parça başı iş alarak evden çalışması, dikiş-nakış işi yapması, örgü örmesi ya da gündelik işlerinde yer aldığı bilinmektedir. Kayıt dışı istihdamın en önemli sebeplerinden biri kadınların çocuklarına bakacak kimse olmayışı ve kreşlerin pahalı olmasıdır. Bir diğer neden ise kadının ekonomik olarak güçlenmesi hususunda var olan ailesel baskılardır (Özer ve Biçerli, 2003). Kadınları kayıt dışı istihdama yönelten diğer sebepler ise kadınların eğitim düzeylerinin yetersiz olması, işe alımda ve ücretlerde uygulanan ayrımcı uygulamalar, evlilik ve doğum sebepleriyle işten çıkarılmalarıdır (Aydın, 2011: 12).

Şekil 7. Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlılığa Göre İstihdam Edilenler (Bin) 15+yaş

Kaynak: TÜİK, (2020c)

Yarı zamanlı çalışanların istihdam içindeki payı Tablo 2’de gözlenmektedir. Kadınların erkeklere göre yarı zamanlı çalışma oranı yıllar itibariyle azalsa da önemini korumaktadır. Aradaki bu derin farkın çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan en önemlisi kadınların çocuk bakımı ve hanehalkı işlerinin sorumluluğunu üstlenmesidir.

Kadınların çocuk bakımı ile ilgili sorumluluklarını tek başına yüklenmesi yarı zamanlı işlerde çalışmasının önünü açmaktadır. Yarı zamanlı işler kadınların sosyal güvence hakları ve kendilerini gerçekleştirmelerinin önünde engel oluşturmaktadır. Özellikle yalnız başına çocuk büyüten kadınların yarı zamanlı ve güvencesiz çalışması çocukların yoksul büyümesine, sağlık ve eğitim olanaklarından hakkıyla faydalanamamasına sebep olmaktadır. Araştırmalar anne ve babanın ikisinin de çalıştığı durumlarda çocuk refahının yüksek olduğunu, aile bireylerinden yalnız birinin çalıştığı durumlarda ise çocukların refah düzeyinin üç kat geride olduğunu göstermektedir (Beşpınar ve Aybars, 2013). Yarı zamanlı çalışma kadınların sosyal güvenlik haklarıyla gelecekteki gelir güvencelerini kaybetmelerine sebebiyet verirken aynı zamanda işte ilerleme ve ücretler konusunda da olumsuz etkilere sahiptir (Tokol, 1999; İlkaracan, 2010).

Tablo 2. Cinsiyete Göre Yarı-zamanlı Çalışanların İstihdam İçindeki Oranı, 2014-2019 (15+yaş)

Yıl	Toplam	Erkek	Kadın
2014	11.7	7.1	22.6
2015	10.9	6.7	20.6
2016	10.3	6.5	19.1
2017	10.5	6.6	19.1
2018	10.9	7.1	19.1
2019	10.4	7.1	17.4

Kaynak: TÜİK, (2020d)

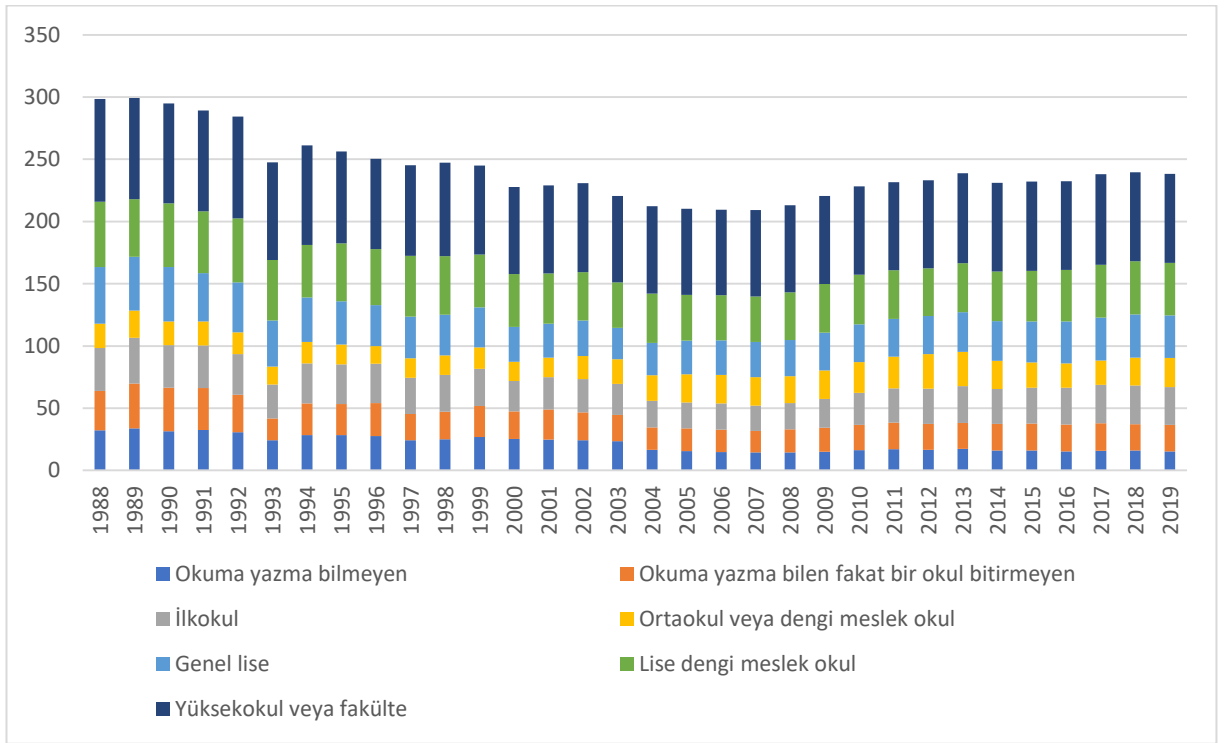
Cinsiyet ve eğitime göre yıllık brüt ücret karşılaştırması Tablo 3’te sunulmaktadır. İlkokul ve ortaokul eğitimi kazanç konusunda büyük farklılıklar oluşturmasa da daha çok kazanç elde eden erkeklerdir. Kadınların lise mezunu olması kazancı erkeklere yaklaştırmakla birlikte bir eşitlik söz konusu değildir. Kadınların eğitim seviyesi arttıkça kazançları artmaktadır fakat erkeklerin eğitime göre ele alınan dört yılda da üstünlüğü değişmemiştir. Bu durum imzalanan 100 sayılı ILO Eşit Ücret Sözleşmesine uyma konusunda daha temkinli olmamız gerektiğini gösterir.

Tablo 3. Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yıllık Brüt Ücret Karşılaştırması

Eğitim durumu	Yıllık ortalama brüt kazanç				Yıllık ortalama brüt kazanç			
	Kadın				Erkek			
	2006	2010	2014	2018	2006	2010	2014	2018
İlkokul ve altı	8.159	11.065	15.748	29.500	9.952	13.526	19.417	37.143
İlköğretim ve ortaokul	8.064	10.949	15.981	30.049	9.999	13.505	19.081	36.195
Lise	11.182	15.049	19.760	33.717	12.042	16.907	21.758	39.344
Meslek lisesi	11.990	17.109	22.842	38.096	17.312	22.195	29.561	54.970
Yüksekokul ve üstü	23.899	31.437	45.483	62.051	29.258	37.878	55.633	78.041
Kaynak: TÜİK, (2020e)								

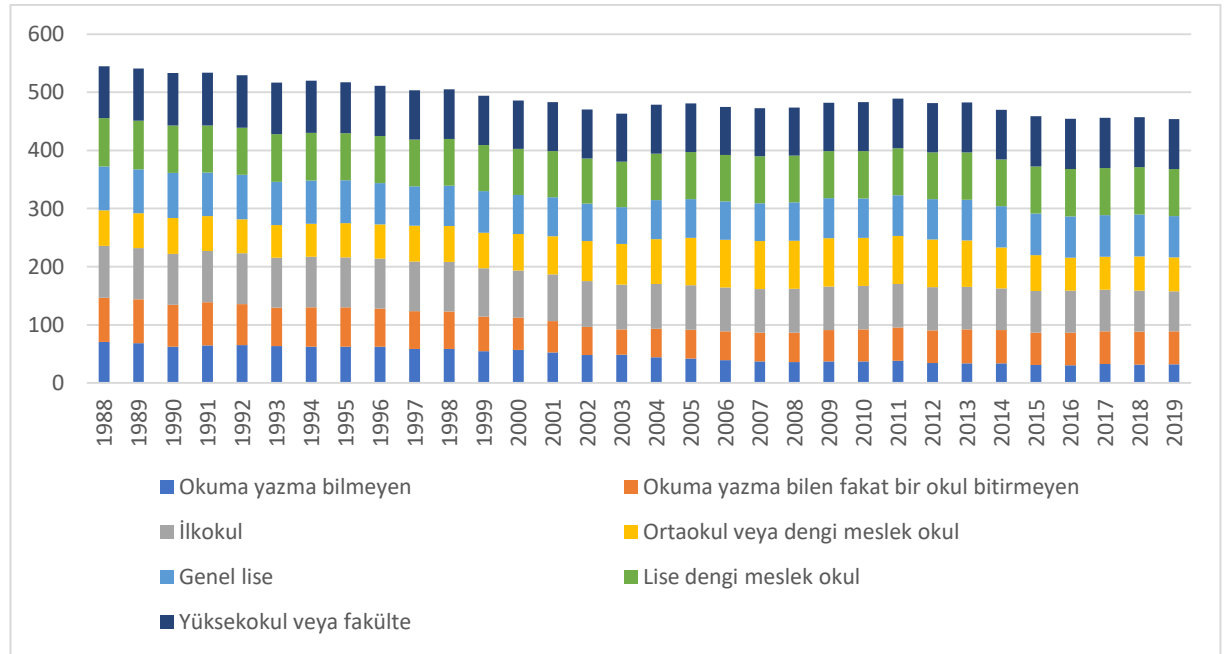
Şekil 8 ve 9’da kadınların ve erkeklerin eğitim durumu ile dönemlere göre işgücüne katılım oranları sunulmaktadır. Okuma yazma bilmeyen, okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen, ilkokul mezunu, ortaokul veya dengi meslek okulu mezunu, genel liseden mezun, lise dengi ve meslek okulu mezunu, yüksekokul veya fakülte bitirenlerin son 32 yıllık verilerinin dikkate alındığı şekilde, kadınların eğitim düzeylerinin artması ile birlikte işgücüne katılım oranlarının arttığı görülmektedir. Okuma yazması olmayan ve okuma yazmayı bilse de bir okul bitirmeyen kadınların işgücüne katılımlarında yıllar itibariyle önemli azalışlar yaşanmıştır. Aynı kategorideki erkeklere bakıldığında ise erkeklerin işgücüne katılımı yıllar itibariyle düşmekle birlikte kadınlara nazaran emek piyasalarında hala tutunabildikleri görülmektedir. İlkokul, ortaokul veya dengi meslek yüksek okul düzeyinde de işgücüne katılım konusunda cinsiyetler itibariyle oldukça derin bir uçurum söz konusudur. Genel lise, lise dengi meslek okulu, yüksekokul veya fakülte eğitim düzeylerinde kadınların işgücüne katılım oranı artsa da erkek işgücüne katılımına yaklaşımdan çok uzaktır. Ülkemizde eğitim konusunda yapılan reformlar sonuç verse de işgücündeki politikaların yalnızca planlarla sınırlı kaldığı gözlenmektedir.

Şekil 8. Kadınların Eğitim Durumuna ve Dönemlere Göre İşgücüne Katılım Oranı(%) (15+yaş)

Kaynak: TÜİK, (2020f)

Şekil 9. Erkeklerin Eğitim Durumuna ve Dönemlere Göre İşgücüne Katılım Oranı(%) 15+yaş

Kaynak: TÜİK, (2020g)

2.3. Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörler

Geçmişten günümüze çoğu toplum kadınların işgücüne katılımının beklenen artışı göstermemesinin sebepleri üzerine araştırmalar yapmaktadır. Çalışma yaşamına başlangıç ve çalışma hayatı içerisinde kadınlar birçok sorunla karşılaşmaktadır. Bu problemler ilk önce toplumda ve dolayısıyla en küçük yapı taşı olan ailede başlamaktadır. Kadına biçilmiş olan anne ve eş olma görevi birçok kadını işgücüne girme konusunda baskılamaktadır. İşyerlerinde ise yapılan aynı işe cinsiyetçi bakış açısıyla düşük ücret verilmesi ve dolayısıyla verilen emeğin karşılığını alamama düşüncesi kadınları işgücüne katılma konusunda karamsarlığa itmektir. Kadınların işgücüne katılmasını belirleyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden bazıları aşağıda ele alınmıştır.

2.3.1. Eğitim

İnsanların kazanılmış yeteneklerinin değeri büyük ölçüde ücretler, maaşlar, serbest meslek kazancı ve girişimcilikte ortaya çıkmaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar eğitimi insan sermayesi biçimi olarak ilişkilendirmiştir. Ayrıca, eğitim beşeri sermayenin en önemli bileşenidir. Örneğin ABD’de çalışmak için harcanan zamanın değeri çok hızlı bir şekilde artmıştır. Bu değerdeki artışlar kadınlar için tüm eğitim seviyelerinde erkeklerden daha fazladır. Piyasa emek süresinin değerindeki oransal artış, üniversite eğitimi almış kadınlar için en yüksek seviyededir. İnsanların eğitim, iş tecrübesi, becerileri ve sağlığı gibi kazanılmış yeteneklerinden oluşan beşeri sermayenin artan ekonomik önemi modern ekonomik ilerlemenin çoğunu açıklamaktadır.⁸

Kadınlar için eğitimin; verimlilik (yüksek bireysel özel piyasa getirileri), sosyal dışsallıklar (örneğin, çocuk ölüm oranı ve doğurganlığın azalması), kuşaklararası yeniden dağıtım (çocuk sağlığı ve eğitiminin iyi hale gelmesi ve nüfusun daha yavaş artması gibi) ve eşitlik (yoksul bireylerin daha zengin bireylere göre üretkenlik yeteneklerinde bir artış) konuları açısından önemli olduğu doğrulanmaktadır.⁹

“Eğitilmiş işgücü; işgücü arzını, işgücüne katılım oranını, cinsiyet temelli eşitsizlik sorunlarını ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi, kalkınmayı, insani gelişmeyi olumlu yönde etkileyerek, yoksulluğu azaltmada etkili olan en önemli beşeri sermaye

⁸ Theodore W. Schultz, “The Economic Importance of Human Capital in Modernization, Education Economics, 1/1, 1993, s.15-18.

⁹ T. Paul Schultz, Human Capital Investment in Women and Men, California, 1994, s.48-49.

unsurudur. Ekonomik anlamda kadın eğitiminin bireysel ve toplumsal getirilerine ek olarak yarattığı sosyo-kültürel dışsallıklar, kadın temelli cinsiyet eşitsizliği ile ilgili birçok sorunun çözümünde etkili olmaktadır” (Günsoy ve Özsoy, 2012: 24).

“Eğitim seviyesi işgücüne katılımı en etkili faktörlerdendir. Bir bireyin işgücü piyasasında var olması, bilgi birikimi, aldığı eğitim ve edindiği deneyim sonucunda gerçekleşmektedir. Eğitim seviyesinin artması özellikle kadınlar açısından değerlendirildiğinde, daha nitelikli ve gelir seviyesi yüksek işlerde istihdam edilmelerinin önünü açmaktadır” (Kılınç, 2015: 131).

Kadın eğitimi, toplumların ve ailelerin refahını yükseltmede hayati bir rol oynar. Kadınların eğitim düzeyi çeşitli nedenlerden dolayı önem arz eder. Birincisi, kadınların eğitim düzeyi, işgücü piyasasına katılım yoluyla kadınların üretkenliğini artırmaktadır. İkinci olarak, kadınların eğitim düzeyi arttıkça çocukların eğitim profili yükselmekte ve sonuç olarak iyi bir nesil yetişmesine katkı sağlamaktadır. Eğitim, kadınları güçlendirmek için temel beceriler sağlamakta ve aynı zamanda kadınların toplumdaki konumunu güçlendirmektedir (Faridi vd. 2009: 128).

Eğitim düzeyinin yüksek olması emek piyasasında daha yüksek gelir elde edilmesini sağlamaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça emek piyasasının dışında bulunmakla kaybedilecek gelir de artacaktır. Bu nedenle eğitimin düzeyi ile işgücüne katılım arasında doğru yönlü ve kuvvetli bir ilişki olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Eğitimle işgücüne katılım arasındaki ilişkinin bir diğer nedeni de, eğitimin maliyetli bir yatırım olmasıdır. Bu maliyetlerin getirileri de, daha yüksek gelirler ve daha iyi mesleklerdir. Ancak bu getirilerin elde edilmesi için uzunca bir süre emek piyasasında bulunmak gerekebilir (Biçerli, 2003: 61).

2014 yılı Türkiye’de Aile ve Kadına Yönelik Şiddet Araştırmasında yer alan kadınların eğitim durumlarının yerleşim yeri, yaş, bölgeler itibariyle dağılımına bakıldığında lise ve lisans-lisansüstü eğitimin kentlerde, refah düzeyi yüksek olan hanelerde ve ülkenin batı kesiminde daha yüksek olduğu görülmektedir. Lise ve lisans-lisansüstü eğitime katılımı kırsal alanlarda ve özellikle Kuzeydoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu’da oranlar oldukça düşüktür. Özellikle bu bölgelerde eğitimi olmayan ya da ilkokulu bitirmemiş kadınlar ile ilkokul mezunu kadınların önemli oranında yoksulluk ve ücretsiz aile işçiliğinin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Ailelerin eğitime devam etme konusunda olumsuz kararları, okul masrafları, bölgelerin coğrafi yapısı nedeniyle okula ulaşımındaki sorunlar, hanedeki çocuk ve yaşlı bakımı, ev işleri kız çocuklarının eğitime devam edememe konusundaki engellerin

başında sıralanmaktadır. Yaşın artmasına bağlı olarak ortaokul, lise ve üzerindeki eğitime katılım oranları düşmektedir (HÜNEE, 2015).

2.3.1.1. Yaş

Kadınların işgücüne katılımında bir diğer önemli faktör kadınların yaşıdır. Belirli yaşlarda düşük olan işgücüne katılım bazı yaş gruplarında yüksektir. Bu durumda kadınların medeni durum, çocuk sahibi olma, eş ve ailenin işgücüne katılımını onaylamaması gibi etkenler önem arz etmektedir.

Kadın işgücüne katılımı ile yaş ilişkisinin M harfine benzer bir şekli olduğu görülmektedir. “20-24 yaş gruplarında artarak maksimuma ulaşan oran, 30’lu yaşların başından itibaren azalarak 40’lı yaşların başlarında tekrar artış sürecine girmekte ve 40-54 yaşları arasında tekrar azalmaya başlamaktadır. 30’lu yaşlarda işgücüne katılım oranının düşüşünün temel nedeni kadınların 6 yaşından küçük olan çocuklarını büyütme amacıyla piyasa dışına çıkmalarıdır” (Özer ve Biçerli, 2003: 68). Kadınların işgücüne katılımındaki M şekli işgücüne katılma, çocuk yetiştirmek için işten ayrılma, iş bulmaya çalışma ve nihayetinden emeklilik olarak gösterilmektedir (Wirth, 2004: 4). Gelişmiş ülkelerde kadınların işgücüne katılımı üç aşamalı bir süreç olarak bilinmektedir. Genç yaşta işgücüne katılan kadın evlilik ve doğum ile birlikte işgücü piyasasından çekilmekte ve ilerleyen zamanlarda ise geri dönmektedir. M şeklindeki bu eğri geleneksel aile yapısının yaygın görüldüğü Almanya ve Japonya gibi ülkelerde belirgin halde iken İsveç gibi ülkelerde belirgin değildir. Türkiye gibi geleneksel rollerin baskın olduğu bir toplumda ise bu eğri genelde görülmemektedir. Bunun en önemli sebebi ise kadınların işten ayrıldıktan sonra yeniden işgücüne dönmemeleridir. İşteki saygınlığını ve toplumdaki konumunu önemseyen çok az sayıdaki kadın, statünün evlilik ya da çocuk dışı bir kaynaktan elde edilebileceğini düşünmektedir (Koray, 1992).

“İsveç ve Finlandiya’da kadın işgücüne katılım oranı 25-44 aralığında en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Her iki ülkede de evlilik dönemi nispeten geç başlamaktadır. Almanya ve Polonya’da kadınların işgücüne katılımı son derece yüksektir ve çocuk doğurma çağındaki kadınların katılım oranının kırk yaş ve üzerindeki kadınlardan daha düşük olduğuna dair bir kanıt yoktur” (Psacharopoulos ve Tzannatos, 1989: 8).

1980’li yıllarda düşük, orta ve yüksek gelirli ülkelerde yaşa özel katılım oranları incelendiğinde; yüksek gelirli ülkelerdeki katılım oranının yarı zamanlı istihdamın mevcut olması nedeniyle yapay olarak görüldüğüne dikkat çekilmiştir. Yarı zamanlı işlerin neredeyse tamamı sadece kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Düşük

gelirli ülkelerdeki katılım oranı ise büyük ölçüde kadınlar tarafından gerçekleştirilen kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yaygınlığı göz önüne alındığında istatistiksel olarak daha az görülmektedir (Sivard, 1985: 15).

Yaş anne olma durumunu etkileme yoluyla da işgücü kararlarını etkileyebilir. Türkiye’de başından evlilik geçen bireylerin %54’ünün ilk evliliklerini 18-24 yaş aralığında yaptığı tespit edilmiştir. İlk çocuğa sahip olma oranının ise (%61.3) bu yaşta yüksek olduğu bilinmektedir (TAYA, 2016).

2.3.1.1.1. Medeni durum

Kadınların işgücüne katılım oranını etkileyen önemli faktörlerden biri de medeni durumdur. Medeni durumdaki değişiklikler kadınların işgücüne katılımlarını erkeklere göre daha fazla etkilemektedir ve kadınların işgücü piyasasından çekilmesinde önemli rol almaktadır. “Türkiye’de evlilik neredeyse genel bir durumdur, bu da evli kadınların işgücü piyasasına katılımını daha da önemli kılmakta ve evli kadınların katılımında zaman içerisinde gerçekleşen değişimlerin izlenmesini gerektirmektedir” (Kırdar ve Dayıoğlu, 2010: 32).

“Kadın işgücüne katılım oranları medeni duruma yönelik ele alındığında, boşanmış kadınların işgücüne katılımı Türkiye’de diğer medeni durumda yer alan kadınlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Oranlar kentsel ve kırsal kesim için ayrı ayrı incelendiğinde, kentlerde yaşayan boşanmış kadınların işgücüne katılımının Türkiye ortalaması ve kırsal alanlardan daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Boşanma kadınlar üzerinde çoğu zaman ekonomik etkileri negatif olan bir durumdur. Kadınların boşandıktan sonra yeterli nafaka alamamaları onları ekonomik açıdan sıkıntı içine düşürebilmekte, bu durum işgücüne katılma kararlarını pozitif yönde etkilemektedir. Özellikle yaşam koşullarının daha çetin olduğu büyük şehirlerde boşanmış kadınların işgücüne katılımlarını daha fazla artmıştır” (Özer ve Biçerli, 2003: 70).

Mincer (1962) evli kadınların işgücüne katılımını gelir ve ikame etkilerini kapsayan arz fonksiyonu ile ele almıştır. Evli kadınların ilgili tercihleri boş zaman, evde çalışma ve piyasada çalışma olarak düşünüldüğünde gelirin, boş zaman talebi üzerinde olumlu bir etkisi olduğu varsayılmaktadır, toplam iş miktarı üzerinde ise olumsuz bir etkisi vardır. Hanehalkı gelirindeki olası bir artış ise toplam çalışma saatlerinde azalmaya neden olmaktadır.

Hobsbawn’a (2005) göre, kadının çalışmasına gerek duyulmaması, toplum karşısında ailenin yoksul olmadığını göstermesinin bir yoluydu. Kadınların evleninceye

kadar çalışma yaşamının içinde yer alması ise olağan karşılanıyordu. Kadınlar dul kaldıklarında ya da kocaları tarafından terk edildiklerinde de, çoğunlukla çalışmak zorunda kalıyorlardı. Ailenin geçimini sağlayan eve yeteri kadar para gelmediği durumlarda kadın ve çocukların ücretli bir işte çalışması aile bütçesi açısından gereklilik teşkil etmekteydi. Kadınları ve çocukları ucuz emek olarak gören kapitalizm, kadınları ve çocukları mümkün olduğu her yerde, yani, erkeklerin itirazı, yasalar, gelenek ya da fiziksel olarak yorucu işler tarafından engellenmedikleri yerlerde- çalışmaya teşvik etti. Kadınlar ücretli çalışsalar dahi yaptıkları iş ev işlerinden ayırt edilmiyordu. Özellikle evli kadınların ekonominin resmi tanımından çıkarılma eğilimi söz konusuydu. Bu süreç, çalışan kadınlara karşı önyargının daha büyük olduğu ve daha kolaylıkla benimsendiği sadece sermaye çevrelerinde değil, emekte de bir erilleşme yarattı (Hobsbawn, 2005: 218-219).

2.3.1.1.1. Doğurganlık

Kadınların işgücüne katılımını belirleyen bir diğer faktör doğurganlıktır. Çocuk sahibi olma ve sahip olunan çocuk sayısı kadının işgücünden ayrılmasında önemli etkenlerdendir. Özellikle çocuğun anne bakımına ihtiyaç duyduğu küçük yaşlarda işgücü dışında kalan kadının işe geri dönmek istemesiyle çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliği ve kreşlerin pahalılığı iş bulma durumunda dahi işgücünde bulunma isteğini azaltmaktadır.

Psacharopoulos ve Tzannatos'a (1989) göre, teori doğurganlık ve katılım arasında belirsiz bir ilişkiye işaret etmektedir. Birincisi, doğurganlık ve işin eşzamanlılığıdır. Örneğin, daha fazla çocuk kadınlar tarafından doğrudan veya dolaylı olarak daha fazla çalışma anlamına gelir. İkincisi, yoksul gelişmekte olan ülkelerde, faaliyetlerde uzmanlaşma iş, boş zaman ve tüketim arasında keskin bir ayırım yapılmasına izin vermemektedir. Doğurganlık ve tüketim, çoğalmayı içerecek şekilde geniş çapta tanımlanan üretim ile karıştırılır. Son olarak, tek bir çocuk önemli miktarda ebeveyn bakımı gerektirir. Bununla birlikte, birinciden birkaç yıl sonra doğan ikinci bir çocuk, bakım talebini azaltır, çünkü büyük çocuk daha küçük olana bakabilir ve hatta bazı ev işlerini yapabilir (Psacharopoulos ve Tzannatos, 1989: 194).

Latin Amerika' da doğurganlığın kadın işgücüne katılımı üzerinde negatif bir etkisi vardır. Sahip olunan her çocuğun kadınların çalışma olasılığını %3 veya %5 oranında azalttığı belirtilmiştir. Çocukların yaşlarına bağlı olarak karışık bir etki söz konudur. Özellikle 6 yaşından küçük çocukların etkisi oldukça olumsuzdur. Daha büyük

çocukların varlığı ise kadınların işgücüne katılım olasılığını arttırma eğilimindedir (Psacharopoulos ve Tzannatos, 1993: 298).

Ebeveynlerin işgücüne katılım davranışı, uygun fiyatlı, kaliteli çocuk bakımının mevcudiyeti ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Özellikle anneler için (ve daha çok tek başına çocuk büyüten anneler için), çocuk bakımı hizmetlerinin yetersiz olması işgücüne katılımın önündeki önemli bir engeldir (Kimmel, 1992:1).

Kadınların doğum yapmaları ile birlikte işgücüne katılımları sekteye uğramaktadır. Bunun sebebi bakım olanaklarının yetersizliği ve pahalılığından kaynaklanmakta ve bu durum kadını ikilemede bırakmaktadır. Aldığı ücretin yalnızca kreş ya da bakım evine yettiği durumlarda kadınlar çocuğu kendi büyütmeye kararı vermekte ve emek piyasalarından çekilmektedir (Kakıcı vd., 2007).

Özkaplan'a (2009) göre, bakım yalnızca aile üyelerine duyulan sevgiden ve bağdan kaynaklı onların bakım işini üstlenme faaliyeti olarak sınırlı değildir. Örneğin çocuğunuza bakarken onun yemeğini yaparsınız, çamaşırını yıkarsınız, odasını toplarsınız peki bu duygusal emeğin karşılığı nedir? Feminist literatürdeki 3. kişi kriteri yani bir işi yaptırmak için bir başkasına ödeme yapma konusu duygusal emek mevzu bahis olduğunda sorunlu hale gelir. Kadının ev içindeki emeği duygusal bağ olarak ele alındığında ve bir zorunluluk olarak görüldüğünde ev işlerinin ikame edilebilirliğinden bahsetmek mümkün olmamaktadır. Bu durum emeğin görünür kılınmasını sorunlu hale getirmektedir (Özkaplan, 2009).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) İnsani Gelişmişlik Raporlarında zaman kullanımı ile ilgili yapılan karşılaştırmalar kadınların erkeklerden daha fazla ev işi yaptığını ve özellikle çocuk bakım zamanının büyük kısmını üstlendiklerini ortaya koymaktadır. Ev ve bakım işlerine ayrılan süre kadını ev dışında gelir getirici bir işte çalışmaktan alıkoymaktadır. Bu durum kadınların çalıştıkları takdirde elde edeceği sosyal haklardan mahrum kalmasına sebebiyet vermektedir (Toksöz, 2018: 113-114).

TÜİK'in ilk kez 2006 yılında yapmış olduğu Zaman Kullanım Anketlerinde hanehalkı ve ev bakımı faaliyetlerinde zamanın çalışma durumuna göre dağılımı şu şekildedir: Kadınlar gün içinde 5 saat 17 dakikasını ev bakımı faaliyetlerine ayırırken erkekler 51 dakikasını ayırmaktadır. Çalışan kadınlar hanehalkı ve ev bakımı için 4 saat 3 dakikasını ayırırken çalışmayan kadınlar 5 saat 43 dakikasını bu faaliyetlere ayırmaktadır. Çalışan erkekler 43 dakikalarını ev bakımı ve hanehalkına ayırırken çalışmayan erkeklerin ayırdığı süre 1 saat 12 dakikadır (TÜİK, 2008: 22). Tablo Ek

2’de TÜİK’in 2014-2015 Zaman Kullanım Araştırması görülmektedir. Erkek ve kadınların çalışma durumuna göre ev içine ayırdıkları ortalama süre çalışan kadınlarda günde ortalama 3 saat 31 dakika, çalışan erkeklerde ise 46 dakikadır. Çalışmayan kadınlarda ve erkeklerde ise hanehalkı ve aile bakımı için ayrılan zaman sırasıyla 4 saat 59 dakika ve 1 saat 7 dakikadır. Ücret karşılığında gelir getirici bir işte çalışmak kadını ev işlerinden soyutlamamakla birlikte aradaki derin farklılık dikkat çekmektedir.

Kadının çalışması bir birey olarak kendini fark etmek, kendine yetmek, hanenin gelirini arttırmak, yaşam standardını yükseltmek ve çocuğun refahı açısından önem arz etmektedir. Kadınları ücretli bir işte çalışması kendisine düşen rolün yalnızca çocuğunun annesi, evinin kadını olduğu bakış açısının değiştirilmesi, kadınların eve getirdiği gelirin aslında değerinin olmadığı ve asıl gelirin erkeğin olduğu görüşünü de etkileyecektir. Bunun başarılması için iki önemli etken vardır. Birincisi, toplumsal olarak kadına bakış açısının değişmesi ki bu aile içinde başlayacaktır. İkincisi ise kanunlarla kadınların desteklemeye gidilmesidir.

4857 sayılı İş Kanununun 74. maddesinde yer alan düzenlemeye göre “Kadın çalışanların doğum öncesi ve sonrasını içeren toplam 16 haftalık süreç içerisinde çalıştırılmamaları uygun görülmüştür. Çoğul gebelik durumu oluşursa doğum öncesinde uygulanan süreye ek 2 hafta ilave edilir. Fakat kadın çalışanın sağlık durumu elverişli ise ve doktorun izni varsa doğuma 3 hafta süreye kadar çalışabilir. Bunun sonucunda kadın çalışanın gebelik halindeyken çalıştığı zaman doğum sonrası zamana ilave edilir. Kadın çalışan erken doğum yaparsa, doğum öncesi kullanamadığı zamanı doğum sonrasında artırılarak kullanır. 74 madde kararları iş sözleşmesi ile çalışmakta olan ve bu kanun kapsamında yer alan veya almayan tüm işçiler için geçerlidir.”¹⁰

1475 sayılı Kanunda bulunmayan ve 4857 sayılı İş Kanunumuzun 74. maddesinde yer alan düzenlemeye göre, “Kadın çalışanlara bir yaşına kadar olan çocukları için günlük bir buçuk saat süt izni uygun görülmüştür. Bu süreyi çalışan kendine uygun gördüğü saatler içinde seçer. Bu zaman mesai süresinin içinde yer alır.”

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla ilgili Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair 28737 sayılı Yönetmeliğin 13. maddesine göre; “Yaşları ve medeni durumları gözetilmeksizin, işyerinde 100 ya da 150 kadın çalışan bulunmaktaysa, kadın çalışanların çocuklarını emzirmeleri için, işveren çalışılan yere yakın veya 250 metre mesafede emzirme odası bulundurmak durumundadır. Yaşları ve

¹⁰ Bknz: R.G. 10/6/2003-25134 Sayılı

medeni durumları gözetilmeksizin işyerinde 150'den fazla kadın çalışan bulunuyorsa, işveren tarafından 7 yaşın altındaki çocukların bırakılması, ihtiyaçlarının giderilmesi ve kadın çalışanların çocuklarını emzirebilmelerine yönelik yurt hizmeti sağlanması gereklidir. Yurt olanağı sağlayan işyerinin, yurda uzaklığı 250 metreden fazlaysa ulaşım imkanı sağlanması zorunludur. Oda ve yurt açma hükümlülüğünün sağlanmasında, işverenin belediye ve yakın alan sınırları dahilinde olan bütün işyerlerinin içerisindeki kadın çalışanların toplam sayısı önem arz etmektedir.”¹¹

2.3.1.1.1.1. 1. Ataerkil düşünce sistemi, dini değerler ve kadınların işgücüne katılımı

Kadınların işgücüne katılımını belirleyen bir diğer faktör erkek otoritesine dayanan bir tür örgütlenme düzeni olan ataerkillik ve beraberinde getirdiği düşünce sistemidir. Ataerkil düşünce sisteminde kadınlar çalışma kararını kendileri alamamakta bu kararı kadınlar adına ‘aile reisi’ olarak gösterilen baba ya da eş üstlenmektedir. Çalışma yaşamına katılma konusunda tek başına karar veremeyen kadın çalıştığı takdirde ise ikinci mesai olarak ev işleri ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmektedir. Hanedeki işlerin yapılması görevini işgücü içerisinde yer alsa da kadına yükleyen ve eve ‘ekmek getirme’ sorumluluğunu ise erkeğe yükleyen sistem kadının işgücüne katılımında caydırıcı etkiye sahip olmaktadır (Dirik, 2016).

Başta eş ve anne olma yükümlülüğü küçük yaşlardan itibaren kadınlara bir görev olarak benimsetilmektedir. Kadınların evlenmesi ve çocuk sahibi olmasının statülerini belirleyen tek unsur olarak görülmesi ve bu görüşün aile, okul, dini kurumlar ve iletişim araçları yoluyla toplum zihninde canlı tutulmasına özen gösterilmektedir (Walby, 1990). Ataerkil düşünce sistemini benimseyen toplumlarda var olan cinsiyetçi işbölümü, kadınları ev işlerinden ve çocuk bakımından mesul tutmaktadır. Bu sebeple kadınların birçoğu işgücünden uzak kalmakta ve küçük yaşlardan itibaren kendilerine atfedilen davranış kalıplarına göre beceriler edinmektedir. Bu beceriler ileride kadınların işgücüne katılımında yer alacakları meslekleri ya da faaliyet alanlarını etkilemektedir. Kadınları geleneksel rollerinden koparmayan ve ‘kadın işi’ olarak gösterilen bu işler çoğunlukla hemşirelik, öğretmenlik, terzilik, temizlikçiliktir (Barret, 1995).

Kadınların geleneksel olarak belirlenen iş kollarında çalışması düşük ücret sorununu beraberinde getirirken bu durum işgücü piyasalarında yatay ayrımcılığa sebep olmaktadır. Erkeklerle aynı mesleği yapan, aynı işyerinde çalışan kadınlar ise erkeklere göre daha düşük ücretlerle çalıştırılıp, işte kısıtlı yükselme fırsatı bulurken dikey

¹¹ Bknz: R.G. 16/8/2013-28737 Sayılı

ayrımcılık ile karşılaşmaktadır. Cinsiyete dayalı yargılar kadınları düşük ücretlere ve işte ilerleme konusunda erkeklerin gerisinde bırakmaktadır (Anker, 1998).

Erkek otoritesinin ve getirdiği düşünce yapısının kadınların yaşamlarını küçük yaşta şekillendirmeye başlaması hususunda bu yapının güçlenmesinde kadınların varlığı ihmal edilen bir unsur olmamalıdır. Kadınlar ataerkil düşünce sisteminin yalnızca mağduru değildir. Sistem aynı zamanda onu sistemin güçlü bir savunucusu ve genç nesillere bu sisteminin birinci aktarıcısı haline getirmiştir. Kandiyoti (2005) kadının başat görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olduğuna yönelik yaygın kanının çağlardır süregeldiği toplumlarda kadınlar hane yükünü taşıırken hane dışında bir birey olarak varoluşunun mümkün olduğunu düşünmemektedir ve erkekten dış dünyaya karşı koruma beklemekte, erkek egemenliğinin kaynaklarına sığınmaktadır. Ataerkil pazarlık olarak geliştirilen kavramın temelinde kadın ve erkek arasındaki beklentilerin karşılanma varsayımı vardır.

Ataerkil sistemin önemli unsurlarından birisi de başlık parasıdır. Çok ilginçtir ki ataerkil sistem Hindistan gibi bazı ülkelerde erkek için başlık parası ödenmesi şeklinde tezahür etmişken, bazı ülkelerde ise kadın için ödenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bloch ve Rao (2002) ekonomik olarak motive edilen şiddetin önemli bir örneğini göstermişlerdir. Hindistan'da başlık parası değinildiği gibi kadın ve ailesinden erkeğe ödenmektedir. Bu ödeme evlilikten sonra da sürebilmektedir. Eşin ebeveynlerinden bu transferleri arttırmanın bir yolu olarak kadına yönelik istismar Hindistan yarımadasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bloch ve Rao (2002) kadına yönelik şiddetin sadece düşük transferlerle ilişkili olmadığını, aynı zamanda varlıklı bir aileden gelen bir kadının, ailesinden daha yüksek transferler almak için kocası tarafından şiddet görme olasılığının da yüksek olduğu belirtilmektedirler.

Anderson (2007) başlık parası geleneğinin MÖ 3000'e kadar uzanmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada Mısırlılar, Mezopotamyalılar, İbraniler, Aztekler ve İnkaların eski medeniyetlerinin hepsi başlık parasını kullanmış olduğu ortaya konulmuştur. İslam hukukunda ise geçerli bir evlilik sözleşmesi başlık parasını gerektiriyordu. Anderson'a göre, geleneksel Çin'de, evliliğin geçerliliği için bir başlık parası müzakeresine ihtiyaç duymuştur ve bu transferler bugün birçok kırsal alanda norm olmaya devam etmektedir. Başlık parasının oldukça yaygın olduğu Afrika'da; Sahra altı toplumlarının yüzde 90'ından fazlası geleneksel olarak bu tür evlilik ödemelerini yapmıştır (Anderson, 2007). Goody'e (1973) göre; kadınlar evlilik sırasında genellikle damadın evinde yaşamaya başladığı için, başlık parası çoğunlukla

kocanın, emek ve üreme yetenekleri hakkı için gelinin ebeveynlerine borçlu olduğu ödeme olarak kabul edilir. Ansell (2001) teoride kadınların verimliliğinin ve evliliğe katkısının yansımaları olarak yorumlanabilen başlık parasının, pratikte kadınların vücutları üzerindeki kontrolünü sınırlandırmaya hizmet ettiğini belirtmektedir. Öztan'a (1995) göre, nişan sözleşmesi sırasında, verilen başlık parası, kanunda düzenlenmemiş olmakla birlikte, kırsal kesimlerde ve küçük şehirlerde azalmasına rağmen hala var olan bir müessesedir. Toplumdaki ekonomik gelişme ve Medeni Kanun, bu kurumu uygulamadan tamamen kaldırmada başarı sağlayamamıştır. Ancak kültür seviyesinde yaşanan yükselme ile anlamını kaybetmeye başlamıştır (Öztan, 1995).

Beşikçi (1992) Doğu Anadolu'da göçebe Alikan aşireti için yaptığı çözümlemede başlık parasının toplumsal rolünü irdelemiştir. Göçebe anlayışına göre başlık, kadının aile içinde önemli bir varlık olduğunu gösteren ve bunu erkeğe daima hissettiren bir müessesedir. Karısına kavuşabilmek için ağır bir fiyat ödeyen erkek, karısının kendisine kaç mal olduğunu bilerek onun kıymetini bilecektir. Bunun aksi, yani evlilikte iyi geçinmeyen, sonunda kocasından ayrılmak zorunda kalan bir kadının, geleceğinin, başlık vasıtasıyla garanti altına alınmış olması da düşünülebilir. Anadolu'nun çeşitli köy ve kasabalarında durum budur. Fakat göçebelerde böyle bir anlayış yoktur. Geçimsizlik dolayısıyla kız kocasından ayrıldığı zaman, erkek babası başlık parasını geri isteyebilmektedir. Anadolu'nun birçok köy ve kasabasında olduğu gibi, göçebeler için de çocuk, iktisadi bir varlıktır. Erkek çocuğun kıymeti soyu devam ettirmesi bakımından önemli olduğu halde, kız evlat, tamamen iş-güç bakımından değerlendirilir. Kız evlat evin en önemli iş gücü kaynağıdır. Bütün işlerde anaya yardımcı olan odur. Onun, aileden ayrılması şüphesiz çok büyük kayıplara neden olur. İşte aileden ayrılan bir iş gücünün ekonomik bakımdan biraz olsun karşılayabilmek için başlık alınmaktadır (Beşikçi, 1992: 202).

2016 Türk Aile Yapısı Araştırması (TAYA) içerisinde evlilik tecrübesi yaşamış kişilerin, son evliliklerinde başlık parası verip vermediklerine yönelik sorulan sorudan hareketle, kişilerin son evliliklerinin %15'inde başlık parası verdiği bilgisine ulaşılmıştır. Türkiye'de başlık parası verilen bölgelere bakıldığında; Ortadoğu Anadolu bölgesi %43 ile en yüksek orana sahip iken Kuzeydoğu Anadolu bölgesi %39 oranı ile başlık parasının hükmünü sürdüren ikinci bölgedir. Ege Bölgesi %7'lik oran ile bu geleneğin en az var olduğu bölgedir. Yaş kategorileri dikkate alındığında yüzde 28'lik bir oranla başlık parasının en çok 65 yaş ve üzerindeki kişilerce verildiği, 55-64 yaş arasında

ise yüzde 23'lük bir orana sahip olduğu görülmektedir. 15-24 yaş aralığında %19.4, 25-34 yaş arasında %10 ve 35-44 yaş grubunda %9 oranında başlık parası verilmiştir. Bireylerin eğitim düzeyi arttıkça başlık parası geleneğinin hükmü azalmaktadır. Üniversite ve lisansüstü eğitim mezunlarında bu oran yüzde 2 iken, herhangi bir eğitim düzeyinde bulunmamış kişilerin yüzde 39 oranında başlık parası geleneğini sürdürdüğü görülmektedir (TAYA, 2016).

Kadınların işgücü piyasasındaki yeri aynı zamanda toplumsal normlardan ve değerlerden de etkilenmektedir. Guiso vd. (2002) dini inançların yoğunluğu, kadına olan toplumsal bakış açısı ve ekonomik tutumlar arasındaki ilişkiyi belirlemek için Dünya Değerler Araştırması verilerinden faydalandığı çalışmada, işbirliği, hükümet, çalışan kadınlar, yasal kurallar, tasarruf ve piyasa ekonomisine yönelik çeşitli ekonomik tutumları incelemiştir. Bulgular şu şekildedir: dindar insanların diğer insanlara ve hükümete daha fazla güvendiği, yasaları çiğneme konusunda istekli olmamalarının yanı sıra kadınlara karşı tutumlarının ilerici olamadığı tespit edilmiştir. Dindar kişilerin kadınlara karşı muhafazakar tutumu dindar bir birey olarak yetiştirilmelerinden ziyade dini törenlere katılımla veya ibadetle ilişkilendirilmiştir. Ateistlerin dindar insanlara göre kadınlara daha hoşgörülü ve ilerici tutumlar sergilediği, hükümete ve polise daha az güvendiği bulgular arasındadır. Din ve hoşgörüsüzlük arasındaki ilişki tüm dini mezheplerde mevcut olmakla birlikte bunun tek istisnası Budistlerdir. Hindular ve Müslümanlar göçmenlere ve diğer ırklara karşı daha az hoşgörülüdürler. Rüşvet kabul etmede en olumsuz etki sırasıyla Budistler, Protestanlar, Müslümanlar ve Katoliklerde iken vergi kaçırma hususunda Yahudiler ardından Protestanlar, Katolikler, Hindular ve Müslümanlar gelmektedir (Guiso vd., 2002).

Feldmann (2007) Protestan dininin işgücü piyasasını etkileyip etkilemediğini 80 ülkenin verileri ile 19 sanayi ülkesinin bir alt grubunun da ele alınarak incelendiği çalışmada, regresyon katsayıları zamanla değişmeyen ülke etkilerini içeren (Swamy-Arora Yöntemi) rastgele etkiler, uygulanabilir genelleştirilmiş en küçük kareler ile tahmin edilmiştir. Tahmin sonucunda nüfusun en büyük kısmının Protestan dinini benimsediği ülkelerde özellikle kadınlar arasında işgücüne katılımın oldukça yüksek olduğuna ulaşılmıştır.

H'amadoun (2010) dindarlığın kadınların işgücüne katılımı üzerindeki etkisini 48 ülke için incelediği çalışmada Dünya Değerler Araştırması verilerini kullanmıştır. 18-55 yaş arasındaki kadınların işgücüne katılımının dini katılım, inanç yoğunluğu ve

dini hizmetlere katılımdan etkilenip etkilenmediği araştırılmıştır. Öncelikle kadınların işgücü arzını etkileyen hane halkı özellikleri kontrol edilmiştir. Kadınların işgücüne katılımı yaş ve eğitim seviyesine göre artmaktadır. Çocuk sahibi olmak, evli olmak ve hanede gelir getiren birinin olması dindar kadınların işgücüne katılımını dindar olmayan kadınlara göre olumsuz yönde etkilemektedir. İşgücüne katılım inancın yoğunluğu ile azalırken, dini faaliyetlere katılımı artmaktadır. Hindu ve Müslüman inancına bağlı olmak işgücüne katılımı olumsuz yönde etkilerken Budist ve Protestanlarda işgücüne katılım olumludur.

Dildar (2015) Türkiye’ de kadınların işgücüne katılımının bir kısıtı olarak sosyal muhafazakarlığın rolüne odaklanan çalışmasında, 2008 yılına ait Türkiye Demografik ve Sağlık Araştırması (TNSA) verileri kullanmış olup, Probit regresyon analizinden faydalanmıştır. TNSA verileri kadınların kültürel ve sosyal değerler hakkında birçok bilgi sağlayan çeşitli görüş sorularına sahiptir. Bu nedenle yaş, eğitim, çocuk sayısı gibi geleneksel arz yönlü değişkenlerle birlikte sosyal ve kültürel belirleyiciler de çalışmada analiz edilmiştir. 15-49 yaş arasındaki evli kadınlar için kentsel ve kırsal alanda Probit modelleri ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarından elde edilenler şu şekildedir: Eğitim kentli kadınların işgücüne katılımında önemli bir faktördür. Ek bir okul yılı işgücü içinde olma olasılığını kentli kadınlar için kırsal alanda yaşayan kadınlara göre daha fazla arttırmaktadır. Beş yaşın altında çocuklara sahip olmak kentli kadınların işgücüne katılımını azaltırken, kırsal kesimde yaşayan kadınlar için küçük bir etkiye sahiptir. Hem kentsel hem kırsal alanda yaşayan kadınlar için artan servet işgücüne katılımı olumsuz etkilemektedir. Dindarlık ve ataerkillik kırsal kesimden ziyade kentsel alanlarda kadınların işgücüne katılımının önünde engel teşkil etmektedir.

2.4. Literatür Taraması

Aslında kadının işgücüne katılımını etkileyen faktörleri yukarıda başlıklar altında incelerken, literatürün önemli bir kısmına değindik. Bu başlıkta ise literatürdeki diğer makaleleri ve bunların tahmin sonuçlarını inceleyeceğiz. Kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörler küresel anlamda çok büyük önem teşkil eden bir konudur. Bu konuda Dünya çapında ve Türkiye’de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle kadınların işgücüne katılımı üzerinde iktisadi kalkınmanın U şekilli ilişkisinin varlığının tespiti çalışmalar arasında önemli bir yer kaplamaktadır.

Boserup (1970) kadının ekonomik kalkınmadaki yerinin konu edildiği çalışmasında, erkek ve kadın çiftçilik sistemleri olarak belirtilen gıda üretiminin

kadınlar tarafından yapıldığını, erkeklerden çok az yardım alındığını ortaya koymaktadır. Nüfus sayımlarından, resmi istatistiklerden ve çok sayıda özel anket sonucunda elde edilen verilerden elde edilen bulgular şu şekilde sıralanabilir: Afrika kadın çiftçiliğinin mükemmel olduğu bir bölgedir. Birçok Afrika kabilesinde gıda üretimi ile ilgili neredeyse tüm görevler kadınlar tarafından yapılmaktadır. Tarımsal işleri yaşlı erkekler çoğu zaman eşlerine ve çocuklarına bırakırken, birçok yaşlı kadın kendini geçindirmek zorundadır ve bunların çoğu dul kadınlardan oluşmaktadır. Tarımsal işgücünde ağırlıklı olarak kadınların yer almasında kız çocuklarının erkeklere oranla daha az eğitim içinde olması önemli bir unsurdur. Tarımda pullukların ortaya çıkışıyla ise cinsiyet rollerinde köklü bir değişiklik olmuş, erkekler işgücünde kadınlardan daha fazla yer almaya başlamıştır. Tarımın modernleşmesiyle kadınların üretken işlevlerinden mahrum kalacağı ve bunun büyüme sürecini geciktireceği vurgulanmıştır.

Goldin (1994) iktisat tarihinde ve ekonomik kalkınma sürecinde, kadınların işgücüne katılımında U şekilli ilişkinin ortaya çıkışını araştırmak amacıyla yapılan çalışmada, ABD ve yaklaşık yüz ülkenin verileriyle desteklenen bir analiz ortaya koymuştur. Goldin, kadınların özellikle ortaokul düzeyinde eğitim aldıklarında sosyal damgalanmanın bulunmadığı beyaz yakalı işlerde çalışabileceği ve bunun kadın işgücü oranını arttırdığını ortaya koymuştur. Ayrıca, analizler, 45-59 yaş arasındaki kadınların işgücüne katılımını beyaz yakalı sektörde çalışan erkek işgücü negatif yönde etkilerken, kadın eğitimi ise yükseltmektedir. U biçimli şeklin azalan kısımlarında gelir etkisinin, yükselen kısımlarında ise ikame etkisinin hakim olduğu, gelirlerin artması, yeni teknolojilerin kullanılması nedeniyle kadınların işgücüne katılım oranlarının düşmekte olması da diğer bulgulardır.

Çağatay ve Özler (1995) kadınların işgücü içerisindeki payı, uzun dönemli ekonomik kalkınma süreci ve yapısal uyum ile ilgili makro ekonomik değişimlerin analiz edildiği çalışmalarında, 165 ülke için 1985-1990 yıllarına ait veri kullanmışlardır. Çalışmada demografik faktörlerin yanı sıra kültürel ve ideolojik faktörlerinde kadın işgücü üzerinde etkili olabileceği tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda U şekilli ilişkinin geçerliliği kabul edilmiş olsa bile bu ilişkinin geçerli olmasında kişi başına düşen GSYİH parametresinin başına eksi, karesini temsil eden parametrenin ise artı değerini alması ile mümkün olduğu bilinmektedir. Çalışmada bu ilişkinin belirtilen durumun tam tersi olduğu ortaya konulmuştur. Bulgular arasında kentsel nüfus payının

artmasının kadın işgücü oranını olumsuz yönde etkilemesi ve doğurganlığın kadın işgücü üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı da yer almaktadır.

Tansel (2002) kadınların işgücüne katılım oranının ekonomik kalkınma sürecinde U şeklini oluşturup oluşturmadığını tespit eden çalışmada Türkiye için temel olarak üç yılın nüfus sayımı sonuçlarından derlenen veri setini kullanmıştır. Kadınların işgücüne katılımında etkili olan kültürel farklılıkları göstermek için Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesi için kukla değişkenleri modele dahil etmiştir. Modeller ayrıca 1980, 1985 ve 1990 yıllarına ait kukla değişkenler içermektedir. Bulgular arasında eğitimin kadınların işgücüne katılım oranını arttırdığı, okuma yazma bilmeyen kadınların oranı arttıkça kadın işgücüne katılım oranının azaldığı, işsizliğin kadınlar üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu ve bu durumda ümidini yitirmiş işçi etkisinin öneminin büyük olduğu belirtilmiştir. Tarım sektöründeki istihdamın hizmetler sektörüne göre kadın işgücüne katılımını daha olumlu etkilediği, sanayi sektöründeki istihdamın ise hizmet sektörü ile karşılaştırıldığında kadın işgücüne katılımını azalttığı belirtilmektedir. Araştırmada Türkiye'de ekonomik kalkınma ile kadınların işgücüne katılımı arasında U şekilli bir ilişki sonucu elde edilmiştir. Bu sonuca değişkenlerden il bazında kişi başına gayrisafi hasılanın logaritması ve karesinin aldığı eksi ve ardından artı değere bakılarak ulaşılmıştır. Kadınların tarım dışı işgücüne katılım oranları ve iktisadi kalkınma arasında ise benzer bir ilişkinin olmadığı ortaya konmuştur.

Hafeez ve Ahmed (2002) 1998-1999 yılında Pakistan'ın Mandi Bahauddin bölgesindeki saha araştırmalarından elde edilen yatay kesit verilerine dayanarak yaptıkları çalışmalarında eğitilmiş evli kadınların işgücüne katılım kararını etkileyen çeşitli sosyo-ekonomik ve demografik faktörleri, logit ve probit yöntemleri kullanılarak analiz etmişlerdir. Bulgular şu şekildedir: Kadınların işgücüne katılımı yaş aldıkça artmaktadır. Bu durum genç kadınların düşük eğitim seviyesi ve deneyim eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe kadınların ev dışındaki gelir getiren faaliyetlere katılma olasılığı artmıştır. Hane büyüklüğü ve babanın eğitilmiş olması kadınların işgücüne katılımını arttıran diğer faktörlerdir. Hane halkının aylık gelirinin artması, ailedeki diğer çalışan sayısı ve kırsal alanlarda yaşayan kadınlar işgücüne katılma durumunu olumlu biçimde etkilememiştir.

Özer ve Biçerli (2003) 1988-2001 yılları arasındaki verilerin kullanılarak yaptıkları çalışmada Türkiye geneli, kentsel ve kırsal kesim için panel veri analizinden yararlanmışlardır. Veriler yıllık olarak kullanılmış ve TÜİK'in hane halkı işgücü anketlerinden faydalanılmıştır. Modelde makro ve mikro değişkenler kullanılmış olup

makro değişkenlerin kadınların işgücüne katılımına anlamlı etkileri bulunamamıştır. Kadın aktif nüfus içindeki işgücünde yer almayan ev hanımlarının oranı ve emeklilerin oranı kadın işgücüne katılım oranını azaltırken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar oranı kadın işgücüne katılım oranını arttırmıştır.

Yıldırım ve Doğrul (2008) Türkiye’de kentsel alanlarda kadınların işgücü içinde yer almama kararlarının belirleyicilerini araştırdıkları çalışmalarında, TÜİK’in 2003 yılı hane halkı bütçe anket’inde yer alan verilerini kullanmışlardır. Araştırmada 15-65 yaş aralığındaki kadınlar için iki farklı lojistik regresyon modeli kullanılmıştır. Tüm kadınlar ve evli kadınlar için yapılan modelden elde edilen bulgular şu şekildedir: Eğitim seviyesinin yükselmesi, kreşlerin varlığı kadınların işgücüne katılımını arttırırken; evli olmak, eşin eğitim seviyesinin yükselmesi, çocuk sayısının artması, hane gelirindeki artış kadınların işgücüne katılma oranını azaltmaktadır.

Luci (2009) kadınların işgücüne katılımı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, 184 ülke için 1965-2004 yılları arasındaki verileri kullanmıştır. Çalışmada işsellik problemini kontrol etmeyi sağlayan bir panel veri seti üzerinde ‘feminizm U’ hipotezinin geçerliliğini analiz etmiş ve bu hipotezin varlığı kanıtlanmıştır. Luci’ye (2009) göre ekonomik büyümenin, kadınların işgücü piyasasına katılımının kalkınmanın erken aşamalarında azaldığını gösteren ampirik kanıtlar iktisadi ve siyasi olarak büyük öneme sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi özendiren politikalara, kadınlar için insan onuruna yakışır ve üretken iş olanaklarını arttırmaya yönelik politikalar eşlik etmelidir. Aile dostu politikalar, kadınların işgücü piyasasından çıkmasını da engelleyecektir.

Fatima ve Sultana (2009) kadın işgücüne katılımı ve ekonomik kalkınma arasındaki U biçimli ilişkiyi Pakistan için panel veri analiziyle tahmin ettikleri çalışmada, bu ilişkiyi doğrulanmış olup, ekonomik kalkınmanın kadınların işgücüne katılımını teşvik ettiği ve kadınların iş olanaklarını arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Eğitim seviyesi yüksek olan kadınlar bu olanaklardan tam anlamıyla faydalanmıştır. Eğitim seviyesinin artması kadınların tarım sektöründen farklı sektörlerde de yer almasını sağlamıştır. Erkek işsizlik oranı kadınların işgücüne katılımını olumlu yönde etkilemiştir. Bu olumlu etki eşin işini kaybetmesi nedeniyle ailenin gelir kaybını telafi etmekten kaynaklanıyor olabilir. Maaşlar ve medeni durum ise kadınların işgücüne katılıma davranışı üzerinde olumlu bir öneme sahip değildir.

Dayıoğlu ve Kırdar (2010) Türkiye’de kadınların işgücüne katılım davranışı üzerinde etkili olan faktörlerin ve kadınların işgücüne katılımının azalmasının

nedenlerini araştırdıkları çalışmada, TÜİK'in 2006 hane halkı işgücü anketi ve 2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları (TNSA) verilerini kullanmışlardır. Yapılan Logit Regresyon sonuçları şu şekildedir: Eğitim seviyesi arttıkça kadınların işgücüne katılımı artmıştır. İşgücüne katılım yaşla birlikte artmış, özellikle 35-39 yaş grubunda en üst seviyeye ulaştıktan sonra azalmıştır. Evli olmak kentsel ve kırsal alanlarda işgücüne katılımı olumsuz yönde etkilemiştir. Kentsel alanlarda bu etki daha güçlüdür. Hanehalkında 0-14 yaş grubundaki çocuk sayısı kırsal alanda işgücüne katılımı olumsuz yönde etkilemezken bu durum kentsel alanlar için geçerli değildir.

Mishra ve Smyth (2010) kadın işgücüne katılım oranı ve toplam doğurganlık oranı arasındaki ilişkiyi 28 OECD ülkesi için incelemişlerdir. Kadınların işgücüne katılımından toplam doğurganlık oranına kadar süren tek yönlü uzun vadeli Granger nedenselliğinin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca kadın işgücüne katılım oranının ölçülme şekline ve zaman aralığına bağlı olarak iki değişken arasında çift yönlü Granger nedenselliğinin bulunduğu tespit edilmiştir. Kadın işgücüne katılımı ile doğurganlık arasında aynı yönlü bir ilişki tespit edilmemiştir. Elde edilen bulgu, bu değişkenler arasında negatif bir bağlantı olduğunu belirten rol uyumsuzluk hipotezini desteklemektedir.

Tam (2011) kadın işgücü ve kişi başına düşen reel GSYİH arasındaki U biçimli ilişkinin zamanlar arasındaki ilişkisini incelemiştir. 1950 ve 1980 yılları arasındaki veriler 130 ülke için kullanmış olup, dinamik panel veri analizi ile tahmin yapmıştır. Bulgular arasında U şeklindeki modelin aslında zamanlar arasında bağlantılı olarak ortaya çıktığını fakat bunun "Kuznets yanılığısı" ile alakalı bir durumun varlığının söz konusu olamayacağını belirtir.

Kızılgöl (2012) kadınların işgücüne katılımının belirleyicilerini araştırdığı çalışmasında, 2002-2008 yıllarına ait hane halkı bütçe anketlerinden gelen veriyi kullanarak Logit tahmini yapmıştır. Evli olmayan kadınların işgücüne katılma tercihlerini belirleyen faktörler arasında hanenin büyüklüğü, hanenin bulunduğu yer, kadının eğitim düzeyi, hanede işgücünde yer alan kişi sayısı, bağımlılık yükü, hane giderleri, hane geliri, yaşanan konutun mülkiyeti ve kadının yaşı yer almaktadır. Evli kadınların işgücüne katılma tercihini etkileyen faktörler arasında ise yukarıda sayılan değişkenlere ek olarak hane halkı tipi, çocuk sayısı ve çocukların yaş grupları değişkenleri ilave edilmiştir. Türkiye' de medeni durumlarına göre kadınların işgücüne katılımına ilişkin elde edilen tahmin sonuçları şu şekildedir: Hanehalkı büyüklüğündeki artış evli kadınların çalışma olasılığını artırırken, bekar kadınlarda bu değişkenin

katsayısı anlamlı bulunmamıştır. Eğitim seviyesi arttıkça evli veya bekar kadınların işgücüne katılımı artmaktadır. Hanede çalışan kişi sayısı artsa da evli ve bekar kadınlar işgücüne katılmaktadır. Diğer bir değişken olan yaş ilerlediğinde evli kadınlarda işgücüne katılımı düşürürken bekar kadınlarda işgücüne katılımı arttırmaktadır. Kentsel ve kırsal alanlar için evli ve bekar kadınların işgücüne katılımı ile ilgili tahmin sonuçları arasında şunlar yer almaktadır: Kırsal alanda bir arada yaşayan ailelerde bulunan kadınların işgücüne katılımı artarken, kentsel alan için bu durumun tam tersi geçerlidir. Çocuk sayısı kentsel alanlarda kadınların işgücüne katılımını azaltırken, kırsal alanda arttırmıştır. Hanehalkı geliri kentsel ve kırsal alanda evli ya da bekar kadınlar için işgücüne katılımı azaltmaktadır. Kentsel alanlarda evin mülkiyetine sahip olan evli veya bekar kadınların işgücüne katılımı azalmakta iken, kırsal alanda evli kadınların işgücüne katılımı artmaktadır. Eğitim kentsel alanlarda evli ve bekar kadınlar için işgücüne katılımı artırırken, kırsal alanda evli kadınlar için yüksekokul, fakülte mezunları haricinde negatif bir etkiye sahiptir.

Kutlar vd. (2012) kadınların işgücüne katılım oranı, doğurganlık hızı, ücret endeksi ve boşanma hızı arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelediği çalışmalarında, 1988-2009 yılları arasındaki TÜİK ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın verilerinden faydalanmışlardır. Uzun dönemde doğurganlık ve ücret arasında bir ilişki vardır. Kadınların işgücüne katılımı ile ücret endeksi arasında ise ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Boşanma ile işgücüne katılım oranı arasında pozitif bir ilişki belirlenmiştir. Yapılan Granger nedensellik testinin sonuçları arasında şunlar yer almaktadır: Boşanma değişkeni, doğurganlığın Granger testlerine göre nedenidir. Doğurganlık, kadınların işgücüne katılımının yine Granger testlerine göre nedenidir. Ücret değişkeni ile doğurganlık değişkeni arasında granger nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Gaddis ve Klasen (2013) ekonomik kalkınma, yapısal değişim ve kadınların işgücüne katılımı ile feminizasyon U hipotezi ilişkisini yeniden ele almışlardır. Bu ilişki ayrıştırılmış sektörel büyüme oranları kullanılarak, 1980-2005 yıllarına ait verilerle tahmin edilmiştir. Bulgular yapısal değişimin, kadın işgücüne katılımıyla U hipotezi arasında bazı kanıtlar olduğunu gösterse bile 1980 ve 2005 yılları arasında meydana gelen sektörel değişiklikler, kadınların ekonomik faaliyetlerinde gözlenen değişimin çoğunu açıklayamamaktadır. Yani yapısal değişimin kadınların işgücüne katılımında önemli olduğu ancak yalnızca sektörel büyümenin kadınların ekonomik faaliyetlerinin ana itici gücü olduğuna dair çok az kanıt vardır.

Tsani vd. (2013) Akdeniz'in güneyindeki ülkeler için kadınların işgücüne katılım oranı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu inceleme iki farklı yaklaşım ile gerçekleştirilmiştir. Birinci yaklaşım ekonometrik model, ikinci yaklaşım ise genel denge analizidir. Ekonometrik analiz kadın işgücüne katılımı ve ekonomik büyüme arasındaki U şekilli ilişkiyi doğrulamıştır. Yapılan GEM-E3 simülasyon sonucunda kadınların işgücüne katılımı üzerindeki bölgeye özgü engellerin ortadan kaldırılması durumunda artışın sağlanabileceği belirtilmiştir. Bölgedeki politikalar kadınların işgücüne katılımını desteklemeli, kültürel normların modernizasyonunu teşvik edecek alternatifleri ve işbirliği stratejilerini seçmelidir. Bunlar arasında, eğitim sisteminde müfredat değişikliği, kadın okul kayıtlarının desteklenmesi ve teşvik edilmesi, kültürel değişim ve gelişmiş ülkelerle işbirliği programları yer alabilir.

Göksel (2013) kadınların işgücüne katılımının tek başına eğitim, doğurganlık, ekonomik krizler, çocuk yuvalarının olmayışı ya da maliyetli oluşu gibi sebeplerden kaynaklanamayacağını savunmaktadır. Bunun üzerine muhafazakarlık ve sosyal normların kadınların işgücüne katılımı üzerinde ne derecede etkili olduğu araştırılmıştır. Yapılan EKK regresyon analizi sonucunda kadınların yaşı arttıkça kırsal ve kentsel alanlarda işgücüne katılımın azalmış olduğu tespit edilmiştir. Eğitimin her iki alan içinde olumlu bir etkisi vardır. Muhafazakarlık kentsel alanlarda kadın işgücü oranını azaltırken, kırsal kesimde bu etki görülmemektedir. Kocanın geliri kadın işgücünü kentsel ve kırsal alanlarda olumsuz etkilemektedir.

Olivetti (2013) ekonomik kalkınma süreci ve kadın işgücüne katılımı arasındaki U- biçimli ilişkinin ele alındığı çalışmada, ABD ve seçilmiş yüksek gelirli ülkelerin 1980-2005 yıllarına ait verilerini kullanarak karşılaştırmalı bir analiz yapmıştır. Karşılaştırmalı analize göre İspanya, Portekiz ve İtalya'da kadın işgücüne katılımı daha düşük seviyelerde olmasına rağmen, U şeklinde bir kadın işgücü arzı sergilenmektedir. Avustralya, Hollanda ve İsveç'te bu şekilde belirgin olmamakla birlikte kadın işgücü arzı U şeklindedir. Fransa ve Finlandiya'da kadın işgücü hafifçe N biçimli bir model sergilemektedir. Çalışma içinde yer alan ekonometrik analizlerden birinde, on altı gelişmiş ekonomi için 1980-2005 yıllarını kapsayan verilerle analiz yapılmış, kadın işgücüne katılımı ve ekonomik kalkınma ilişkisi ele alınmıştır. Bulgular U şekilli ilişkiyi doğrulamıştır. Mesleki pozisyon, eğitim ve işgücüne katılım ile ilgili olan analizde ise kadın-erkek büro işçilerinin oranı, orta öğretimdeki kadınların yüzdesi ile pozitif ilişkili, erkek- kadın toplam eğitim sürelerinin oranı ile negatif ilişkili olduğu

sonucuna ulaşılmıştır. Sektörel analiz sonuçları şu şekilde sıralanabilir: Kadın ve erkek için tarım sektöründeki istihdamda düşüşler yaşanmış olup kadınlar için düşüş oranı erkeklerden daha azdır. İmalat sektöründe erkek istihdamı kadınlardan daha yüksektir ve ters U şekli daha belirgindir. Hizmet sektöründe kadınların istihdam payı erkeklere oranla daha yüksektir.

Bozkaya (2013) Türkiye’de kadınların işgücüne katılımını belirleyen faktörleri incelediği çalışmasında TÜİK’e ait 1988-2012 yıllarını kapsayan verileri kullanmıştır. VAR analizinden faydalanılan çalışmada kadınların işgücüne katılımını arttıracak öneriler sunulmuştur. Yapılan analiz çoğu çalışma gibi eğitimin önemini vurgulamaktadır. Özellikle üniversite eğitimi kentsel ve kırsal alanda işgücüne katılımı pozitif yönde etkilemiştir. Evli kadınların bekâr kadınlara kıyasla özellikle kentsel alanlarda işgücüne katılımı oldukça düşüktür, fakat aradaki bu fark zamanla azalmıştır. Çocuk ve yaşlı bakımı ile ilgili kamusal kurumların açılması, işgücü piyasasında kadın-erkek eşitliğine dair yapılacak devlet politikaları kadınların işgücüne katılımı artıracak ve ‘ev kadını’ imajını değiştirmekte fayda sağlayacaktır.

Er (2013) Türkiye’de kadınların işgücüne katılımına tesir eden faktörlerin bölgeler itibariyle analizini ele alan çalışmasında 2010 yılına ait İBBS-2 düzeyindeki veri setini kullanmıştır. Çalışmada çoklu regresyon analizinden faydalanılmış olup elde edilen sonuçlar üzerinde bölgesel bağımlılığın etkisini incelemek için mekansal bağımlılık testleri kullanılmıştır. Yapılan çalışmanın en önemli özelliklerinden biri 26 bölge için birleştirilmiş verilerin tek bir yıl için analizinin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Tarımda ücretsiz aile işçisi kadın oranı, aynı sektörde ücretsiz aile işçisi olan erkek oranı ve kadınların ortaöğretimde okullaşma oranı kadın işgücünü pozitif ve anlamlı bir biçimde etkilemektedir. Doğurganlık oranı ve nüfus artış oranı işgücüne katılımı negatif yönde etkilemiştir. Mekansal testlere ait sonuçlar ise şu şekildedir: Bir bölgedeki kadın işgücüne katılımının yüksek olmasının komşu bölgelerin oranlarını da yükselttiğini, bir bölgede kadın işgücüne dair yapılan yatırımların o bölgeye yakın yerleri de olumlu etkilediğini göstermiştir.

Kılıç ve Öztürk (2014) Türkiye’de kadınların işgücüne katılımını engelleyen unsurları ve bu engelleri ortadan kaldıracak çareleri analiz ettikleri çalışmalarında 2002-2008 yıllarına ait TÜİK verilerinden faydalanmışlardır. Analizde Probit modeli kullanılmıştır. Eğitim düzeyi yüksek kadınların işgücüne katılma olasılığı diğer eğitim düzeylerine göre daha yüksektir. Bu etki kır ve kent ayrımına bakıldığında kentte yaşayan kadınlar için daha etkili olmaktadır. Evli kadınların, ayrı veya boşanmış

kadınların işgücüne katılımı bekar kadınlara göre daha düşüktür. Bunun yanında evli kadınların boşanmış ya da ayrı yaşayan kadınlara göre işgücüne katılımı daha düşüktür. Yıllık hane gelirindeki artış kentte yaşayan kadınların işgücüne katılımını olumsuz yönde etkilerken, kırsal alanda yaşayan kadınlarda bu etki söz konusu değildir. Hanedeki engelli birey, 0-5 yaş arasındaki çocuk, 65 yaş ve üstü bireyler kentte yaşayan kadınlar için işgücüne katılımı olumsuz yönde etkilerken, 65 yaş ve üstü bireyler kırsal alanlardaki kadınların işgücüne katılımı önünde engel oluşturmamaktadır.

Lechman ve Kaur'un (2015) kadın işgücüne katılımı ve ekonomik büyüme arasındaki U biçimindeki ilişkinin yeniden incelenmesini konu alan çalışmalarının asıl amacı iki yönlüdür. Birincisi 1990-2012 döneminde 162 ülkede kadın işgücüne katılımı ve ekonomik büyüme arasındaki U biçimli ilişki hakkında yeni kanıtlar sunmaktır. İkinci amaç ise elde edilen veriler ayrıştırılarak dört farklı gelir grubunda, yani düşük, düşük-orta, üst-orta ve yüksek gelirli ülkelerdeki ilişkileri incelemektir. Bulgular kadın işgücüne katılımı ve ekonomik büyüme arasındaki U şekilli ilişkiyi desteklerken, ülkeler arasındaki değişkenliğin yüksek olduğu vurgulanmıştır. Düşük gelirli ülkeler için U şeklindeki ilişki pozitif olarak doğrulanmamıştır.

Korotayev vd. (2015) kadınların işgücüne katılım oranını İslam ve Arap kültürleri için karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelemiştir. İslam dininin benimsendiği ülkelerde, İslam dininin yaygın olmadığı ülkelere oranla kadınların işgücüne katılım oranı azdır. Bununla birlikte kadınların işgücüne katılım oranını Arap faktörünün varlığı İslam dinini benimsemiş olmaktan daha fazla etkilemektedir. Bu, Yakın ve Orta Doğu'da gözlenen anormal derecede düşük kadın işgücüne katılım düzeyinin, Arap kültürünün doğrudan İslam ile bağlantısı olmayan bazı unsurlarıyla bağlantılı olabileceğini göstermektedir.

Çatalbaş (2015) Türkiye'de kadınların işgücüne katılımına tesir eden faktörlerin belirlenmesini amaçlayarak, TÜİK'in 2008-2013 dönemlerini kapsayan İBBS-1 düzeyindeki 12 bölgeye ait verilerinin kullandığı araştırmada, panel veri analizinden faydalanmıştır. Doğurganlık ve işsizlik oranı kadın işgücüne katılımı üzerinde negatif bir etkiye sahipken; eğitim, boşanma oranı, emeklilik, erkeğin eğitim seviyesinin yüksek olması, enflasyon oranı, işsiz erkek oranındaki artış, kayıt dışı çalışma, ücretsiz aile işçiliği işgücü üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Kadın işgücüne katılım oranını en çok etkileyen faktörler ise boşanma oranı ve doğurganlık oranıdır.

Levent vd. (2018) Van il merkezinde kadınların işgücüne katılımını belirleyen faktörlerin Probit modeli ile tahmininin yapıldığı çalışmada, 18-64 yaş aralığındaki

alışan veya çalışmayan, evli ya da bekar 400 kadın ile yapılan anketlerden elde edilen verileri kullanılmışlardır. Bulgulara göre, evli kadınların eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılımları da artmıştır. Eşin alışıyor olması işgücüne katılımı olumlu yönde etkilemiştir. Yaş faktörü ele alındığında 25-30 yaş aralığında işgücüne katılımın en fazla olduğu, 30 yaş sonrasında ise azaldığı görülmüştür. Evde alışan birey sayısındaki artış işgücüne katılım olasılığını düşürürken, eşin gelirindeki artış işgücüne katılımı olumlu yönde etkilemiştir. Bekar kadınların işgücüne katılımını özellikle lisansüstü eğitimi olumlu yönde etkilemiştir. Kadınların yaşları arttıkça işgücüne katılım artsa da özellikle 18-24 yaş aralığında işgücüne katılım diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMPİRİK UYGULAMA

3.1. Veri

3.1.1. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

Bu çalışmada T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün (KSGM) yürütücülüğünü üstlendiği, araştırmasını Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün gerçekleştirdiği 2008 ve 2014 yıllarına ait Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Aile Araştırması Veri Seti kullanılmıştır. 2008 yılına ait veriler için araştırmanın örneklem büyüklüğü 24,048 kişiden meydana gelirken sadece 17,168 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmenin yapıldığı hanehalklarında 15-59 yaş aralığında 22,822 kadın belirlenmiştir. Bu kadınlardan temel sosyal ve demografik bilgiler sağlanmıştır. Araştırma içerisinde, 12.795 kadın ile yüz yüze görüşülerek kadın soru kağıdı tamamlanmıştır (HÜNEE, 2009: 31). 2014'te belirlenmiş olan 13.403 hanehalkı içerisinde 11.247'si ile görüşülmüştür. Görüşme yapılan hanehalklarından 15-59 yaş aralığında 13.310 kadın belirlenmiştir. Bu kadınlardan temel sosyal ve demografik bilgiler elde edilmiştir. Görüşme kriterlerine uygun olan kadın sayısı 8.960 olmuştur. Araştırma kapsamında, 7.462 kadın ile yüz yüze görüşülerek kadın soru kağıdı tamamlanmıştır. (HÜNEE, 2015: 55-56).

Kaptanoğlu vd. (2015), bu ankette, Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması kapsamında Türkiye, kent-kır, batı, güney, orta, kuzey ve doğu olmak üzere 5 bölgeye ayrılmıştır. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre ise 12 bölge düzeyinde tahmin yapmaya yarayacak şekildedir. 12 bölge içerisinde yer alan İstanbul dışındaki bölgeler yaklaşık olarak yüzde 75 kent yüzde 25 kır olarak dağılmaktadır (Kaptanoğlu vd., 2015). Araştırmada 10.000'in üstünde yerleşime sahip olan yerler kent, 10.000 altındaki yerleşimler ise kır olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örnekleme küme örnekleimidir. Kentlerde 32 hanehalkı olan küme büyüklüğü kırlarda 24 hanehalkıdır. TÜİK tarafından bloklar oluşturularak örneklem seçimi gerçekleştirilmiştir. Kır kümelerinde bloklar köyün niteliğine bakılarak değerlendirilmiş olup birden çok köy, 100'e yakın ya da 100'den fazla blok büyüklükleri gözlenmiştir. İkinci aşamada kent kümeleri için 32 hane, kır kümeleri için ise 24 hane adres bloğu içinden sistematik biçimde seçilmiştir (Kaptanoğlu vd., 2015).

Kaptanoğlu vd. (2015) yapılan araştırmada Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) hazırlamış olduğu soru kağıdı temel alınmış ve araştırmanın her evresinde belirlenen

etik değerler benimsenmiş olduğunu göstermektedir. Araştırmanın hassas bir konuda yapılmasından dolayı soruları yanıtlayan kişi dışındaki hanede bulunan kişilere araştırmanın konusu hakkında kısıtlı bilgilendirme yapılmıştır. Bunun sebebi diğer hanelerde ya da şiddet uygulayan kişileri de kapsayacak şekilde anket katılımcılarını şiddete maruz bırakabilecekleri ihtimali ya da uğradıkları şiddetin boyutunu arttırabileceği konusundaki şüphelerdir (Kaptanoğlu vd., 2015). Araştırma katılımcının onayı alınarak yapılmıştır. Gizliliğin sağlanması için, her haneden 15-59 yaş aralığında birden çok kadın bulunması durumunda, kadınlardan sadece biri seçilerek görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler görüşmenin gizliliği konusunda eğitilmişler ve katılımcılara cevaplarının gizli tutulacağını bildirmişlerdir. Araştırma şiddetin kapsamlı bir biçimde ele alınması ve gerçek oranların elde edilmesi amacıyla tek bir soru kalıbı üzerinde durularak gerçekleştirilmemiştir. Şiddeti uygulayanın kim olduğu, şiddetin nerede gerçekleştiği gibi konular irdelenmeye çalışılırken ise katılımcılara ağır gelebilecek tecavüz, istismar-taciz gibi kelimelerin kullanılmasından kaçınılmış, sorular belirli davranış biçimleri tanımlanarak sorulmuştur. Çalışma yargılayıcı bir üslup kullanılmadan ve konudaki hassasiyetin önemi unutulmadan gerçekleştirilmiştir (Kaptanoğlu vd., 2015).

Veri setinin ham hali üzerinden bazı düzenlemeler yapılmıştır. Sonucunda elimizde 2008 yılına ait veriler için 9.976 evli kadın ile 2014 yılında ait veriler için ise 5. 827 evli kadın ile toplamda evli 15.803 kadına dair veri bulunmaktadır. 2008-2014 yılına ait kullanılan veri setinden kadınlar ile ilgili elde edilen özet bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 4. Kadınların Eğitim Düzeyine Yönelik Bilgiler(%)

Eğitim Durumu	2008	2014
Diplomasız	25.29	20.28
İlkokul	49.90	48.05
Ortaokul	6.86	11.79
Lise	12.63	12.97
Üniversite	5.19	6.52
Yüksek lisans/doktora	0.13	0.38

Kaynak: 2008 ve 2014 yılı Türkiye’de Kadın ve Aile Araştırması verilerinden derlenmiştir.

Tablo 4’te kadınların eğitim düzeyine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler ışığında diplomasız ve ilkokul mezunu kadınların oranında düşüş görülmektedir. Ortaokul mezunu kadınların oranı 2008 yılında %6.86’dan 2014 yılında %11.79’a, lise

mezunu kadınların oranı 2008 yılında %12.63'den 2014 yılında %12.97'ye, önlisans veya lisans mezunu kadınların oranı 2008 yılında %5.19'dan 2014 yılında %6.52'ye ve yüksek lisans/doktora mezunu kadınların oranı 2008 yılında %0.13'den 2014 yılında %0.38'e yükselmiştir. Kadınların eğitim düzeyindeki en belirgin artış ortaokul eğitiminde gerçekleşmiştir. Tabloda ortaya konulan pozitif gelişmeler diplomasız kadınların oranındaki düşüş, ortokul, ve üniversite diplomalı kadın oranlarındaki artıştır. Üniversite diplomalı kadın oranındaki artışta 2000'li yılların ortalarında başlayan ve 2010'lu yıllarda da devam eden her ile bir üniversite açılma politikalarının etkisi olduğu tahmin edilebilir. Kadınların eğitim düzeyinin işgücüne katılım oranlarındaki en önemli faktörlerin biri olduğu düşünüldüğünde 2008'den 2014'e kadar sağlanan artışın yeterli olduğuna emin olmak kolay değildir.

Tablo 5. Kadınların Ataerkil Normlara Karşı Tutumu ve Eğitim Düzeyleri Arasındaki Özet Bilgi

Eğitim düzeyi	Ortalama	Standart Sapma
Diplomasız	0.532	0.270
İlkokul	0.431	0.275
Ortaokul	0.363	0.255
Lise	0.276	0.236
Üniversite	0.199	0.192
Yüksek lisans/doktora	0.192	0.172

Çalışmada toplumda var olan ataerkil normlar ve kadınların bu normlar karşısında aldığı tavır tahminler kısmına dahil edildiği için bu değişkenlerle ilgili olan tanımlayıcı istatistikler bu kısımda yer almaktadır. Tablo 5'te kadınların ataerkil normlara karşı tutumu ve eğitim düzeyleri arasındaki özet bilgi sunulmaktadır. Ataerkil norm olarak belirlenen kadınların elindeki parayı dilediği gibi harcayabilmesi, ev işlerini erkeklerin de yapması, kadınların eşiyile aynı fikirde olmadığı durumlarda tartışmaması ve susması, kadının davranışlarından ailenin erkeklerinin sorumlu olması görüşleri karşısında kadınların aldığı tavır gösteren ataerkil normlara katılım indeksi bu dört değişkenin ortalaması alınarak oluşturulmuştur. Tablo göstermektedir ki, kadınların eğitim düzeyi arttıkça ataerkil normlara olan bağlılığı azalmaktadır. Ataerkil normlar özellikle diplomasız ve ilkokul mezunu kadınları etkilemektedir. Eğitim düzeyindeki düşüklüğün işgücü piyasalarına girişte zorluk yaratması da kadınları ataerkil normlarla uzlaşmaya sebebiyet vermiş olabilir.

Tablo 6. Evlilik Kararı ve Kadınların Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

Eğitim düzeyi	Evlilik kararı ailelere ait (%)	Evlilik kararı eşlere ait (%)
Diplomasız	70.20	21.65
İlkokul	63.71	31.11
Ortaokul	42.96	49.89
Lise	30.36	66.22
Üniversite	13.25	86.08
Yüksek lisans/doktora	5.71	94.29

Medeni durumun kadınların işgücüne katılım kararını en çok etkileyen değişkenlerden biri olduğu bilinmektedir. Medeni durumla çok yüksek ilişkili olan bir diğer husus ise kadının medeni durumuyla ilgili kararları nasıl aldığı ve ne tür bir evlilik gerçekleştirdiğidir. Kadın bu kararı kendi alamadığı bir sosyo-ekonomik yapıdan geliyorsa, işgücüne katılım kararını da kendi alması zor olacaktır. Yani evlilik kararı hem kadının medeni durumuyla hem de içerisinde bulunduğu çevrenin ataerkil normlarının ne derecede güçlü olduğunu ortaya koyması sebebiyle işgücü değişkenini etkileyebilecek bir faktördür.

Tablo 6’da evlilik kararı ve kadınların eğitim düzeyi arasındaki ilişki yer almaktadır. Diplomasız kadınların evlilik kararında ailelerin etkisi %70.20 gibi önemli bir orana sahip iken evliliğin eşlerin kendi kararı olması %21.65 oranı ile diğer eğitim düzeylerinin oldukça gerisindedir. Kadınların eğitim düzeyi arttıkça evlilik kararında belirleyicinin aileler olması durumunda önemli değişiklikler yaşanmıştır. En belirgin değişiklik ön lisans veya lisans mezunu kadınlarda gerçekleşmektedir. Evlilik kararının ailelere ait olması %13.25 oranına gerilemiş ve eşlerin evlilik kararını kendi alması %86.08 oranına yükselmiştir. En yüksek eğitim düzeyi olan yüksek lisans ve doktora eğitiminde ise ailelerin evlilik kararındaki etkisi tamamen ortadan kalmasa da %5.71 ile diğer eğitim düzeylerinin en düşük seviyesindedir. Evlilik kararının eşlere ait olması ise %94.29 ile diğer eğitim düzeyleri arasındaki en yüksek orandır. Ataerkil normlar karşısında alınan tavrın eğitim arttıkça negatif yönde değişmesi sonucunu destekler şekilde, yine burada da eğitim arttıkça kadınlar kararlarını daha bireysel şekilde alabilmektedir. Bu da bir noktada daha kadınlarla ilgili problemlerin çözümündeki en önemli politikanın eğitimle ilgili önlemler olduğunu net şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Evlilik Türü ve Kadınların Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

Eğitim düzeyi	Resmi nikah ve dini nikahın bir arada yapılması (%)	Sadece dini nikah (%)	Sadece resmi nikah (%)
Diplomasız	89.18	8.23	2.38
İlkokul	96.09	2.11	1.72
Ortaokul	95.19	2.26	2.48
Lise	95.39	1.09	3.47
Üniversite	92.65	0.33	6.79
Yüksek lisans/doktora	77.14	-	22.86

Kaynak: 2008 ve 2014 yılı Türkiye’de Kadın ve Aile Araştırması verilerinden derlenmiştir.

Medeni durum değişkeniyle ilgili bir diğer değişken de evliliğin türüdür. Bu değişken yine aynı zamanda kadının evlilik yaptığı kişinin ailesi ve kendi ailesinden gelen ataerkil normlar hakkında bir bilgi vermektedir. Tablo 7’de evlilik türü ve kadınların eğitim düzeyi arasındaki ilişki sunulmaktadır. Bu değişkenlerin analizimize dahil edilmesinin nedeni kadının geleneksel yapıyla olan ilişkisini ortaya koyan bir diğer değişken grubu olmasıdır. Özellikle sadece dini nikâh ile mevcut partnerine bağlı kadınların evlilikteki eşe bağımlılık oranı daha yüksek olacağı için otonomisi daha az olabilir ve işgücü piyasasında giriş kararını bağımsız alması bu durumdan etkilenebilir. Resmi nikâh ve dini nikâhın bir arada yapılması eğitim düzeyleri arasında %96.09 oranı ile en çok ilkokul mezunlarını etkilese de eğitim düzeyinin artması her iki nikâh türünün bir arada gerçekleşmesinde önemli değişikliklere sahip değildir. Üniversite mezunlarında bu oran %92.65 iken yüksek lisans ve doktora düzeyinde % 77.14’tür. Evlenirken sadece dini nikâhın yapılması eğitim düzeyleri arasında %8.23 ile en fazla diplomasız kadınları etkilerken yüksek lisans ve doktora eğitiminde sadece dini nikâhın önem teşkil etmediği görülmektedir. Eğitim düzeyinin artması ile evlenirken sadece resmi nikâhın yapılması oranı artmakta iken en belirgin artış %22.86 ile yüksek lisans ve doktora eğitiminde gerçekleşmiştir.

Tablo 8. Kadın Eşiyle Aynı Fikirde Değilse Tartışmamalıdır Görüşü ve Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyi	Katılıyor (%)	Katılmıyor (%)
Diplomasız	68.66	31.34
İlkokul	54.73	45.27

Ortaokul	36.25	63.75
Lise	22.37	77.63
Üniversite	9.69	90.31
Yüksek lisans/doktora	5.71	94.24

Kadının otonomisi de yine kadının çalışma gibi kararlarını etkileyen önemli değişkenlerden biridir. Tablo 8’de kadınların herhangi bir konuda eşyle fikir birliği içerisinde bulunmuyorsa tartışmaması ve susması görüşü eğitim düzeyleri ile ilişkisine göre sunulmaktadır. Bu değişkenin önemi kadınların hane içerisindeki bağımsızlıkları ile ilgili bir diğer değişken olması ve bu bağımsızlık düzeyinin işgücü ile ilgili verilen kararları etkileyebilecek olmasıdır. Örneğin, kuvvetle muhtemeldir ki, kadın eşyle tartışmamalı ve susmalıdır cevabına evet cevabı veren bir birey, çalışma isteğini dile getirdiği zaman eşinin karşı çıkması karşısında ısrarcı olmayacaktır. Diplomasız kadınlar eşleriyle tartışmama fikrini %68.66 oranında benimserken bu oran ilkökul mezunu kadınlarda %54.73, ortaokul mezunu kadınlarda %36.25, lise mezunu kadınlarda ise %22.37’dir. Eğitim düzeyi arttıkça kadınların aynı fikri benimsemediği eşleri ile tartışmama ve susma görüşüne katılma oranı azalmıştır. Ön lisans veya lisans derecesine sahip kadınlar %9.69, yüksek lisans-doktora eğitimi almış kadınlar ise %5.71 oranında bu görüşe katılmaktadır.

Tablo 9. Kadın Elindeki Parayı İsteddiği Gibi Harcayabilir Görüşü ve Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyi	Katılıyor (%)	Katılmıyor (%)
Diplomasız	60.49	39.51
İlkokul	66.66	33.34
Ortaokul	68.27	31.73
Lise	73.07	26.93
Üniversite	80.73	19.27
Yüksek lisans/doktora	88.57	11.43

Kadınların otonomisi hakkında bir diğer değişken onların finansal kararlarındaki bağımsızlıklarıdır. Finansal bağımsızlık çalışan veya istediğinde bir baskı altında kalmaksızın çalışabilecek olan kadınlarda daha yüksektir. Aynı zamanda da finansal bağımsızlığa sahip olan kadınların işgücü piyasasına katılma olasılıkları daha yüksektir. Yani çift taraflı bir ilişki söz konusudur. Tablo 9’da kadınların elindeki parayı kendi istediği şekilde harcayabilir görüşünün eğitim düzeylerine göre ilişkisi yer almaktadır.

Diplomasız kadınlar görüşe %60.49, ilkokul mezunu kadınlar %66.66, ortaokul mezunu kadınlar %68.27, lise mezunu kadınlar %73.07, ön lisans veya lisans mezunu kadınlar %80.73, yüksek lisans-doktor mezunu kadınlar %88.57 oranında katılmaktadır. Eğitim düzeyi ile birlikte eldeki paranın istenilen şekilde harcanması görüşüne katılan kadınların oranı artmakla birlikte diploması olmayan fakat bu görüşe oldukça yüksek oranda katılan kadınlar dikkat çekmektedir.

Tablo 10. Ev İşlerini Erkekler de Yapmalıdır Görüşü ve Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyi	Katılıyor (%)	Katılmıyor (%)
Diplomasız	52.28	47.72
İlkokul	65.79	34.21
Ortaokul	71.26	28.74
Lise	80.51	19.49
Üniversite	92.76	7.24
Yüksek lisans/doktora	100	-

Kadınların işgücüne katılımı hususunda çok önemli rol oynayan bir başka faktör de hane içerisindeki işlerin tamamen kadının sorumluluğunda olup olmamasıdır. Eğer kişi en başından ataerkil normların da etkisiyle ev işlerini kendi sorumluluğu olarak görüyorsa, muhtemeldir ki işgücüne katılımı da o ölçüde düşük olacaktır. Tablo 10'da ev işlerini erkekler de yapmalıdır görüşünü benimseyen kadınların eğitim durumu ile ilişkisi sunulmaktadır. Eğitim düzeyi ile birlikte görüşü benimseyen kadınlar artmaktadır. Özellikle yüksek lisans ve doktora mezunu olan kadınların %100 oranında bu fikre katılmaları ile diplomasız kadınların %52.28 oranında görüşü benimsemeleri ev işlerinde kadına yüklenen misyonun farkında olma ve bu durumu fikir beyan ederek de olsa değiştirmeye yönelik bir istek olarak algılamak mümkündür.

3.2. Model

3.2.1. Doğrusal Olasılık Modeli (LPM)

Bu çalışmada Doğrusal Olasılık Modeli (Linear Probability Model [LPM]) kullanılmıştır. Bu modelde kadının işgücüne katılım oranı ve kadının son 1 hafta içinde herhangi bir işte çalışmış olma olasılığı bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Bağımsız değişkenler ise kadının eğitim durumu, eşin eğitim durumu, çocuğun erkek veya kız olması, kadınların eşleri ile aynı fikirde olmadıkları zamanda susmaları ve tartışmamaları, kadının kazandığı parayı istediği gibi harcayabilmesi, ev işlerinde

erkeklerin de katkıda bulunması gerektiği ve kadının davranışlarından erkeğin sorumlu olması görüşlerini kapsayan bir ataerkil indeks, başlık parası, evlilik kararının ailelere ya da eşlerin kendi kararı olması, evlilik türü, yer, yaş ve yıl değişkenleri modele yerleştirilmiştir.

Wooldridge (2002) ikili değer alabilen y için Doğrusal Olasılık Modelini şu şekilde tanımlar:

$$P = (y = 1|x) = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_k X_k \quad (1)$$

X_j açıklayıcı değişkenleri belirtirken bu β_j 'nin yorumlarını değiştirebilir. x_1 'in diğer açıklayıcı değişkenlerle fonksiyonel olarak ilişkili olmadığını varsayarsak $\beta_1 = \frac{\partial P = (y = 1|x)}{\partial x_1}$ şeklindedir. Böylece β_1 , x_1 'deki bir birimlik artış olasılığındaki değişimdir. Eğer x_1 ikili bir açıklayıcı değişken ise, β_1 sadece $x_1 = 1$ ve $x = 0$ olduğunda, diğer x_j 'yi sabit tutmadaki başarı olasılığındaki farktır (Wooldridge, 2002).

Bağımsız değişkenler arasında ikinci derece, logaritmik fonksiyonların kullanılması yeni zorluklara neden olmamaktadır. Önemli olan nokta, β_j 'nin artık x_j açıklayıcı değişkenlerinin belirli bir olasılık üzerindeki etkilerini ölçmesidir.

X aralığı ciddi şekilde sınırlandırılmadıkça, doğrusal olasılık modeli, $P = (y = 1 | x)$ için iyi bir açıklama ortaya koymaz. Kütle parametreleri β_j 'nin verilen değerleri için, $\beta_0 + x \beta_1$ birim aralığının dışında olacak şekilde genellikle $x_1, \dots, x_k$ nin uygulanabilir değerleri olacaktır. Böylece, LPM, yanıt olasılığına uygun bir yaklaşım olarak görülmelidir. Burada beklenen doğrusal olasılığın, ortak değişkenlerin ortak değerleri için yanıt olasılığını göstermesidir.

LMP tahmini en küçük kareler yöntemi ile yapılabilmektedir. Gujarati (2004) yöntemi Alman matematikçi Carl Friedrich Gauss'a ait olduğunu belirtir. En küçük kareler yöntemi, güçlü ve popüler regresyon analizi yöntemlerinden biri olarak önemli istatistiksel özelliklere sahip olsa da bu modelin tahmini ve yorumuna ilişkin bazı eleştiriler vardır. Bu eleştiriler: Hata teriminin normal dağılıma sahip olmaması ve değişen varyansın bulunması, R^2 değerinin düşük değer alarak, ilişkinin uyumunu gösteren bir ölçü olmaması ve $0 \leq E(Y_i/X_i) \leq 1$ eşitsizliğinin sağlanamaması olarak belirtilmektedir (Tarı, 2010: 249).

Çalışmamızda, Doğrusal Olasılık Modeli (LPM) kullanılarak aşağıdaki denklem tahmin edilmiştir:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_i + \beta_2 E_i + \beta_3 M_i + \beta_4 P_i + p + y + (rxy) + \varepsilon_i \quad (2)$$

Yukarıdaki denklemde X değişkeni kadının, eğitim ve yaş olmak üzere belirlenen özelliklerini göstermektedir. E değişkeni ise kadının eşinin özelliklerini göstermektedir. Tahminlerde bu değişken eşin eğitim durumu ile sabitlenmiştir. M kadının evliliğine dair özellikleri göstermektedir. Bunlar, evlilik kararının nasıl alındığı, evliliğin türü, ve evlilik sözleşmesi öncesinde bir başlık parası ödenip ödenmediğidir. P değişkeni ise kadının ataerkil normlara olan bakış açısını gösteren değişkendir. p değişkeni il sabit etkilerini, y değişkeni yıl sabit etkilerini gösterirken, (rxy) değişkeni ise bölge yıl etkileşim değişkenlerini göstermektedir. İl sabit etkileri 81 tane ve aynı zamanda ülke için oluşturulmuş olan NUTS-3 düzeyindeki bölge verisidir. Diğer yandan r değişkeni illeri 26 bölgede toplulaştırılan NUTS-2 düzeyindeki bölge verisinden oluşturulmuş sabit etkilerdir. İl sabit etkilerinin modele etkilenmesinin sebebi her ilin gelişme düzeyleri, sektörel kompozisyonları gibi spesifik özelliklerinin işgücüne veya istihdama katılımı etkileyebileceğidir. Ayrıca yıl sabit etkileri ise ülkenin genel büyümesinden ve gelişmesinden gelen trend etkisini yakalamaktadır. Her bölgenin farklı bir gelişme ve değişme performansı göstermiş olabileceğini gözeterek, bölge-yıl etkileşimi, (rxy) modele eklenmiştir. Bu etkileşim değişkeninin il düzeyinde değil de bir düzey toplulaştırılmış olan NUTS-2 düzeyinden eklenmesindeki amaç çoklu bağlantı problemini engellemektir.

Kadınların ataerkil normlara bakışı ile ilgili dört kukla değişken oluşturulmuştur: (1) “kadın, herhangi bir konuda eşiyile aynı fikirde değilse tartışmamalı ve susmalıdır.”, (2) “kadın elindeki parayı kendi istediği gibi harcayabilmelidir.”, (3) “yemek, bulaşık, çamaşır ve ütü gibi ev işlerini erkekler de yapmalıdır.” (4) “kadının tavır ve davranışlarından ailenin erkekleri sorumludur.” Bu 4 görüşe, ayrı ayrı, katılan kadınlar için 1 katılmayan kadınlar için ise 0 değeri verilerek söz konusu dört kukla değişken yaratılmıştır. Bu 4 değişkenin ortalamasını alarak ise kadınların ataerkil normlar karşısında aldığı tavrı gösteren bir ataerkil normlara katılım indeks değişkeni oluşturulmuştur. Bu değişken 0 ile 1 arasında yer almaktadır. Değişkenin 1’e yaklaşması kadının ataerkil normlara ne kadar yakın olduğunu, 0’a yaklaşması ise ataerkil normlardan ne derecede uzak olduğunu göstermektedir.

3.3. Bulgular

İşgücüne Katılıma ilişkin bulgular

Ekler kısmında yer alan Tablo 2’de kadınların işgücüne katılım oranına ilişkin analiz sonuçları bütün evli kadınlar ve 40 yaş altındaki evli kadınlar için sunulmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre; ilkokul, ortaokul ve lise eğitimi almış olmak bütün kadınların işgücüne katılımını diploması olmayan kadınlara göre anlamlı bir şekilde arttırmamaktadır. İş gücüne katılımda anlamlı bir artış ön lisans veya lisans eğitimi ile beraber sağlanmaktadır. Örneğin, Goldin (1994) özellikle ortaokul eğitiminin kadınların işgücüne katılımını arttırdığını ve sosyal damgalamanın olmadığı beyaz yakalı işlerde çalışma oranının yüksek olduğunu belirtmiştir. Tansel (2002) lise düzeyinde eğitim alan kadınların işgücüne katılımının artı yönde etkilendiğini ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu bulmuştur. Ön lisans veya lisans eğitimi alan kadınlar işgücüne diplomasız kadınlara göre %38 daha fazla katılmaktadır ve bu etki istatistiksel bakımdan anlamlıdır. Yüksek lisans ve doktora eğitimi alan kadınların işgücüne katılımı üzerindeki etkisi de pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Diplomasız kadınlara göre işgücüne katılım %41 oranında artmaktadır. Yüksek lisans ve doktora eğitimi işgücüne katılımda önemli bir etki yaratmaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça kadınların işgücü piyasasında yer alma olasılığı artmaktadır. Dayıoğlu ve Kırdar (2010) eğitimle ilgili benzer bulgular ortaya koymuşlardır. Bahsi geçen çalışmada kent-kır ayrımı yapılmıştır. Kentsel alanlarda okuryazar olmayan kadınlara göre yüksek eğitim düzeyine sahip kadınların işgücüne artan bir katılımı gözlenirken, kırsal alanda ortaokul ve lise eğitimine sahip kadınlar okuryazar olmayan kadınlara kıyasla işgücünde yer alma olasılıkları daha düşük bulunmuştur. 40 yaş altındaki evli kadınların eğitime katılımına ilişkin bulgulara göre ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinin diploması olmayan kadınlara göre etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ön lisans veya lisans eğitimi ile yüksek lisans ve doktora eğitimi işgücüne katılımı arttırmış olup istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Ön lisans veya lisans eğitimi almak diplomasız kadınlara göre işgücüne katılımı %39 arttırırken, yüksek lisans ve doktora eğitimi almak bu oranı %44 oranında arttırmaktadır. Eşin eğitim düzeyi ise bütün kadınlar ve 40 yaş altındaki kadınlar için kadınların işgücüne katılımında kadının kendi eğitim seviyesi kadar anlamlı bir etkide bulunmamaktadır. Örneğin, Uraz vd. (2010) Türkiye’de eşin eğitim düzeyinin kentsel alanlardaki düşük vasıflı kadınların işgücüne katılımını azalttığını, yüksek vasıflı kadınlarda ise eşin eğitim düzeyinin işgücüne katılımı kadınların kendi

eğitim d¼zeyi kadar etkilemediğini, kırsal kesimde ise eşin eğitim d¼zeyinin kadının iřg¼c¼ne katılımı ¼zerinde ¼nemli bir etki yaratmadığını belirtmiştir.

Çocuk sahibi kadınların iřg¼c¼ne daha az katılım g¼sterdiđi cinsiyete g¼re farklılaştırdığımız çocuk sayısı değişkenlerinin katsayılarından g¼r¼lebilir. Erkek çocuk sayısındaki her artış, iřg¼c¼ne katılımı % 1.4 azaltırken, kız çocuk sayısındaki her artış katılımı y¼zde 1.3 azaltmaktadır. Tahminlerimizi b¼t¼n kadınlar için yaptđımızda g¼r¼ld¼đ¼ gibi erkek çocuk sayısı ve kız çocuk sayılarının etkileri açısından ¼nemli bir farktan s¼z edemeyiz. Diğer yandan 40 yaş altındaki kadınlar için ise, erkek çocuk sayısı, iş g¼c¼ne katılımı çocuk sahibi olmayanlara g¼re % 2.8 azaltmaktadır. Kız çocuğu sayısı ise aynı yaş grubunda y¼zde 1.9'luk bir azalmaya neden olur. Aradaki neredeyse y¼zde 1'e ulaşan fark yok sayılabilecek bir fark değildir ve b¼y¼k ihtimalle yine ataerkil normların etkisini g¼stermektedir. Erkek çocuk annelerinden, b¼y¼k ihtimalle, daha fazla ve daha katı bir şekilde çocuk bakımı bekleniyor olabilir. Bu da erkek çocuk annelerinin iş g¼c¼ne katılımını azaltıyor olabilir. Literat¼r¼ incelediğimizde, Li ve Wu'ya (2011) g¼re Çin'de ailedaki ilk doğan çocuğun erkek olmasının ilk çocuğu kız olanlar ile karşılaştırıldığında kadınların aile kararlarında daha fazla role sahip olduğu ve kadının aile içindeki stat¼lerini arttırdığı vurgulamaktadır. Li ve Wu (2011) daha çok kadının çocuğunun cinsiyetinin hane içerisindeki pazarlık g¼c¼ne etkisini incelemiştir. Çin'deki normlar erkek çocuk sahibi kadının pazarlık g¼c¼n¼ arttırmaktadır. Tahmin sonuçlarımızda ise hane pazarlık g¼c¼nden bağımsız olarak erkek çocukların toplam sayısının iřg¼c¼ne katılımı azalttığını ortaya koymaktadır.

Ataerkil norm indeksinin etkisi de Ekler kısmında Tablo 2'de sunulan tahmin sonuçlarından incelenebilir. Sonuçlara g¼re, bu değişkendeki 1 birimlik artış b¼t¼n evli kadınların iřg¼c¼ne katılımını %2.2 oranında azaltmaktadır. 40 yaş altındaki kadınlarda ise ataerkil normlara bağlılık iřg¼c¼ne katılımı %3.7 oranında azaltmaktadır. Bu sonuçlar ataerkil normların kurduğu bariyerlerin genç kadınları daha fazla etkilediğini g¼stermektedir.

Evlilik kararını aileleri tarafından alınan kadınlar ve evlilik kararı kendi kararları olan kadınların, b¼t¼n kadınlar ve 40 yaş altındaki kadınlar için, iřg¼c¼ne katılım kararı farklılaşmaktadır. Bu değişken grubunda referans kategori evlilik kararını kimin aldığını belirtmemiş olan kadınlardır. B¼t¼n kadınlar için evlilik kararı aileleri tarafından alınan kadınlar referans kategoriye g¼re iřg¼c¼ne %3.4 daha az katılırken, evlilik kararını eşi ile beraber kendi alan kadınlar referans kategoriye g¼re iřg¼c¼ne %2.8 oranında daha az

katılmaktadır. 40 yaş altındaki evli kadınlar için evlilik kararı aileleri tarafından alınan kadınlar işgücüne %5.8 oranında daha az katılırken, evlilik kararının eşler tarafından alınması katılımı %4.5 oranında azaltmaktadır. Bu sonuçlar göstermektedir ki evlilik kararı aileleri tarafından alınan kadınların işgücüne katılım oranı eşleriyle beraber kendileri tarafından alınan kadınlardan daha az iken, bu durum 40 yaş altındaki kadınlarda daha güçlüdür.

Evlilik türleri değişken grubunda referans kategori evlilik türünü belirtmemiş olan kadınlardır. Evlilik türleri olarak gösterilen resmi nikâh ve dini nikahın beraber yapıldığı bir evliliği olan kadınlar referans kategoriye göre %21 oranında iş gücüne daha fazla katılırken, sadece dini nikahı olan kadınlarda bu oran %20 ve sadece resmi nikahı olan kadınlarda ise bu oran %23'tür. 40 yaş altındaki kadınların işgücüne katılımı referans kategoriye göre sadece resmi nikâhı olan kadınlarda %17 oranında, resmi ve dini nikâhın bir arada yapıldığı bir evliliği olan kadınlarda %15 oranında, sadece dini nikâhı olan kadınlarda ise %14 oranında. Evlilik türlerini birbirleriyle kıyasladığımızda sadece dini nikâh içeren bir evliliğe sahip olan kadınların işgücüne katılımının diğer kategorilerden daha az olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi büyük ölçüde kadının güvencesiz bir evlilik sözleşmesine sahip olmasının bir sonucu olarak işgücüne katılım kararının kendi iradesine bağlı olmaması ve ataerkil yapının da kadının çalışma kararını kısıtlamasının bir sonucu olarak kadının işgücüne daha az katılması olabilir.

Bütün kadınların 16-54 yaş aralığında işgücüne katılımı istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte asıl artış 33-44 yaş aralığında gerçekleşmiştir. 16-25 yaş aralığında katılımın anlamlı etkiye sahip olmaması son dönemlerde eğitimde geçirilen sürenin artması olarak açıklanabilir. İşgücüne katılımın 47 yaş sonrasında azalması ise erken emeklilik sisteminin bir sonucu olarak düşünülebilir. Emeklilik sistemindeki son değişikliklerle 50 yaş ve üzerindeki kadınların işgücüne katılımının artması beklenmektedir. 40 yaş altındaki kadınların yaşa bağlı olarak işgücüne katılımı ise 21 yaş ile anlamlı etkilere sahip olmaya başlamış ve bu etki 35 yaşındaki kadınlarda %30'luk bir artış ile en yüksek katılım seviyesine ulaşmıştır. Dayıoğlu ve Kırdar (2010) kadınların işgücüne katılımının yaşla birlikte arttığını özellikle 35-39 yaş grubunda en üst seviyeye ulaştığını belirtmiştir. 16-25 yaş aralığında eğitim, evlilik ve çocuk sahibi olma nedenleriyle işgücüne katılımın diğer yaşlara oranla az olduğu düşünülmektedir. Talaş ve Çakmak (2013) kadınların 25-39 yaş aralığında işgücüne katılım oranlarının yüksek olduğunu ve yaşın ilerlediği 45-49 yaş aralığından sonra bu oranın düşmekte olduğunu belirtmektedir. Kızılgöl (2012) evli kadınlar için işgücüne katılımın ileriki

yaşlarda azaldığını, bekar kadınlarda ise bu durumun geçerli olmadığını işgücüne katılımın arttığını belirtmektedir.

İstihdama Katılıma ilişkin bulgular

Ekler kısmında yer alan Tablo 3'te kadınların son 1 hafta içinde herhangi bir işte çalışmış olmasına ilişkin analiz sonuçları bütün evli kadınlar ve 40 yaş altındaki evli kadınlar için sunulmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre; ilkökul, ortaokul ve lise eğitimi almış olmak bütün evli kadınlar ve 40 yaş altındaki evli kadınlar için son 1 hafta içinde çalışma durumunu diploması olmayan kadınlara göre anlamlı bir şekilde arttırmamaktadır. Ön lisans veya lisans eğitimi alan kadınlar diplomasız kadınlara göre %27, yüksek lisans ve doktora eğitimi alan kadınlar ise son 1 hafta içindeki çalışma durumunu %35 oranında arttırmaktadır. 40 yaş altındaki kadınların ön lisans veya lisans eğitimi alması diplomasız kadınlara göre %30, yüksek lisans ve doktora eğitimi ise son 1 haftadaki çalışma durumunu %42 arttırmaktadır. Eşin eğitim durumu ise bütün evli kadınlar ve 40 yaş altındaki evli kadınlar için kadınların son 1 hafta içinde herhangi bir işte çalışmış olmalarını anlamlı bir şekilde arttırmamaktadır.

İşgücüne katılım sonuçlarına paralel olarak, kadınların erkek çocuk sayısı bütün kadınlar ve 40 yaş altındaki kadınlar için son 1 hafta içinde herhangi bir işte çalışma durumunu kız çocuğa sahip olmasına göre daha fazla azaltırken, bu etki 40 yaş altındaki kadınlarda daha olumsuzdur. Erkek çocuk sayısındaki bir birimlik artış istihdama katılımı bütün kadınlarda yüzde 0.66 oranında azaltırken, bu oran kız çocuk sayısı için yüzde 0.46'lık bir azalma yaratmaktadır. 40 Yaş altı kadınlarda ise erkek çocuk sayısındaki bir birimlik artış istihdama katılımı yüzde 1.3'lük bir oranda azaltırken, kız çocuk sayısındaki artış bu yaş grubu kadınların işgücüne katılımını yüzde 0.6 oranında azaltmaktadır. İşgücüne katılım değişkenindeki etkiye benzer olarak, erkek çocuk sayısının istihdama katılımı da daha fazla azaltması gözlemlenen etkidir. Kuvvetle muhtemeldir ki ataerkil sosyal normlar erkek çocuk annesi kadınlara kadının asıl rolünün annelik olduğunu daha da fazla empoze etmekte ve istihdama katılımının önüne farklı bariyerler koymaktadır.

Evlilik sözleşmesi öncesinde başlık parası ödenmesi evli kadınlar için son 1 haftadaki çalışma durumunu anlamlı şekilde etkilemezken 40 yaş altındaki kadınların çalışma durumunu %1.7 oranında arttırmaktadır. Başlık parasına ilişkin katsayı değerleri bütün evli kadınlar ve 40 yaş altındaki evli kadınlar için istatistiksel olarak anlamlı değildir. İlk bakışta ilginç gözükse de bu sonucun gerisinde yatabilecek

mekanizma, erkeğin evlilik öncesindeki ödediği başlık parasını geri almak için eşinin çalışmasına izin vermesi veya zorlaması olabilir. Chin (2012) özellikle ataerkil sistemin içerisindeki ilişkilerde erkeğin kadınların finansal gelirlerine el koyma amacı güdebileceğini ve bu yolda şiddete bile başvurabildiğini belirtmiştir. Tamamen farklı bir konsept ile ele alınsa da Bloch ve Rao (2002) da başlık parası ve şiddet ilişkisinin altını çizmiştir.

Evlilik türleri olarak gösterilen resmi nikah ve dini nikahın bir arada yapılmış olması tüm kadınların son 1 haftadaki çalışmasını %8.6, sadece dini nikahın yapılması %8.7, sadece resmi nikahın yapıldığı durumda ise %11 oranında arttırmaktadır. 40 yaş altındaki kadınların işgücüne katılımını evlilik türlerinden resmi nikah %7, resmi ve dini nikahın bir arada yapılmış olması %4.8, dini nikah ise %4.4 oranında arttırmıştır. Görüyoruz ki işgücü ile ilgili bu değişken grubunun tahmin sonuçlarına paralel olarak, istihdama en çok katılım gösteren grup sadece resmi sözleşme ile evliliğini yapmış olan kadınlardır. Evlilik kararının nasıl alındığıyla ilgili tek anlamlı etki, evlilik kararını kendi alan 40 yaş altındaki kadınların istihdama yüzde 3 oranında daha fazla katılmalarıyla tezahür etmiştir.

Bütün evli kadınlar için yaşı son 1 haftada herhangi bir işte çalışmaya olan etkisi 32-47 yaş aralığında istatistiksel olarak anlamlı iken 40 yaş altındaki evli kadınlar içinde anlamlı etkiler 32 yaş itibarıyla gerçekleşmektedir. Ataerkil normların kadının hayatındaki içselliğini gösteren indeks ise bütün kadınların istihdama katılımını etkilemezken, 40 yaş altındaki kadınların çalışma olasılığını azaltıcı etki göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere bu etki - % 2.4 civarındadır.

SONUÇ

Tarihsel süreç boyunca kadınlar ekonomik faaliyetler içinde erkekler kadar yer almıştır. Sanayi Devrimi ile ilk kez emeği görünür hale gelen ve ücret karşılığında çalışmaya başlayan kadınların çalışma koşullarındaki zorluklar ve bu zorluklara kıyasla aldıkları ücretlerdeki düşüklük o dönemden günümüze kadın işgücünde yaşanabilecek ve alınabilecek önlemler konusunda topluma yöntemler sunmuştur.

Dünya nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan kadınların işgücüne katılımında erkeklerin gerisinde kalması toplumların dikkatini çeken ve çözümü için politika önerileri geliştirilen önemli konular arasındadır. Her ülkenin farklı dinamikleri olmakla birlikte değişmeyen eşitlik konusu üzerinde gerçekleştirilen çeşitli tartışmalar, fikir alışverişleri, kararlar dünyanın farklı noktalarındaki ülkeleri harekete geçirmekte fayda sağlamıştır.

Ulusal ve uluslararası düzeyde halen hararetli tartışmaların sürdüğü kadın işgücü konusunda atılacak adımların ulusların gelişmesine fayda sağlayacağı konusunda şüphe duyulmadığı bilinmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada Türkiye’de kadınların işgücüne katılımını belirleyen faktörler incelenmiştir. Çalışmada kullanılan veri seti Türkiye İstatistik Kurumu ve Dünya Bankası’ndan elde edilmiştir. Çalışmada T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün (KSGM) yürütücülüğünü üstlendiği, araştırmasını Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün gerçekleştirdiği 2008 ve 2014 yıllarına ait Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Aile Araştırması veri seti kullanılmıştır. Analiz kısmında ise Doğrusal Olasılık modelinden faydalanılmıştır.

Analizler sonucunda ön lisans-lisans, yüksek lisans ve doktora eğitiminin evli tüm kadınlar ve 40 yaş altındaki evli kadınlar için işgücünü arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu 15+ yaş içindeki okuma yazma bilmeyen kadınların sayısını 2019 yılında 1.738.225 olarak açıklamıştır. Bu kadınların yalnızca yüzde 15.4’ü işgücü içerisinde kendine yer bulabilmiştir. 80’li yılların sonunda bu oran yüzde 32.3’tür. Eğitim düzeyi arttıkça, kırdan kente göçler yaşandıkça ve sektörlerin aradığı nitelikler şekil değiştirdikçe bu oranın azalması anlaşılır bir hal almıştır. Yapılan eğitim reformlarının devam etmesi ve bu konu hakkında geri adım atılmaması önem arz etmektedir. Kadınların eğitim ve işgücü içerisinde kendine yer bulabilmek için gösterdiği çaba, bu çabaların karşılık bulup bulamadığı, erkeklerle işgücü içerisinde aynı eğitim düzeyine sahipken eşit işe eşit ücret ile ilgili talepleri sosyal bilimciler,

politikacılar ve sivil toplum kuruluşlarının dikkatini çekmekte ve çözüm için çaba gösterilen bir konu olarak önemini sürdürmektedir.

M.Ö. 3000 yılına kadar uzanan bir gelenek olan başlık parası özellikle kadının ücretsiz aile işçisi olarak görüldüğü toplumlarda büyük önem taşımaktadır. Aile içindeki ev işi olarak tanımlanan işlerde oldukça verim alınan kadınların evlenmesi hanedeki işlerin aksamasına da sebebiyet oluşturacağından alınan başlık parası ile telafisinin sağlanacağı görüşü yaygındır. Yapılan analiz sonucunda elde ettiğimiz bulgu başlık parasının 40 yaş altındaki evli kadınlar ve bütün kadınlar için işgücüne katılımı anlamlı şekilde etkilemediği yönündedir. Başlık parasına dair çalışmada kullanılan veri setinden elde edilen bilgide 2008 yılında yüzde 82.83 oranında oldukça yaygın olan gelenek 2014 yılında yüzde 15.58'e kadar düşmüştür. Medeni Kanundaki yeniliklere rağmen bu gelenek hususunda kaldırılmasına yönelik bir karar bulunmamaktadır. Başlık parası geleneğinin tamamen ortadan kalkması toplumda yaşanacak kültürel ve ekonomik ilerleme ile mümkün olabilir.

Kadınların erkek çocuğa sahip olması kız çocuğuna sahip olmasına göre işgücüne katılımı daha fazla azaltmaktadır. 40 yaş altındaki kadınlar için bu etki daha güçlüdür. Erkek çocuğa sahip olmak kadınları daha fazla eve bağımlı kılarken çocukların varlığının işgücünü olumsuz etkilediği de bir gerçektir. Türk Aile Yapısı Araştırması'nın 2016'daki sonuçlarına göre Türkiye genelinde 0-5 yaş aralığındaki çocukların bakım sorumluluğu yüzde 88,4 oranında annesine aittir. Bölgesel olarak incelendiğinde Güneydoğu Anadolu bölgesinde yüzde 97,4, Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde yüzde 9,6 oranında çocukların anneleri tarafından bakıldığı görülmektedir. Anneanne ve babaanne yanında bakımı sağlanan çocukların oranı ise yüzde 6,3'tür. Kreşe giden çocukların oranı ise yüzde 2,7'dir. Bölgeler itibariyle kreşe gönderilen çocukların oranı incelendiğinde yüzde 6,8 ile en yüksek Batı Marmara'da ve yüzde 6,1 Ege bölgesinde yaygınlık gözlenmekte iken, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da kreş seçeneğine olan talep oldukça düşüktür. Sosyo-ekonomik statüye göre değerlendirildiğinde ise en yüksek grup ve üst grupta çocukların kreşe gönderilme oranları oldukça yüksek iken sosyoekonomik statü azaldıkça kreşe gönderilen çocuk oranı da azalmıştır. Türkiye'de kreş seçeneğini benimsemek sosyoekonomik düzey açısından oldukça önemlidir. Çalışarak kazanılan ücretin büyük kısmınının kreş ödemeleri için harcandığı hanelerde kadınların işgücü piyasasından uzaklaşması daha ekonomik bir yol olarak gözükmektedir.

Kadınların ataerkil normlara bakış açısı ile ilgili 4 farklı kukla değişken ile oluşturulan ataerkil indeks bütün kadınlar ve 40 yaş altındaki kadınların işgücüne katılımlarını azaltmaktadır. Buna göre Ataerkil normların genç kadınlar üzerindeki etkisi daha fazladır.

Evlilik kararının eşlerin ailelerine ait olması ya da evlilik kararını eşlerin kendisi ait olması bütün evli kadınlar ve 40 yaş altındaki evli kadınlar için işgücüne katılımı azaltmaktadır. Evlilik türleri olarak belirtilen resmi nikâh, dini nikâh ve hem resmi hem dini nikâhın bir arada yapılması kadınların işgücüne katılımını arttırmaktadır. Yalnızca resmi nikâhın diğer iki türe göre işgücüne katılımı artırıcı etkisi dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada, kadınların işgücüne katılımı konusunda önem atfedilen eğitim, medeni durum, eşin eğitim durumu gibi faktörlerin yanı sıra ataerkil normlar, ilk doğan çocuğun erkek ya da kız olması, başlık parası, evlilik türü, evlilik kararının belirleyicileri gibi faktörlerin Türkiye'deki evli kadınlar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ulusal ve uluslararası düzeyde işgücü piyasalarında kadın-erkek eşitliği üzerine gerçekleştirilen birçok çalışma ve mevzuatın Türkiye özelindeki etkisinin hala problemli olduğu işgücüne katılım oranları kıyaslanarak saptanabilir. Kadın işgücü konusunda atılacak adımlarla katılım oranlarının artması sağlanabilir. Örneğin, çocuk bakımı hizmetlerinin yetersizliği ve pahalı olması durumunun kadınların işgücüne katılımını olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. 5393 sayılı Belediye Kanununda yer alan belediyelerin okul öncesi kurumları açabileceğine dair ifade 2007 yılında Anayasa Mahkemesi kararınca iptal edilmiştir. Özellikle kadın işgücüne katılımın yüksek olduğu illerde belediyelerin kreş açma yükümlülüğünün zorunlu hale getirilmesi kadınların işgücüne katılımı konusunda fayda sağlayacaktır. Burada gözden kaçırılmaması gereken en önemli nokta ulusal nitelikte belirlenen plan ve programlara uygunluktur. Bu uygunluğun düzenli denetimlerle sağlanması mümkündür. Kadınların eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılımı artmaktadır. Türkiye'deki kadın işgücüne katılım oranlarının düşüklüğü göz önüne alındığında yüksek öğretim mezunu kadınların istihdamında belirli sıkıntılar mevcuttur. İşgücü potansiyelini karşılayacak istihdamın yaratılamaması hususunda üniversite bölümlerindeki sıralama ve kontenjanların belirlenmesi, kamu ve özel sektör açısından bölümlere olan gereksinimin planlamasının yapılması hem işgücü hem de gelecek planlaması konusunda fayda sağlayacaktır. Değişen ve gelişen çağda kadınların dünyaya ayak uydurması için belediyelerce semtlerde açılan kursların içeriğinde özellikle semtlerde yaşayanların yaş ortalamalarını da göz önünde bulundurularak yeniliklere gidilmesi; e-ticaret, dijital pazarlama, grafik tasarım gibi

kursların da açılması kadınların yeni pazarlar yaratarak işgücünde aktif olarak yer almasında fırsatlar yaratabilir.

Kadın erkek eşitliğini toplumun her alanında sağlama hususunda önce ailede başlayacak olan eğitimin ilköğretim ile desteklenmesi, yaşama hakkının öneminin vurgulanması ve kitaplardaki kadına ve erkeğe biçilen rollere dikkat edilmesi ile birlikte güncellenmesi önem arz etmektedir. Kadınlara atfedilen önemin başta 8 Mart ve anneler günü etkinlikleri ile sınırlı kalmaması adına üniversitelerde toplumsal cinsiyet içerikli derslerin verilmesi de farkındalık açısından değerlidir. Kadın erkek eşitliği konusunda yapılan kanunların uygulanması ve denetlenmesi, eylem planlarının yalnızca yazılı kalmaması için çalışmaların hızlandırılması elzemdir.

KAYNAKÇA

- Anderson, S. (2007). "The Economics of Dowry and Brideprice", *Journal of Economic Perspectives*, 21, 151–174.
- Anker R. (1998). *Gender and Jobs: Sex Segregation of Occupations in the World*, Geneva: ILO.
- Barret M. (1995). *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı*, (çev: Şen Süer Kaya), Pencere Yayınları, İstanbul.
- Beşikçi, İ. (1992). *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar: Göçebe Alikan Aşireti*, Yurt Kitap Yayın, Ankara.
- Beşpınar, F. U., Aybars, A. İ. (2013). *Erken yaşlarda çocuk refahı ve kadın istihdamı politika belgesi*, Ankara: UNICEF
- Biçerli, K. (2003). *Çalışma Ekonomisi*, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Bloch, F., Rao, V. (2002). "Terror as a bargaining instrument: a case study of dowry violence in rural India", *American Economic Review*, 1029–43.
- Briggs, M., Jordan, P. (1914). *Economic History of England*, London: University Tutorial Press Ltd.
- Boserup, E. (1970). *Woman's Role in Economic Development*, George Allen and Unwin Ltd., London.
- Bozkaya, G. (2013). "Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5). 69-89.
- Çatalbaş, G. K. (2015). "Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörlerin Belirlenmesi: Panel Veri Yaklaşımı", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 6(10), 249-280.
- Çağatay, N., Özler, Ş. (1995). "Feminisation of the Labour Force: The Effects of Long Term Development and Structural Adjustment", *World Development*, 23(11), 1883-1994.
- Chin Y. M. (2012). "Male backlash, bargaining, or exposure reduction?: women's working status and physical spousal violence in India. *Journal of population Economics*", 25(1), 175-200.
- Çolak, Ö.F., Kılıç, C. (2001). *Yeni Sanayileşen Bölgelerde Kadın İşgücü Arzı: Şanlıurfa Örneği*, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara.
- Dayıoğlu, M., Kırdar, M.G. (2010). *Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımında Belirleyici Etkenler ve Eğilimler*, Dünya Bankası, Ankara.

- Demirel, A., vd., (1999). *Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değişimi, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara.
- Dildar Y. (2015). "Patriarchal norms, religion, and female labour supply: Evidence from Turkey", *World Development*, 40–61.
- Dirik, N. (2016). *Türkiye’de Kadın İstihdamının Önündeki Engellerin Aşılmasında Girişimciliğin Önemi ve Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü, Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü*, Ankara.
- Durmuş M. (2015). "Savaşlar ve İşçi Sınıfı", *Türk Tabipleri Derneği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 29-44.
- Dünya Bankası, (2019). *Kadınların İşgücüne Katılım Oranı (%)*, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SL.TLF.CACT.FE.ZS&cou>n (20.04.2019).
- Dünya Bankası, (2020). *Türkiye’de Cinsiyetler İtibariyle İşgücüne Katılım Oranı (%)*, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SL.TLF.CACT.FE.ZS&country=turkey> (20.12.2020).
- Dünya Bankası, (2021). *Kadın ve Erkeklerin Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdamı (%)*, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SL.IND.EMPL.FE.ZS&country=> (10.02.2021).
- Er Ş. (2013). "Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılım Oranını Etkileyen Faktörlerin Bölgesel Analizi", *Öneri Dergisi*, 10(40), 35-44.
- Etöz, Z., Çubuk, N. (1999). *Bölgesel İşgücü İzleme Kaynakları, İŞKUR, Siyasal Yayıncılık*, Ankara.
- Fatima, A., Sultana, H. (2009). "Tracing out the U-shape relationship between female labour force participation rate and economic development for Pakistan." *International Journal of Social Economics*, 36(1/2), 182-198.
- Feldmann H. (2007). "Protestantism, labor force participation and employment across countries", *American Journal of Economics and Sociology*, 66(4): 79.
- Gaddis, I., Klasen, S. (2014). "Economic Development, Structural Change, And Women’s Labor Force Participation: A Reexamination of The Feminization U Hypothesis", *Journal of Population Economics*, 27(3), 639-681.
- Goldin, C. (1995). "The U-Shaped Female Labor Force Function in Economic Development and Economic History" in T.P. Schultz (ed.), *Investment in Women’s Human Capital*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Goody, J., S.J. Tambiah (1973). *Bridewealth and Dowry*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Göksel İ. (2013). "Female labor force participation in Turkey: The role of conservatism", *Women's Studies International Forum*, 41(1), 45–54.
- Guiso L., vd., (2003). "People's Opium? Religion and Economic Attitudes", *National Bureau of Economic Research, Cambridge*.
- Gujarati, D. N. (2004). *Basic Econometrics*, McGraw-Hill Companies, New York.
- Güloğlu T., vd., (2003). "Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 45(1), 51-96.
- Gündoğan N. (drl.) (2013). *İşsizlik, Çalışma Ekonomisi II, Açıköğretim Fakültesi Yayını*, 130-152.
- Günsoy G., Özsoy, C. (2012). "Türkiye'de Kadın İşgücü, Eğitim ve Büyüme İlişkisinin VAR Analizi", *Finans Politik & Ekonomik*, 49(568), 21-40.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (2009). "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet", *Ankara*.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (2015). "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması", *Ankara*.
- Hafeez, A., E, Ahmad. (2002). "Factors Determining The Labour Force Participation Decision Of Educated Married Women in A District Of Punjab", *Pakistan Economic and Social Review*, 40 (1), 75-88.
- H'madoun, M. (2010). "Religion and Labor Force Participation of Women", *Working Paper, University of Antwerp*.
- Hobsbawm E. (2003). *Devrim Çağı 1789-1848*, (çev. Mustafa Sina Şener), Dost Kitabevi, Ankara.
- Hobsbawm E. (2005). *İmparatorluk Çağı 1875-1914*, (çev. Vedat Aslan), Dost Kitabevi, Ankara.
- Işığışık, Ö. (2011). *İstihdam ve İşsizlik*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- İlkkaracan İ. (drl.) (2010). *Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (2013). "Her alandaki kadın istihdamının artırılması ve çözüm önerileri komisyon raporu", *Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları*, Ankara.
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi. (1985). https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/CEDAW_Sozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf (20.11.2020).

- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM). (2008). “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ulusal Eylem Planı, 2008- 2013”, Ankara.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM). (2014) “Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi”, Ankara.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM). (2016). “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2016-2020”, Ankara.
- Kakıcı H., vd., (2007). Türkiye’de Çalışan Kadınların Çocuk Bakım Tercihleri, İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, İstanbul.
- Kandiyoti D. (2015). Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler, (çev. Aksu Bora vd.), Metis Yayınları, İstanbul.
- Kanunu, İ.ş. (2003). Kanun No: 4857. Resmi Gazete, (25134).
- Kaptanoğlu, Y. (2015). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, HÜNEE, Ankara, 45-52.
- Kılıç, D., Öztürk, S. (2014). “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama”, Amme İdaresi Dergisi, 47(1), 107-130.
- Kılınç, N.Ş. (2015). “Küresel eğilimler çerçevesinde kadın istihdamı, Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi”, 4(9), 120-135.
- Kızılgöz Ayvaz, Ö. (2012). “Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 13 (1), 88-101.
- Kimmel, J. (1992). “Child Care and The Employment Behavior of Single and Married Mothers”, Upjohn Institute Staff Working Paper, 93-14.
- Korotayev A., vd., (2015). “Female Labor Force Participation Rate, Islam, and Arab Culture in Cross-Cultural Perspective.” Cross-Cultural Research, 49 (1), 3-19.
- Kutlar A., vd., (2012). “Kadınların İşgücüne Katılması ile Doğurganlık, Boşanma ve Ücret Haddi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Araştırma”, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 7(1), 149-168.
- Lenchman, E., Kaur, H. (2015). “Economic Growth and Female Labor Force Participation-Verifying the U-Feminization Hypothesis. New Evidence For 162 Countires Over the Period 1990-2012”, Economics and Sociology, 8(1): 246-257.
- Levent C., vd., (2018). “Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörlerin Probit Model İle Tahmini: Van İli Örneği”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 245-270.

- Lordoğlu K., ve Özkaplan N. (2003). *Çalışma İktisadı*, Der Yayınları, İstanbul.
- Luci, A. (2009). “Female Labour Market Participation and Economic Growth”, *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, 4(2/3): 97-108.
- Mahiroğulları A. (2005). “Endüstri Devrimi Sonrasında Emeğin İstismarını Belgeleyen İki Eser: Germinal ve Dokumacılar, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*”, 41-53.
- Mishra, V., Russell, S. (2010). “Female labor force participation and total fertility rates in the OECD: new evidence from panel cointegration and Granger causality testing”, *Journal of Economics and Business*, 48–62.
- Olivetti, C. (2013), *The female labor force and long-run development: the American experience in comparative perspective*, NBER Working Paper 19131.
- Ökçün G. (1997). *Osmanlı Sanayii: 1913,1915 Yılları Sanayi İstatistiki*, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Ankara.
- Özer M., Biçerli K. (2003). “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(1), 55-82.
- Özkaplan, N. (1999). *İşgücü Piyasasına Ait Kavramların Sorgulanması*, *Ekonomik Yaklaşım*, 10(32).
- Özkaplan, N. (2009). *Duygusal Emek ve Kadın İş / Erkek İş*, *Çalışma ve Toplum*, Cilt: 2, Sayı: 21, İstanbul.
- Öztan B. (1995). “Medeni Kanun’un Kabulünün 70’ncı Yılında Aile Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*,79-125.
- Öztürk N. (2017). “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8(1), 1-32.
- Psacharopoulos, G., Tzannatos, Z. (1993). “Economic and Demographic Effects on Working Women in Latin America”, *Journal of Population Economics*, 6(4), 293-315.
- Psacharopoulos, G., Tzannatos Z. (1989). “Female labor force participation: An international perspective”, *The World Bank Research Observer*, 187–201.
- Resmi Gazete, (2013). *Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla ilgili Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair 28737 sayılı Yönetmelik*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130816.pdf> (20.11.2020).
- Resmi Gazete. (2013). 4857 sayılı İş Kanunu, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030610.htm> (20.11.2020).

- Schultz T. (1993). “The Economic Importance of Human Capital in Modernization, Education Economics”, 1(1), 15-18.
- Schultz TP. (1994). “Human Capital Investment in Women and Men”, California, 48-49.
- Sivard, R. L. (1985). Women: A World Survey. Washington, D.C. World Priorities.
- Soysal, T. (2006). “Uluslararası Sözleşmeler Işığında 4857 Sayılı İş Kanunu’nda Kadın İşçiyi Koruyan Hükümler”. Kamu İş, 8(4), 1-48.
- Talaş, Ö., Çakmak, F. (2013). “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımlarının Kohort Analizi”, Ekonometri ve İstatistik Dergisi. 18,18-34.
- Tam, H. (2011). “U-shaped Female Labor Participation With Economic Development: Some Panel Data Evidence”, Economics Letters, 110(2), 140-142.
- Tansel, A. (2002). “Economic Development and Female Labor Force Participation in Turkey: Time Series Evidence and Cross-Province Estimates,ERC Working Papers in Economics, 01/05.
- Tarı R. (2010). Ekonometri, Umuttepe Yayınları, İstanbul.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2016).“Türkiye Aile Yapısı Araştırması”, Ankara.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2014). “Avrupa Sosyal Şartı” , Ankara.
- Tilly A., Scott W. (1978). Women, Work and Family, New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Tsani S., vd., (2013). “Female Labour Force Participation and Economic Growth in The South Mediterranean Countries”, Economics Letters, 120(2), 323-328.
- Tokol A. (1999). Dünya’da Kadın İşgücü, Türkiye’de Kadın İşgücü Seminerleri I-II, TİSK Yayınları, Bursa.
- Toksöz G. (2018). Kalkınmada Kadın Emeği, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2008). Zaman Kullanımı İstatistikleri 2006, Ankara.
- TÜİK, (2020a). Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu (%), <https://biruni.tuik.gov.tr/iscucuapp/iscucu.zul> (13.12.2020).
- TÜİK, (2020b). Medeni duruma göre işgücüne katılma oranı (%), <https://biruni.tuik.gov.tr/iscucuapp/iscucu.zul> (13.12.2020).
- TÜİK, (2020c). Cinsiyete ve ekonomik faaliyetlere göre istihdamın yüzde dağılımı 2007-2017, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33705> (13.12.2020).

- TÜİK, (2020d). Sosyal Güvenlik kurumuna kayıtlılığa göre istihdam edilenler, <https://biruni.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul> (13.12.2020).
- TÜİK, (2020e). Cinsiyete göre yarı-zamanlı çalışanların istihdam içindeki oranı, 2014-2019, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108> (13.12.2020).
- TÜİK, (2020f). Cinsiyet ve Eğitim Durumlarına Göre Yıllık Brüt Ücret Karşılaştırması, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108> (13.12.2020).
- TÜİK, (2020g). Kadınların eğitim durumuna ve dönemlere göre işgücüne katılma oranı (%), <https://biruni.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul> (13.12.2020).
- TÜİK, (2020h). Kadınların eğitim durumuna ve dönemlere göre işgücüne katılma oranı (%), <https://biruni.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul> (13.12.2020).
- TÜİK (2020). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2019, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33705> (4.02.2020).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Mevzuat, (2013). 4857 sayılı İş Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf> (20.11.2020).
- Uluslararası Çalışma Örgütü, (2020). Uluslararası Çalışma Örgütü Hedefleri, https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_372876/lang--tr/index.htm (20.11.2020).
- Uluslararası Çalışma Örgütü, (2020). Kadınlar İçin İnsana Yakışır İş Sağlama Programı, https://www.ilo.org/ankara/projects/WCMS_380372/lang--tr/index.htm (20.11.2020).
- Uluslararası Çalışma Örgütü, (2020). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadınlar İçin Güvenceli İşler Sağlama Programı, <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/equality-discrimination/lang--tr/index.htm> (20.11.2020).
- Uraz A., vd., (2010). Recent Trends in Female Labor Force Participation in Turkey State Planning Organization of the Republic of Turkey and World Bank Welfare and Social Policy Analytical Work Program Working, Washington D.C. : The Worldbank.
- Yıldırım, K., Doğrul, G. (2008). "Çalışmak ya da çalışmamak: Türkiye’de kentsel alanlarda yaşayan kadınların işgücüne katılmama kararlarının olası belirleyicileri", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 239–262.
- Yüksel S. (2014). "Türk Medeni Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 18(2), 175-200.
- Walby S. (1990). Theorizing Patriarchy, Oxford, Blackwell, England.

Wirth L. (2004). Women in management: Closer to breaking through the glass ceiling?, Women, Gender and Work, Geneva, ILO.

Wooldridge J. (2002). Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data, The MIT Press Cambridge, Massachusetts, London.

Çevrimiçi Kaynaklar

Atamaz S. (2018). “Birinci Dünya Savaşı ve Kadınlar”, https://www.academia.edu/7591478/Birinci_D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1_ve_Kad%C4%B1nlar (22 Aralık 2018).

Melancon M. S. (2018). “Labour (Russian Empire)”, 1914-1918-online, International Encyclopedia of the First World War, ed. Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, ve Bill Nasson, Freie Universität Berlin, Berlin, Ekim 2014, (Çevrimiçi) DOI: <http://dx.doi.org/10.15463/ie1418.10031> (20 Ocak 2020).

Stibbe M. (2018). “Women's Mobilisation for War (Germany)”, 1914-1918-online, International Encyclopedia of the First World War, ed. Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, ve Bill Nasson, Freie Universität Berlin, Berlin, Ekim 2014, (Çevrimiçi) DOI: <http://dx.doi.org/10.15463/ie1418.10025> Ocak 2018.

EKLER

Ek Tablo 1. Kadın ve Erkeklerin Zaman Kullanım Araştırması				
	Çalışan Erkek	Çalışmayan Erkek	Çalışan Kadın	Çalışmayan Kadın
Yemek ve diğer kişisel bakım	02.45	02.53	02.37	02.47
İstihdam	06.25	00.22	04.32	00.04
Eğitim	00.04	01.05	00.07	00.34
Hanehalkı ve aile bakımı	00.46	01.07	03.31	04.59
Gönüllü işler ve toplantılar	00.26	00.58	00.32	01.03
Sosyal yaşam ve eğlence	01.28	02.33	01.28	02.09
Spor ve doğa sporları	00.08	00.24	00.04	00.05
Hobiler ve oyunlar	00.19	00.43	00.08	00.08
Tv izleme, radyo ve müzik dinleme, vb..	01.55	03.14	01.36	02.29
Ulaşım ve belirlenmemiş zaman kullanımı	01.29	01.08	01.05	00.40
Uyku	08.11	09.27	08.15	08.58
Toplam	24.00	24.00	24.00	24.00
Kaynak: TÜİK (2015)				

Ek Tablo 2: Kadınların İşgücüne Katılımına İlişkin Tahmin Sonuçları			
Bütün Kadınlar		40 Yaş Altındaki Kadınlar	
Katılım	LPM	Katılım	LPM
Kadının Eğitim Durumu		Kadının Eğitim Durumu	
1	-0.0067 (0.0100)	1	-0.0042 (0.0138)
2	0.0116 (0.0159)	2	0.0027 (0.0193)
3	0.0243 (0.0154)	3	0.0105 (0.0192)
4	0.3843*** (0.0221)	4	0.3979*** (0.0269)
5	0.4170*** (0.0795)	5	0.4431*** (0.0843)
Eşin Eğitim Durumu		Eşin Eğitim Durumu	
1	0.0108 (0.0177)	1	0.0117 (0.0273)
2	-0.0428** (0.0198)	2	-0.0332 (0.0294)
3	-0.0435** (0.0193)	3	-0.0284 (0.0289)
4	-0.0684*** (0.0215)	4	-0.0405 (0.0312)
5	0.0020 (0.0506)	5	0.0400 (0.0635)
9	-0.0072 (0.0616)	9	0.0166 (0.0730)
Erkek Çocuk Sayısı		Erkek Çocuk Sayısı	
	-0.0144*** (0.0033)		-0.0280*** (0.0049)
Kız Çocuk Sayısı		Kız Çocuk Sayısı	
	-0.0127*** (0.0034)		-0.0192*** (0.0051)
Ataerkil normlara katılım indeksi		Ataerkil normlara katılım indeksi	
	-0.0224* (0.0134)		-0.0374** (0.0172)
Başlık parası		Başlık parası	
	0.0030 (0.0101)		0.0208 (0.0137)
Evlilik kararı ailelerine ait		Evlilik kararı ailelerine ait	
	-0.0347** (0.0165)		-0.0583*** (0.0218)
Evlilik kararı kendilerine ait		Evlilik kararı kendilerine ait	
	-0.0289* (0.0171)		-0.0450** (0.0221)
Evlilik türü		Evlilik türü	
Resmi nikah ve dini nikah		Resmi nikah ve dini nikah	
	0.2162*** (0.0346)		0.1532*** (0.0359)
Sadece dini nikah		Sadece dini nikah	
	0.2084*** (0.0376)		0.1425*** (0.0397)
Sadece resmi nikah		Sadece resmi nikah	
	0.2372*** (0.0413)		0.1744*** (0.0468)
Yaş		Yaş	
16	0.0332 (0.0965)	16	0.0778 (0.0959)
17	0.0566 (0.0794)	17	0.0995 (0.0778)
18	0.0536 (0.0713)	18	0.1022 (0.0702)
19	0.0342 (0.0657)	19	0.0810 (0.0652)
20	0.0401 (0.0635)	20	0.0885 (0.0629)

21	0.0733 (0.0626)	21	0.1166** (0.0617)
22	0.0681 (0.0628)	22	0.1186** (0.0625)
23	0.0634 (0.0615)	23	0.1129** (0.0610)
24	0.0655 (0.0616)	24	0.1156** (0.0613)
25	0.0925 (0.0611)	25	0.1453** (0.0611)
26	0.1165** (0.0613)	26	0.1686*** (0.0612)
27	0.1083* (0.0614)	27	0.1626*** 0.0615
28	0.1371** (0.0606)	28	0.1906*** (0.0605)
29	0.1442** (0.0613)	29	0.2020*** (0.0615)
30	0.1492** (0.0606)	30	0.2089*** (0.0608)
31	0.1614*** (0.0614)	31	0.2183*** (0.0618)
32	0.1607*** (0.0615)	32	0.2222*** (0.0615)
33	0.2020*** (0.0512)	33	0.2643*** (0.0618)
34	0.2085*** (0.0614)	34	0.2723*** (0.0618)
35	0.2396*** (0.0617)	35	0.3039*** (0.0621)
36	0.2101*** (0.0620)	36	0.2766*** (0.0626)
37	0.2209*** (0.0625)	37	0.2868*** (0.0631)
38	0.2254*** (0.0626)	38	0.2910*** (0.0633)
39	0.2095*** (0.0630)	39	0.2774*** (0.0638)
40	0.1716*** (0.0621)	İl Sabit Etkileri	Evet
41	0.2543*** (0.0643)	Yıl 2014	0.1419*** (0.0438)
42	0.2508*** (0.0629)	Bölge-Yıl Etkileşim Etkileri	Evet
43	0.2117*** (0.0632)	Sabit	-0.1970** (0.0918)
44	0.2243*** (0.0638)		
45	0.1740*** (0.0635)		
46	0.2066*** (0.0642)		
47	0.1831*** (0.0641)		
48	0.1246** (0.0634)		
49	0.1451** (0.0638)		
50	0.1112* (0.0638)		
51	0.1720** (0.0667)		
52	0.1309**		

	(0.0644)		
53	0.1127* (0.0646)		
54	0.1356** (0.0659)		
55	0.1333** (0.0647)		
56	0.0451 (0.0674)		
57	0.0689 (0.0663)		
58	0.0915 (0.0648)		
59	0.1129 (0.0708)		
İl Sabit Etkileri	Evet		
Yıl 2014	0.0883** (0.0359)		
Bölge-Yıl Etkileşim Etkileri	Evet		
Sabit	-0.1377* (0.0829)		
N= 15,796 R ² = 0. 1120 Not: Standart hatalar parantez içlerinde gösterilmektedir. ***, **, * (%1,%5,%10) anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir		N= 9,474 R ² = 0. 1163 Not: Standart hatalar parantez içlerinde gösterilmektedir. ***, **, * (%1,%5,%10) anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.	

Ek Tablo 3: Kadınların İstihdama Katılmasına İlişkin Tahmin Sonuçları			
Bütün Kadınlar		40 Yaş Altındaki Kadınlar	
Kadının son hafta çalışması	LPM	Kadının son hafta çalışması	LPM
Kadının Eğitim Durumu		Kadının Eğitim Durumu	
1	-0.0050 (0.0077)	1	0.0046 (0.0097)
2	-0.0009 (0.0121)	2	-0.0033 (0.0138)
3	0.0063 (0.0119)	3	0.0098 (0.0141)
4	0.2788*** (0.0201)	4	0.3040*** (0.0241)
5	0.3533*** (0.0865)	5	0.4245*** (0.0979)
Eşin Eğitim Durumu		Eşin Eğitim Durumu	
1	0.0172 (0.0123)	1	0.0149 (0.0167)
2	-0.0185 (0.0140)	2	-0.0104 (0.0186)
3	-0.0144 (0.0137)	3	-0.0048 (0.0182)
4	-0.0315* (0.0155)	4	-0.0071 (0.0204)
5	-0.0581 (0.0478)	5	-0.0668 (0.0583)
9	0.0380 (0.0534)	9	0.0517 (0.0607)
Erkek çocuk sayısı		Erkek çocuk sayısı	
	-0.0066** (0.0026)		-0.0131*** (0.0037)
Kız çocuk sayısı		Kız çocuk sayısı	
	-0.0046* (0.0026)		-0.0063 (0.0039)
Ataerkil normlara katılım indeksi		Ataerkil normlara katılım indeksi	
	-0.0111 (0.0106)		-0.0243** (0.0130)
Başlık parası		Başlık parası	
	0.0036 (0.0076)		0.0173* (0.0100)
Evlilik kararı ailelerine ait		Evlilik kararı ailelerine ait	
	-0.0153 (0.0130)		-0.0303* (0.0168)
Evlilik kararı kendilerine ait		Evlilik kararı kendilerine ait	
	0.0035 (0.0135)		-0.0183 (0.0171)
Evlilik türü		Evlilik türü	
Resmi nikah ve dini nikah		Resmi nikah ve dini nikah	
	0.0866*** (0.0228)		0.0480** (0.0215)
Sadece dini nikah		Sadece dini nikah	
	0.0876*** (0.0250)		0.0449** (0.0237)
Sadece resmi nikah		Sadece resmi nikah	
	0.1119*** (0.0297)		0.0708** (0.0332)
Yaş		Yaş	
16	-0.0307 (0.0550)	16	1.8006 (0.0541)
17	-0.0638* (0.0359)	17	-0.0369 (0.0346)
18	-0.0789** (0.0327)	18	-0.0466 (0.0310)
19	-0.0524 (0.0334)	19	-0.0215 (0.0325)
20	-0.0456 (0.0327)	20	-0.0164 (0.0316)

21	-0.0142 (0.0327)	21	0.0112 (0.0315)
22	-0.0504 (0.0317)	22	-0.0215 (0.0308)
23	-0.0452 (0.0312)	23	-0.0173 (0.0301)
24	-0.0429 (0.0314)	24	-0.0171 (0.0304)
25	-0.0165 (0.0313)	25	0.0121 (0.0305)
26	0.0003 (0.0319)	26	0.0278 (0.0313)
27	-0.0047 (0.0320)	27	0.0241 (0.0315)
28	0.0198 (0.0313)	28	0.0474 (0.0305)
29	0.0029 (0.0319)	29	0.0315 (0.0315)
30	0.0305 (0.0316)	30	0.0608** (0.0313)
31	0.0196 (0.0322)	31	0.0469 (0.0318)
32	0.0571* (0.0324)	32	0.0881*** (0.0320)
33	0.0587* (0.0328)	33	0.0880*** (0.0323)
34	0.0975*** (0.0330)	34	0.1282*** (0.0327)
35	0.0905*** (0.0329)	35	0.1206*** (0.0328)
36	0.0665** (0.0335)	36	0.0990*** (0.0334)
37	0.0686** (0.0339)	37	0.1010*** (0.0337)
38	0.0645** (0.0340)	38	0.0968*** (0.0339)
39	0.0923*** (0.0348)	39	0.1257*** (0.0349)
40	0.0508 (0.0333)	İl Sabit Etkileri	Evet
41	0.0827** (0.0364)	Yıl 2014	0.1737*** (0.0370)
42	0.1090*** (0.0350)	Bölge-Yıl Etkileşim Etkileri	Evet
43	0.0697** (0.0350)	Sabit	-0.1053* (0.0637)
44	0.1041*** (0.0361)		
45	0.0580 (0.0353)		
46	0.0767** (0.0366)		
47	0.0624* (0.0358)		
48	0.0252 (0.0350)		
49	0.0553 (0.0358)		
50	0.0376 (0.0361)		
51	0.0104 (0.0382)		
52	0.0068 (0.0357)		
53	0.0411		

	(0.0368)		
54	0.0023 (0.0365)		
55	0.0193 (0.0360)		
56	-0.0251 (0.0393)		
57	-0.0329 (0.0374)		
58	0.0298 (0.0369)		
59	0.0146 (0.0432)		
İl Sabit Etkileri	Evet		
Yıl 2014	0.1310*** (0.0310)		
Bölge-Yıl Etkileşim Etkileri	Evet		
Sabit	-0.0803 (0.0552)		
<p>N= 15,796 R²= 0. 1028 Not: Standart hatalar parantez içlerinde gösterilmektedir. ***, **, * (%1,%5,%10) anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir</p>		<p>N= 9,474 R²= 0. 1276 Not: Standart hatalar parantez içlerinde gösterilmektedir. ***, **, * (%1,%5,%10) anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.</p>	